

Perpinyà i Girona, avui: la llengua, la literatura

Francesc Feliu, Alà Baylac-Ferrer, Míriam Sellés (ed.)

Alà Baylac-Ferrer, Francesc Feliu i Míriam Sellés (eds.)

Perpinyà i Girona, avui. La llengua, la literatura

OBSERVATORI DE LES LLENGÜES
D'EUROPA I DE LA MEDITERRÀNIA

UNIVERSITAT DE GIRONA
2024

{linguaemundi 7

 Universitat
de Girona

 Documenta
Universitaria

CIP 804.99(448.9)(063) PER

Perpinyà i Girona, avui. La llengua, la literatura :

Observatori de les Llengües d'Europa i de la Mediterrània, Universitat de Girona 2024 / Alà Baylac-Ferrer, Francesc Feliu i Míriem Sallés (eds.). – Girona : Universitat de Girona - Edicions

UdG : Documenta Universitaria, maig 2026. – 1 recurs en línia (158 pàgines) : il·lustracions,

taules, gràfics ; cm. – (Linguaeundi ; 7). –

Comunicacions de dos seminaris, el primer duia per títol "Empordà i Rosselló, avui. Confluències i decalcatges en la llengua i les relacions humanes"

(Perpinyà, 1 i 2 de març de 2024) i el segon titulat

"El rossellonès literari" (Girona, 30 i 31 de maig de 2024). – Descripció del recurs: 10 de juny 2026

ISBN 978-84-8458-796-5 (Universitat de Girona).

ISBN 978-84-9984-745-0 (Documenta Universitaria)

I. Baylac-Ferrer, Alà, 1965- , editor literari II. Feliu, Francesc, editor literari III. Sallés, Míriem, editor literari IV. Universitat de Girona. Observatori de les Llengües d'Europa i de la Mediterrània

V. Empordà i Rosselló, avui. Confluències i decalcatges en la llengua i les relacions humanes (2024 : Perpinyà, França) VI. El rossellonès literari (2024 : Girona, Catalunya) 1. Literatura catalana – França –

Catalunya Nord 2. Català – Dialectes – França – Catalunya Nord 3. Rossellonès 4. Català – Context 5. Llibres electrònics

CIP 804.99(448.9)(063) PER

Amb el suport del Departament de la Presidència de la Generalitat de Catalunya, corresponent a l'ajut per a la concessió de les subvencions pluriennals Eurodistricte per al desenvolupament de projectes de cooperació a l'Espai Català Transfronterer, amb el títol *Els estudis catalans transfronterers: De Perpinyà a Girona i viceversa*, referència PRE175/23/000029, concedit per resolució de 02.11.2023, i per l'Agència de Gestió d'Ajuts Universitaris i de Recerca (AGAUR) i el Departament de Recerca i Universitats de la Generalitat de Catalunya, corresponent a l'ajut per a donar suport a l'activitat científica dels grups de recerca de Catalunya (SGR 2022-2024), amb el títol *Llengua i literatura catalanes: història, memòria i identitat*, referència 2021SGR01147, concedit per resolució de 31.03.2023.

Generalitat de Catalunya
Departament de la Presidència

Agència
de Gestió
d'Ajuts
Universitaris
i de Recerca

Generalitat de Catalunya
Departament de Recerca
i Universitats

Observatori de les Llengües d'Europa i de
la Mediterrània Universitat de Girona

© del disseny de la coberta: Documenta Universitaria

© de la imatge de la coberta: Foto de Maxence Bouniort a Unsplash

© de l'edició: Universitat de Girona - Edicions UdG

© de l'edició: Documenta Universitaria

© del text: els seus autors i les seves autores

ISBN: 978-84-8458-796-5 (UNIVERSITAT DE GIRONA)

ISBN: 978-84-9984-745-0 (Documenta Universitaria)

DOI: 10.33115/b/9788499847450

Girona, maig 2026

Producció editorial — Documenta Universitaria

Aquesta obra està subjecta a una llicència de Creative Commons
(CC BY-NC-SA 4.0). La llicència completa es pot consultar a:
<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/>

Universitat
de Girona

Documenta
Universitaria

@DocUniv
documentauniversitaria.com

ÍNDEX

Preàmbul	7
Alà Baylac-Ferrer i Francesc Feliu	

Una comunitat cultural a banda i banda de la frontera

Dinàmica socioeconòmica de l'espai català transfronterer	13
Jaume Feliu	

La situació sociolingüística actual de la Catalunya Nord	27
Alà Baylac-Ferrer	

L'impacte de l'aplec per replantar la llengua amb classes i revistes entre els alumnes de primària a Catalunya Nord	45
Míriam Almarcha París	

L'OPLC, Oficina Pública de la Llengua Catalana	53
Lluís Dagues	

Aspectes de llengua

- Rellevància lingüística dels estudis (micro)dialectals:
varietats de català transfrontereres** 65
Carla Ferrerós Pagès - Francesc Roca Urgell
- Sobre la sil·labificació de les vocals altes** 77
Pep Serra
- Apunts i reflexions toponímiques de la
Catalunya del Nord estant** 95
Rémy Farré Salvatella

Qüestions de literatura

- Simona Gay (1898-1969), etnopoeta de mena** 103
Miquela Valls Robinson
- La llengua a la Catalunya del Nord: discursos
i poemes metalingüístics al segle XIX** 111
Estel Aguilar Miró
- El lloc de Renada-Laura Portet en la literatura
catalana contemporània** 141
Irene Muñoz i Pairet

PREÀMBUL

El volum que teniu a les mans reuneix un seguit de treballs, una mica diversos, que deriven de dos seminaris que es varen dur a terme, un a Perpinyà i l'altre a Girona, durant el primer semestre de l'any 2024. El primer d'aquests seminaris, que duia per títol *Empordà i Rosselló, avui. Confluències i decalatges en la llengua i les relacions humanes* (Perpinyà, 1 i 2 de març de 2024), volia centrar-se en l'anàlisi de les relacions transfrontereres existents entre aquests dos territoris tan propers i tan connectats històricament, sobretot en l'àmbit cultural. S'hi va fer un diagnòstic de la situació actual, s'hi van presentar diverses iniciatives de caire cultural o lingüístic, i també algunes recerques universitàries que sorgeixen dels centres d'investigació en temes catalans que hi ha a Perpinyà i a Girona. El segon seminari, titulat *El rossellonès literari* (Girona, 30 i 31 de maig de 2024), va centrar-se en la varietat lingüística rossellonesa i en la seva pràctica literària en la història recent i en l'actualitat. Diversos investigadors de la Universitat de Perpinyà i de la Universitat de Girona hi van exposar sengles treballs recents

sobre la qüestió i van debatre també amb Joan-Lluís Lluís, escriptor rossellonès en actiu.

Els dos seminaris que acabem d'esmentar formaven part de les activitats desplegades en el marc del projecte *Els estudis catalans transfronterers: de Perpinyà a Girona i viceversa* (maig de 2023 — juliol de 2024) un projecte de col·laboració entre l'Institut Franco-Català Transfronterer de Perpinyà (UPVD) i l'Institut de Llengua i Cultura Catalanes de Girona (UdG) que va ser objecte d'una Subvenció Eurodistricte per al desenvolupament de projectes de cooperació a l'Espai Català Transfronterer. Durant un any i escaig, doncs, estudiants i professors d'aquestes dues universitats catalanes, tan pròximes territorialment i tan distants alhora, per raons polítiques i administratives, vam intercanviar coneixements i experiència, i vam intentar bastir ponts a diferents nivells entre els estudis catalans que duem a terme. La concreció, l'obtenció i el desenvolupament d'aquest microprojecte cal atribuir-los a la voluntat dels professors homòlegs de les dues universitats i també al suport financer del Consell Departamental de Catalunya Nord i de la Casa de la Generalitat a Perpinyà, que promouen conjuntament, de fa anys, contactes i actuacions entre catalans de banda i banda de la ratlla estatal que migparteix la comunitat catalana fa més de tres segles i mig.

Els resultats són encoratjadors i ben concrets. Concrets perquè ens han permès, als estudiants i als professors, de trobar-nos en seminaris, taules rodones, reunions de treball, per intercanviar informació sobre les nostres investigacions, i també sobre el funcionament de les respectives universitats i formacions. Concrets, a més, perquè una bona part dels treballs compartits en els seminaris prenen cos ara, més enllà de les sessions mantingudes, en aquesta publicació, que contribueix a la divulgació tant de les realitats —universitàries, però no únicament— transfrontereres com de les investigacions que porten a termes docents i estudiants. Resultats concrets, finalment, perquè els dos instituts amb els respectius

responsables pedagògics han avançat en la posada en plaça d'una formació i titulació comuna entre les universitats de Perpinyà i Girona, en forma d'un màster d'estudis catalans que representa una continuació d'estudis que encara no existeix a Girona més enllà del Grau en Filologia Catalana, i una consolidació dels estudis catalans de Perpinyà que permetrà ampliar la col·laboració institucionalitzada entre els dos campus. D'aquesta manera, l'IFCT i l'ILCC contribueixen ben directament a la concreció del conveni entre les universitats de Perpinyà i Girona que vol prefigurar uns estudis superiors intercatalans i transfronterers.

No tenim cap dubte que aquest primer microprojecte seguirà amb altres propostes i amb una perennització de les relacions entre Perpinyà i Girona. Les contribucions recollides en aquest volum —una bella mostra de les recerques i les actuacions que es fan des de les nostres universitats de referència— en són, de moment, una penyora. Cal que agraïm a tots els autors dels treballs la feina feta, i també a la Míriam Sellés, estudiant de Girona, la seva eficaç col·laboració en la preparació de tots els materials per a la publicació. Naturalment, també agraïm per endavant l'interès de tots els qui fullejareu aquest llibre; que la lectura us sigui profitosa!

ALÀ BAYLAC-FERRER I FRANCESC FELIU

UNA COMUNITAT CULTURAL
A BANDA I BANDA DE LA
FRONTERA

DINÀMICA SOCIOECONÒMICA DE L'ESPAI CATALÀ TRANSFRONTERER

Jaume Feliu

(Universitat de Girona)

Aquest text té com a objectiu aportar informacions i dades que ajudin a tenir una imatge actualitzada de certes característiques socioeconòmiques, especialment demogràfiques i econòmiques, de l'anomenat Espai Català Transfronterer (EsCaT). El seu àmbit territorial està constituït pel departament dels Pirineus Orientals i pels municipis inclosos a la Província de Girona, un abast de caràcter administratiu i estadístic definit per les institucions el 2008 per raons projectuals. El contingut d'aquestes informacions socioeconòmiques prové de la diagnosi realitzada en el Llibre Blanc de l'Espai Català Transfronterer de 2023, un treball encarregat per diverses administracions de costat i costat de la frontera a la MOT (Mission Opérationnelle Transfrontalière) i a la Universitat de Girona. El treball original abasta molts més àmbits d'interpretació socioeconòmica, i amb més profunditat, dels que es veuen en aquest text, però per raons d'extensió i focalització s'ha cregut convenient centrar-se només en aspectes demogràfics i d'estructura econòmica.

Per contextualitzar territorialment l'EsCat, hem de recordar que ocupa una posició central entre les regions d'Occitània i Catalunya, i que en constitueix una aparent «xarnera», a la meitat oest dels Pirineus catalans. Girona i Perpinyà, les capitals, es troben entre elles a una distància d'uns 100 km; respecte a la frontera la primera està a 66 km i la segona a 34 km. Girona es troba a 100 km de Barcelona i Perpinyà a poc més de 200 km de Tolosa, les capitals de les respectives regions.

És un territori que des del punt de les característiques físiques no respon a una delimitació que es pugui qualificar de «natural», sinó que el fonament és clarament de caràcter històric i cultural —identitari si es vol— a l'entorn de Catalunya i la catalanitat, i en una petita mesura també funcional com a conseqüència del veïnatge entre alguns entorns. És innegable, però i tornant a la Geografia Física, que les dues àrees administratives implicades comparteixen un territori pirinenc en el qual la frontera existent tampoc no resulta d'alguna delimitació natural.

Aquest territori, com s'ha entès sovint, presenta una certa simetria entre nord i sud del Pirineu, si més no entre les planes del Rosselló i l'Empordà (Alt i Baix) emmarcades a nord i a sud respectivament per les Corberes, l'Albera, les Gavarres i els terraprims cap a l'interior. Amb una mirada horitzontal, la banda rossellonesa té una seqüència de litoral de platges, dunar, llacunes (al nord) i aiguamolls, una plana alimentada per uns rius —bàsicament el Tec, el Tet i l'Aglí— que, finalment, penetren (o provenen) al cor dels massissos pirinencs (Canigó, serra d'Escales, les Corberes...). A la banda gironina, el perfil des de les planes empordaneses podria ser relativament similar, amb la Muga, el Fluvià i el Ter exercint el paper de fils conductors. Però com més s'entra cap a l'interior i es va més cap al sud el paisatge canvia. Els terraprims fan de transició cap a planes interiors del Pla de l'Estany o la Garrotxa; el Ter al seu tram mig i la Tordera amb

els seus afluents conformen les planes de la Selva i el Gironès però després «surten» de l'àrea gironina. Així mateix, potents serralades separen el Ripollès de la resta de comarques gironines fent que la sortida més «natural» de la comarca sigui cap a la regió de Barcelona; i més serralades separen també la Cerdanya de la resta de província, i amb el Segre, conforma l'única vall transfronterera important.

En aquest context, les dinàmiques de la geografia física es creuen i interactuen amb les històriques donant lloc a una geografia humana, bàsicament de poblament, força diferent entre les dues bandes de l'EsCaT. Al nord, la població no només ha tendit a concentrar-se majoritàriament a la plana, sinó que Perpinyà ha capitalitzat el conjunt d'una manera quantitativa i qualitativament determinant. Una posició central respecte el departament i en mig d'un corredor d'escala europea li han conferit una primacia que no es troba tan accentuada al sud. Tant les localitats costaneres, de la plana del Rosselló, com les que van apareixent al llarg dels rius principals fins a arribar a les de muntanya, òbviament, tenen unes dinàmiques pròpies però molt més febles i molt menys diversificades que les de la capital.

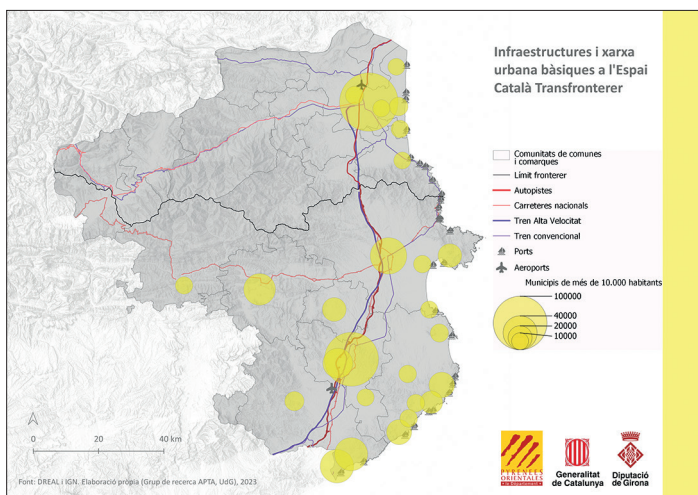
Al sud el panorama és força divers, i les conseqüències territorials molt diferents. Tot i una evident centralitat —creixent en les darreres dècades— de la ciutat de Girona, des de fa segles les comarques gironines s'han caracteritzat per ser una trama de ciutats petites i mitjanes cadascuna generadora d'un entorn comarcal més o menys gran, des del litoral fins a la muntanya, i que al mateix temps s'han anat estructurant entre elles i amb territoris externs a les pròpies comarques. Una xarxa urbana que ha viscut de manera diversa moments històrics que van des del feudalisme fins a l'esclat del turisme, passant per la revolució industrial, i a les que cada moment ha deixat una petja fins el present. Aquesta trama, en part secular, a la que les darreres dècades s'hi han afegit una quants nuclis més, és la que ha permès que el poblament, l'activitat i els serveis s'hagin pogut difondre i mantenir en el

territori d'una manera encara ara raonablement equilibrada. El mapa 1, amb els municipis de més de 10.000 habitants il·lustra aquesta diferent estructura territorial i funcional a banda i banda de la frontera.

El 2019, la població censada al conjunt de l'EsCaT era de 1.254.335 habitants; 479.979 al nord i 774.356 al sud. Aquest total significa respecte al 2006, un creixement del 10,5%, un ritme similar als respectius contextos regionals, és a dir, un fort creixement fins a 2008, que ja venia d'inicis de segle, i una fortíssima caiguda, estabilització o creixement mínim i irregular fins el 2018. Les crisis econòmiques del 2008 i de la COVID, doncs, han suposat forts sotracs en l'evolució del creixement de la població, mostrant un comportament cíclic. En l'evolució de la població, persisteix la dualitat territorial demogràfica, amb àmbits de muntanya on continua el procés de pèrdua de població, i una zona prelitoral que té un creixement més ràpid. Tot i això, una part del litoral, especialment al sud, ha frenat de manera important el seu creixement.

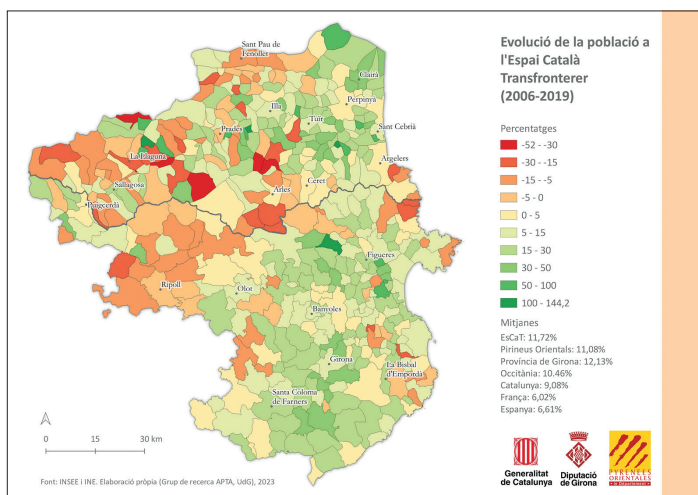
La realitat demogràfica de l'EsCaT presenta situacions compartides a banda i banda de la frontera. Per un costat, un progressiu envelliment de la població, i una caiguda accelerada del creixement natural, més marcada en el nord. I per l'altre, tot i l'envelliment, el conjunt del territori no ha deixat de guanyar població, gràcies als moviments migratoris al llarg de les darreres dues dècades.

Mapa 1. Infraestructures i xarxa urbana bàsiques

Font: UdG-MOT (2023) amb dades de l'INE, INSEE, DREAL i IGN.

Mapa 2. Evolució de la població per municipis (%) (2006-2019)

Font: UdG-MOT (2023) a partir d'INSEE i INE.

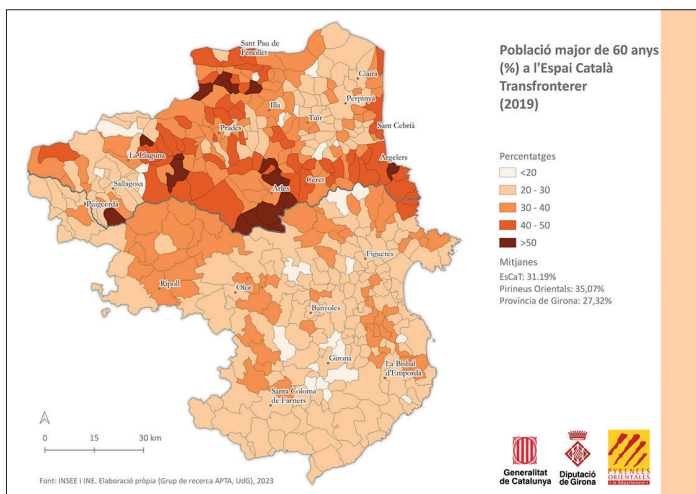
Gràfic 1. *Evolució del creixement natural de la població (%) (2006-2019)*

Font: UdG-MOT (2023) amb dades de l'INE i INSEE.

L'envelliment és diferencial entre els àmbits nord i sud. A la part francesa el nombre de municipis on aquesta població suposa més del 40% és molt alt, abastant tant quasi tot el perímetre fronterer com el litoral, així com una bona part del Conflent-Canigó i quasi tot el Conflent-Rosselló, el Vallespir, l'Alt Vallespir, les Alberes i la Costa Vermella i l'Aglí-Fenolleda.

A la part sud, el pes de l'envelliment és força menor tant en dades (només se supera el 40% a Portbou i Colera) com en distribució geogràfica. Refermant algun dels comentaris respecte la dinàmica poblacional general, les àrees més envellides de les comarques de Girona se situen al Ripollès (amb una afectació generalitzada), als municipis de les Guilleries i de la serra de Finestres i els seus entorns entre la Selva, la Garrotxa i el Pla de l'Estany; a la majoria dels municipis del Cap de Creus, les Alberes, les Salines; a alguns de la Cerdanya i, per últim, a alguns de les planes empordaneses.

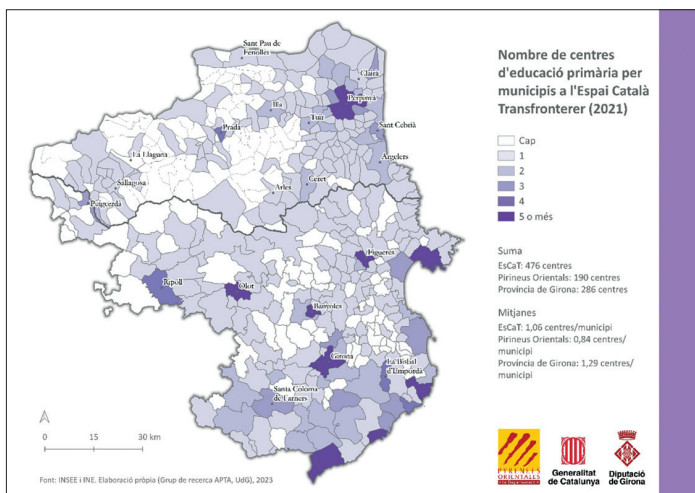
Mapa 3. Població major de 60 anys per municipis (%) (2019)

Font: UdG-MOT (2023) amb dades de l'INE i INSEE.

La combinació entre l'envelliment i la disminució de la població de llarg termini en municipis de dimensió ja de per si petita, tenen uns efectes rellevants sobre els serveis a la població. Per exemple en l'ensenyament, el primer que s'observa és l'important nombre de municipis i comunes sense centre escolar. Concretament, segons les dades consultades 231 municipis no disposen de cap centre d'educació infantil, i 173 no tenen centre de primària. És una dada molt rellevant per ella mateixa però també pels efectes induïts que la manca d'oferta escolar bàsica sovint és un factor determinant en la decisió de fixar la residència sobretot de parelles joves.

Mapa 4. Centres d'educació primària en comunes i municipis (2021)

Font: UdG-MOT (2023) a partir d'INSEE i INE.

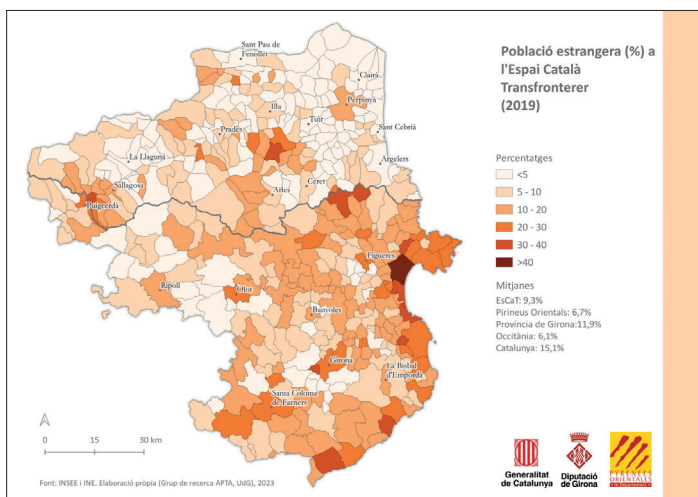
Per altre costat, ens fixem en la presència de població estrangera. Aquesta dada, a més d'una significació demogràfica, com és obvi té un valor de caràcter sociològic i econòmic fonamental. Al conjunt de l'EsCaT el percentatge de població registrada estrangera és del 14,7% amb un pes del 6,6% al nord i un 19,7% al sud pel 2019, és a dir, una diferència molt gran de més de deu punts entre un costat i altra de la frontera. En relació als seus dos àmbits regionals, aquests percentatges suposen un 6,1% a Occitània i un 15,2% a Catalunya. Per tant, els percentatges dels dos territoris respecte a les seves regions de referència són més elevats, especialment pel cas gironí.

Anant més al detall, es pot observar com a les comarques de Girona la presència rellevant d'estrangers és força més estesa, de manera que a quasi la majoria de municipis superen el 5% de la població i en molts el 10%. Curiosament, la presència amb un pes per damunt d'aquest percentatge no es pot atribuir a les àrees més dinàmiques en termes poblacionals o econòmics

(industrials, agràries o turístiques; poblacions grans o petites;...) sinó que es troben a tota mena de localitats. Quan es donen percentatges per damunt del 20% aleshores sí que es possible discernir unes pautes: ciutats grans i àrees urbanes, alguns municipis de pas fronterers i, sobretot, els litorals (i de segona línia), on s'hi sobreposa la presència de jubilats d'altres països europeus amb la de població estrangera que ha immigrat per motius econòmics. L'exemple màxim d'aquesta doble dinàmica és la que mostra Castelló d'Empúries.

En el cas dels Pirineus Orientals, la presència rellevant de població estrangera registrada és força menys generalitzada. Per altra banda, també difereix bastant del sud pel fet que les xifres municipals rellevants només es donen en municipis petits, tret de Perpinyà (on tot i això no arriba al 20%). És a dir, com es pot veure al mapa 5, al tractar-se de dades relatives sobresurten els nuclis de l'Alta Cerdanya, de l'Alt Vallespir, Rosselló-Conflent / els Aspres o la banda més oriental de l'Aglí-Fenolleda. En aquests casos, sobretot als de la zona de la Cerdanya, a les dades hi influeixen molt les persones de nacionalitat espanyola residents per motius laborals, administratius... Això explica, per exemple, els alts percentatges de Bourg-Madame / La Guingueta, en el context de la Cerdanya on, a més, hi té un pes determinant el cost de l'habitatge a la banda sud.

Mapa 5. Població estrangera per municipis (%) (2019)

Font: UdG-MOT (2023) amb dades de l'INE i INSEE.

Els dos àmbits administratius que conformen l'EsCaT també són notablement diferents des del punt de vista d'estructura i dinamisme econòmic; fins i tot en allò en què podrien presentar similituds, per un motiu o altre acaben divergint. Per altra banda, són dos territoris marcats per uns certs estereotips importants i en bona part oposats. Començant per aquesta segona perspectiva que és la que genera d'entrada una imatge del territori, les comarques gironines gaudeixen d'una consideració de «riques», una riquesa que es basaria en els nivells mitjos de renda i un benestar difús, en la diversificació de l'economia o en la presència d'empreses de dimensió mitjana competitives, innovadores i exportadores. La realitat és força més complexa, i més enllà de les mitjanes hi ha parts importants del territori que des de fa anys viuen en una permanent crisi de model econòmic —antigues àrees industrials, àrees rurals, algunes perifèries o fins i tot centres urbans... —, o amb un model sotmès a fortíssimes

oscil·lacions, en especial als molts municipis on el «sector» de la construcció/turisme actua com a locomotora.

Taula 1. Nombre d'empreses per sector d'activitat (2020)

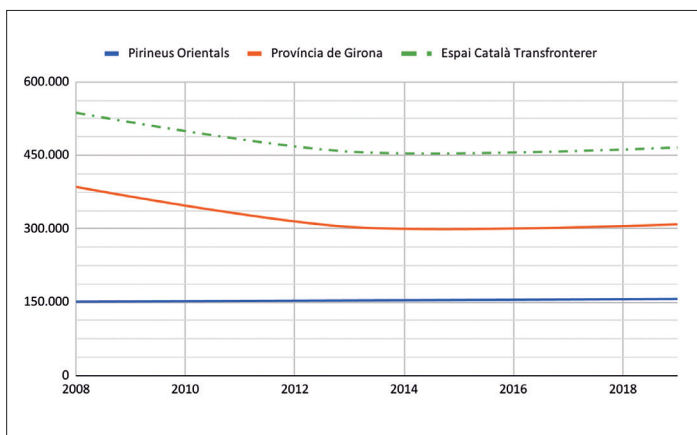
Nombre d'empreses per sector d'activitat (2020)	Pirineus Orientals	%	Província de Girona	%	Espai Català Transfronterer	%
Agricultura	847	4,7	368	1,2	1.215	2,5
Indústria	969	5,4	2.486	8,3	3.455	7,2
Construcció	2.102	11,6	3.842	12,18	5.926	12,4
Serveis	14.124	78,3	23.189	77,6	37.313	77,9
TOTAL	18.042		29.867		47.909	

Font: *UdG-MOT (2023) amb dades del XIFRA i INSEE.*

A la banda nord, la visió consolidada és la d'uns territoris amb problemes econòmics i de segregació social; amb unes estructures productives històricament febles i que han continuat en regressió; amb una important tradició i potència agrària igualment en marcada regressió i amb una façana litoral i àrees d'alta muntanya on el quasi monocultiu del turisme i la construcció es troba amb oscil·lacions semblants a les que hi pot haver al sud, a més d'amenaçades (com al sud) per les conseqüències del canvi climàtic.

El dinamisme econòmic dels darrers anys, de 2008 en endavant, ha quedat molt condicionat per la crisi econòmica i per l'impacte de la pandèmia. La darrera dada de què es disposa comparable per als dos territoris del Producte Interior Brut (PIB) dona una idea de la diferent dimensió de les seves economies: 21.419 M€ les comarques del sud i 11.063 M€ les del nord (ambdues dades del 2017), que en la seva traducció per càpita situa als dos territoris entre els de menor pes de les seves respectives regions.

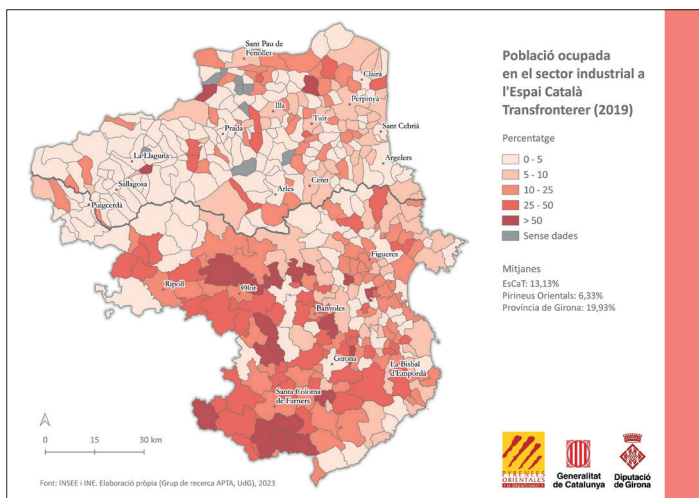
Gràfic 2. Nombre de treballadors a l'EsCaT (2008-2019)

Font: UdG-MOT (2023) amb dades de l'INE i INSEE.

En relació amb el dinamisme econòmic dels dos territoris, tot i que amb una base similar amb un gran pes del terciari, difereixen en el paper de la indústria i la resposta de cada realitat a situacions de crisi. El costat sud pateix molt més les crisis econòmiques, tot i que es recupera més ràpid, en part gràcies al sector industrial. L'impacte per la crisi del 2008 en la construcció ha estat molt profund, i la ocupació en aquest sector no s'ha recuperat.

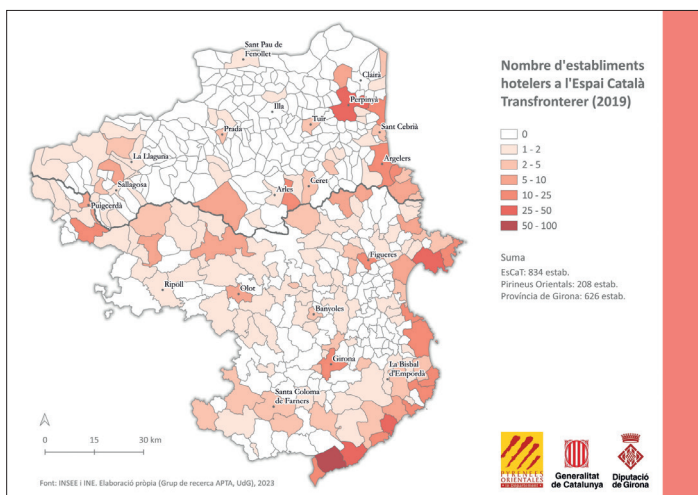
Mapa 6. Població ocupada en el sector secundari per municipis (%) (2019)

Font: UdG-MOT (2023) amb dades de l'INE i INSEE.

En termes generals, doncs, el sector primari viu una situació de regressió i transformació per igual als dos costats, mentre la indústria agroalimentària és molt més potent al sud, essent un puntal de l'ocupació. El turisme és una gran font de treball, però la seva dualitat al llarg de l'any genera unes rendes baixes als treballadors, generant grans fluxos en ocupació.

Mapa 7. Nombre d'establiments hotelers per municipis (2019)

Font: UdG-MOT (2023) amb dades de l'INE i INSEE.

El comerç exterior viu situacions diferents, altre cop pel sector industrial. L'estancament en les exportacions del costat nord difereix de la situació a sud, on hi ha un constant creixement bàsicament sostingut per l'agroalimentària.

Referències bibliogràfiques

UNIVERSITAT DE GIRONA-MISSION OPÉRATIONNELLE TRANSFRONTALIÈRE. *Llibre Blanc de l'Espai Català Transfronterer*. Document tècnic. Barcelona: Generalitat de Catalunya; Perpinyà: Departament de Pirineus Orientals; Girona: Diputació de Girona, 2023.

LA SITUACIÓ SOCIOLINGÜÍSTICA ACTUAL DE LA CATALUNYA NORD

Alà Baylac-Ferrer

(Institut Franco-Català Transfronterer, Universitat de
Perpinyà Via Domitia i Institut d'Estudis Catalans)

Descriure i explicar la situació sociolingüística de Catalunya Nord necessita prendre com a punt de partida el marc jurídic i les mentalitats de les institucions que estructuren i organitzen la vida de la societat francesa.

Mapa 1. Mapa geogràfic del nord de Catalunya i de la Catalunya del Nord

1. Marc socioinstitucional

El marc jurídic francès instaura un règim d'exclusivitat de la llengua francesa en tots els actes, suports i situacions de comunicació oficials. L'article 2 de la Constitució (de 1958) que inclou (des del 1992) el principi que «la llengua de la República és el francès» ha estat i continua sent interpretat sistemàticament pel poder polític per les més altes instàncies judicials (tribunals, Consell d'Estat i Consell Constitucional) com una obligació per tots els ciutadans francesos de fer servir únicament la llengua francesa i prohibeix, sota la forma de no autoritzar, l'ús de qualsevol altra llengua, encara que sigui «regional», és a dir pròpia dels habitants i de regions de la República.

La darrera manifestació d'aquest estat de fets pren la forma de la sentència del Consell Constitucional de 2021 contra la llei de protecció patrimonial i promoció de les llengües regionals, dita llei Molac.¹ La llei havia estat recorreguda per un grup de diputats recolzats pel ministre d'Educació, Jean-Michel Blanquer,² hostil a l'ensenyament de les llengües regionals per un article que preveia el pagament de les despeses escolars dels alumnes escolaritzats en escoles immersives pels municipis que no tenien ensenyament de llengua regional. L'alta cort constitucional, fidel a la seua interpretació constant contrària a les llengües regionals, aprofita del recurs per examinar el conjunt de la llei i censurar dos articles, distints del recorregut pel ministre. En la seua decisió el Consell Constitucional abroga de la llei dos articles: el que legalitzava l'ensenyament immersiu en llengua regional, i el que legalitzava els signes diacrítics de les llengües regionals. Al terme de la decisió, queda prohibit ortografiar els noms amb signes diacrítics que no pertanyen —presumptament— a l'alfabet de la llengua

¹ Paul Molac és un diputat bretó, pròxim a l'UDB, autonomistes bretons, elegit a l'Assemblea francesa des del 2012, que va aconseguir proposar i que s'aprovés una llei (la primera) sobre protecció de les llengües regionals.

² Jean-Michel Blanquer va ser ministre d'Educació de 2017 a 2022 sota els governs successius d'Édouard Philippe i de Jean Castex.

francesa. Així el nom bretó d'un petit Fañch només pot ser escrit *Fanch*, o el nom català de Martí no pot tenir accent al registre d'estat civil, pel motiu que tant el talle com l'accent tancat a la *i* no consten a l'alfabet francès. L'argumentació reiteradament avançada per juristes i consellers és que acceptar aquests signes o la immersió lingüística escolar amenaçaria la integritat nacional. Una qüestió tan anecdòtica o fins ridícula com els signes diacrítics és sobretot il·lustrativa de la intransigència institucional envers les llengües regionals.

Un segon episodi políticjudicial recent, implicant Catalunya Nord i la llengua catalana, ve a reblar el clau d'aquest estricte marc juridicoinstitucional. Entre el 2022 i el 2024, successivament, el prefecte dels Pirineus Orientals, el tribunal administratiu de Montpeller, el tribunal d'apel·lació de Tolosa han sentenciat la prohibició pels consells municipals³ de fer servir el català, encara que sigui traduït consecutivament al francès. L'argumentació essencial reprèn sistemàticament la interpretació de l'article 2 de la Constitució segons la qual s'imposa l'exclusivitat del francès en l'ús públic i oficial, per la incompatibilitat de la unitat nacional amb qualsevol respecte de la diversitat lingüística.

Una altra dada cabdal de l'evolució de la situació sociolingüística rau en la dinàmica demogràfica que afecta Catalunya Nord. Amb mig milió d'habitants, les comarques nord-catalanes només inclouen un 40% de persones nascudes al territori, segons les dades de l'INSEE, Institut Francès d'Estadístiques. El creixement de la població nord-catalana, ben superior a la mitjana francesa, es deu únicament al moviment migratori d'unes 10.000 persones que entren cada any al departament, essencialment provinent del nord de França. Encara que en surtin anualment entre 4.000 i 5.000, el flux i el canvi poblacional genera una profunda metamorfosi.

3 Els ajuntaments nordcatalans d'Elna, els Banys, Portvendres, Sant Andreu, Tàrrac van autoritzar el 2022 els consellers municipals a utilitzar el català oralment als plens municipals, amb una traducció consecutiva dels seus propòsits.

Taula 1. *Població a les comarques de la Catalunya Nord: nombres absoluts i percentatges*

Rosselló	Vallespir	Conflent	Capcir	Alta Cerdanya	Fenolledès
415.813	24.306	23.181	1.597	12.030	7.288
85,9%	5,0%	4,8%	0,3%	2,5%	1,5%

Aquests potents factors de condicionament lingüístic se produeixen en un context de centralisme extremat, el qual contribueix a reforçar la dominància del francès. L'estat francès no comporta cap element d'autonomia dels seus territoris. Ni els departaments, ni les regions no disposen de cap competència de governança pròpia; són simplement estrats administratius descentralitzats. Totes les competències són de l'estat (l'escola, la cultura...). El govern comprova sistemàticament mitjançant el control de legalitat exercit pels prefectes totes les decisions de les administracions locals (consells municipals, departamentals, regionals) i les suspèn preventivament quan no hi està d'acord.

L'espai mediàtic francès il·lustra perfectament aquesta centralització a ultrança. Tots els mitjans de comunicació públics i privats són «nacionals», o sigui, parisencs. Les desconnexions del canal de tele «regional» (France 3) només correspon a pocs minuts d'informatiu local diari; igual per la ràdio pública local. Formatat d'aquesta manera no es deixa pas cap espai a un paisatge mediàtic català, ni tan sols regional. La presència d'esclatxes informatives pròpiament nord-catalanes o en català representen engrunes de consum mediàtic en una oferta *nacional* absolutament dominant i amb competència cada cop més eficaç i efectiva dels nous consums a la vegada globalitzats i fragmentats mitjançant vectors comunicacionals de les xarxes socials. La llengua catalana als mitjans de comunicació clàssics de Catalunya Nord se limiten a 10 h de programa de France 3 País Català (desconnexió) per any,

la ràdio associativa local Ràdio Arrels, la recepció dels canals i ràdios de la Corporació Catalana de Mitjans Audiovisuals (a la major part del territori, però no són presents als operadors d'internet...), i la ràdio Flaixbac.

2. Què *sabem* de l'estat de la llengua

Tancat ja el primer quart del segle XXI, què *sabem* de l'estat de la llengua catalana a Catalunya Nord? En tenim percepcions empíriques. I tot i el recul claríssim del coneixement i ús de la llengua en la societat (certs observadors no hesiten a parlar de *desaparició*), encara queden prou habitants catalanòfons i que han viscut un període de transició, el període de passatge de l'ús majoritari del català a l'ús massiu del francès per ser testimonis de l'evolució dels darrers decennis i saber valorar de manera prou fina la permanència del català.

Una constatació és clara, la llengua catalana ha pràcticament desaparegut de l'espai sonor nord-català. Una publicació de Carles Grandó de la Societé d'Études Catalanes de 1915, *Perpignan pittoresque. Les cris de la rue. Notes de folklore*,⁴ descriu com els carrers de Perpinyà criden i canten en català. Un segle després, els únics fragment de català que s'arriben a sentir —i encara de forma parcial i força degradada— és caminant pel barri de Sant Jaume, amb una forta presència de població gitana. Però representen ara unes engrunes en el paisatge sonor general. I encara per primera vegada, se senten joves intercanviar ja en francès entre ells...

Fent un exercici d'autoavaluació lingüística, i com a mostra amb certa representativitat de persones de la mateixa generació, una ràpida genealogia lingüística il·lustra l'evolució general. Nascut el darrer terç del segle XX a Perpinyà (1965), els pares sempre han parlat i s'han dirigit —als tres fills— en

⁴ Consultable en línia: <https://estudi.univ-perp.fr/items/show/145>

francès. A la mateixa casa familiar, però, hi sentíem el català de dos dels avis que s'expressaven sempre en català, excepte quan parlaven als fills i nets. Al carrer, la mateixa generació dels avis, els més presents en el dia a dia, s'expressava normalment en català, inclosos originaris del nord de França *immigrats* a Catalunya Nord a conseqüència de la primera guerra mundial. L'etapa de l'evolució sociolingüística del català dels darrers 60 anys és doncs la d'una presència parcial de la llengua en la societat, d'un coneixement passiu per part de les generacions nascudes al darrer terç del segle xx, i del viscut de la interrupció de transmissió familiar del català per la immensa majoria dels habitants de Catalunya Nord. Tot i això, la llengua catalana queda una llengua *ambiental* i percebuda com a vinculada a la personalitat cultural i identitària (aquesta encara ben viva) catalana.

Una revifalla dels moviments en pro de la llengua els anys 1970 i 1980, acompanyats per la normalització lingüística (i democràtica) a l'estat espanyol veí, una progressiva major consciència i implicació institucional en la defensa o reivindicació del català, porta a la perspectiva de *replantar la llengua*,⁵ de *revernacularitzar*⁶ el català, de recatalanitzar el territori al curs del segle xxi. Reintroduir l'adquisició de la llengua catalana a Catalunya Nord passa per l'escola (de la mateixa manera que l'escola de la República va inculcar massivament el francès a partir dels anys 80 del segle xix). Uns quants milers d'alumnes nordcatalans tornen a saber català —comprenen, saben parlar, i fins i tot llegir i escriure— gràcies a *l'escola en català*. És suficient per a inversar la corba decreixent del nombre de locutors? I encara serà suficient per reactivar l'ús interpersonal i intergeneracional del català? Senyals vinguts de la Catalunya Sud ensenyen mostres inquietants amb la baixa d'ús del català entre joves generacions mentre tots els

5 Expressió de M. Carme Junyent, en particular difosa a través de les actuacions i publicacions del GELA, Grup d'Estudis de Llengües Amenaçades.

6 Expressió divulgada pels sociolingüistes valencians, en particular Brauli Montoya, en el context de descatalanització del sud del País Valencià.

alumnes catalans passen per l'escola en català. Uns testimonis del nord també poden generar dubtes. Alumnes formats a les escoles immersives nord-catalanes (Arrels i Bressola) que tot i saben català, entre ells o amb els pares o amb els estudiants tots catalanòfons a la facultat de català, s'expressen en francès. Unes famílies que posen els fills en escoles immersives que no passen al català, ni amb aquests fills que en saben. Fins i tot, tancant l'exercici de genealogia personal, cap dels tres fills escolaritzats en català i a qui només he comunicat en català, fa servir la llengua entre ells, ni amb el primer net...

A Catalunya Nord mai hi ha hagut tants alumnes que han estudiat el i en català, en un context quasi exclusivament francòfon. I també és cert que mai hi ha hagut tants instruments indispensables per una possible recuperació o recatalanització (escola, OPLC, consciència de les administracions, suports sudcatalans...).

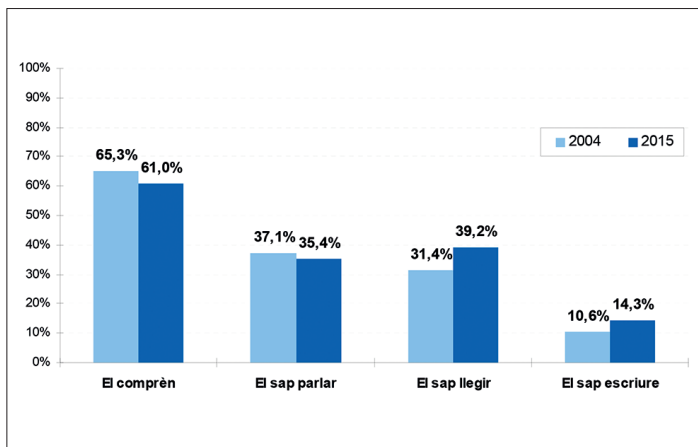
3. Les xifres de l'enquesta d'usos lingüístics

Evidentment entra en la valoració de la situació el resultat de l'EUL-CN 2015, realitzada a prop de 1.780 persones qüestionades per telèfon, i representatives de la població nord-catalana (excepte Fenolledès) major de 15 anys. En produïm aquí uns resultats principals.⁷

Molt breument, en destaquem una característiques significatives. Una majoria d'habitants comprèn el català en una escala de *mitjanament* fins a *molt bé*. La proporció es redueix a un 30% pels que entenen 'molt bé' o 'bé'. Una tercera part d'habitants sap parlar (el 20% si no comptem els que només saben quelques mots o frases).

⁷ Més resultats i anàlisis són detallats a *Le catalan en Catalogne Nord et dans les Pays Catalans. Même pas mort!*, Alà Baylac Ferrer, Presses Universitaires de Perpignan, Perpinyà, 2016 ; accessible a : <https://books.openedition.org/pupvd/40060>

Gràfic 1. *Evolució dels coneixements de català 2004-2015 (EULCN)*

Font: Generalitat de Catalunya, Consell Departamental dels Pirineus Orientals, Institut Franco-Català Transfronterer-UPVD, *Enquesta d'usos lingüístics a la Catalunya del Nord 2015*.

L'evolució del coneixement (des de l'enquesta precedent el 2004) és negativa (excepte per les competències en lectura i escriptura, conseqüència potser d'una major presència del català a escola).

Taula 2. *Coneixements de català —comprèn— per nivell i per edat (EULCN, 2015)*

	Molt bé	Bé	Mitjanament	Poc	Molt poc	Gens
Comprèn	17,8 %	13,1 %	17 %	9,6 %	26,2 %	16,3 %
<i>cumulat</i>		30,9 %	47,9 %	57,5 %		

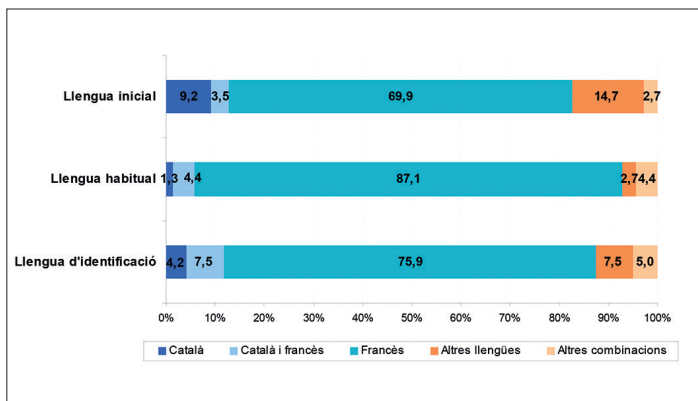
Comprensió	Nombre d'habitants (> 15 anys)	Percentatge (que comprèn català)
65 anys i més	74.042	74 %
45-64 anys	83.766	70,2 %
30-44 anys	43.163	53,1 %
15-29 anys	24.474	35,5 %
Total	225.445	61 %

Taula 3. *Coneixements de català —sap parlar— per nivell i per edat (EULCN, 2015)*

	Molt bé	Bé	Mitjanament	Poc	Molt poc	Gens
Sap parlar	11,3 %	9,3 %	11,9 %	8,7 %	29 %	29,8 %
<i>acumulat</i>		20,6 %	32,5 %	41,2 %		

Expressió oral	Nombre d'habitants (> 15 anys)	Percentatge (que parla català)
65 anys i més	49.571	49,6 %
45-64 anys	49.794	41,7 %
30-44 anys	23.559	29 %
15-29 anys	8.055	11,7 %
Total	130.979	35,4 %

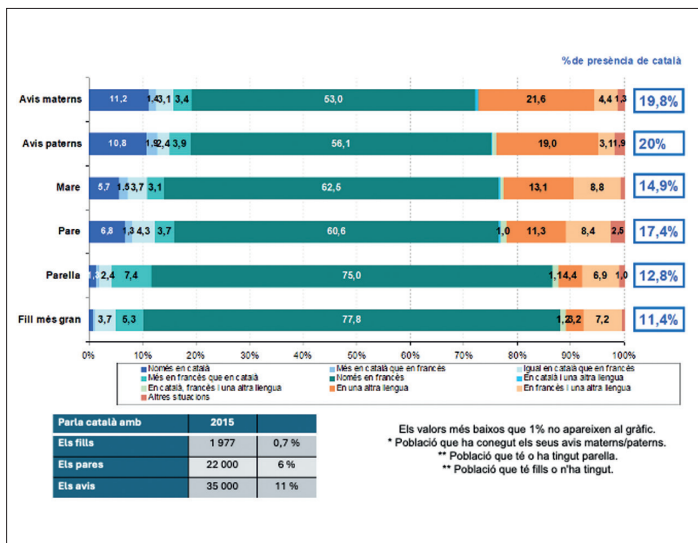
Gràfic 2. Percentatges de llengua inicial, habitual i d'identificació
(EULCN, 2015)

Font: Generalitat de Catalunya, Consell Departamental dels Pirineus Orientals, Institut Franco-Català Transfronterer-UPVD, *Enquesta d'usos lingüístics a la Catalunya del Nord 2015*.

El català queda la llengua primera de gairebé una desena part de la població (el 9,2%). Tot i això, solament la meitat hi conserven lleialtat i la consideren *llengua d'identificació* (el 4,2%), i encara més un 1,3% únicament el fa servir com a llengua habitual. Il·lustren aqueixes dades la clara interrupció de transmissió i el dèficit de lleialtat lingüística que té encara el català.

Gràfic 3. Usos lingüístics amb la família (EULCN, 2015)

Font: Generalitat de Catalunya, Consell Departamental dels Pirineus Orientals, Institut Franco-Català Transfronterer-UPVD, *Enquesta d'usos lingüístics a la Catalunya del Nord 2015*.

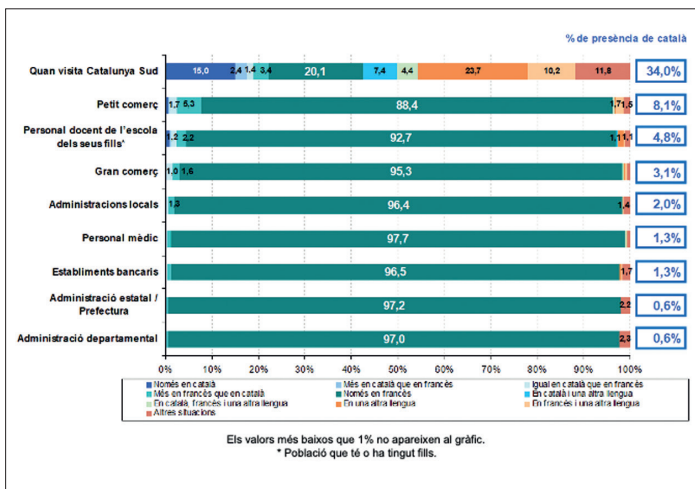
De la mateixa manera, les dades d'usos lingüístics confirmen el descens de l'ús al fil de les generacions: un 10% entre els avis, un 6% amb els pares, un 1% com a màxim amb parella i fills.

Tots els usos en les diferents situacions comunicacionals de la societat se situen a nivells mínims: entre el 0% i un 1,7% de màxima als petits comerços.

En canvi, la imatge del català, la relació afectiva que hi té la gent encara es manté positiva i alta. El 80% dels habitants és favorable o molt favorable a l'ensenyament del català. I el 76% ho és a l'ensenyament per a tothom, i ha proposat classes bilingües. Una altra dada interessant i positiva, que ens porta a reflexionar sobre les condicions de recuperació i de normalització de la

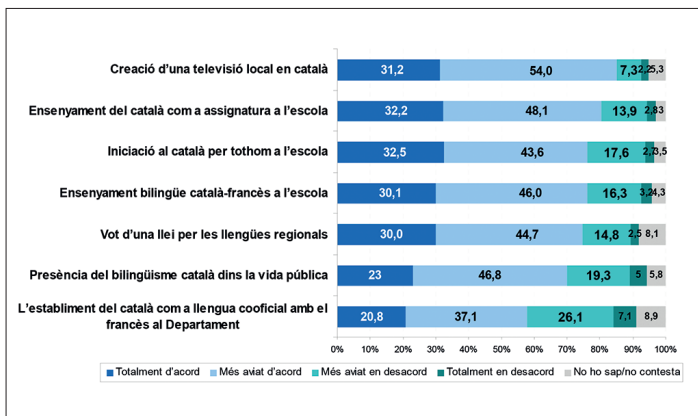
llengua, és la proporció del 34% que fa servir la llengua catalana, la mateixa proporció que declara que sap parlar, quan passa al sud de la frontera, on el català és llengua habitual i sobretot llengua oficial en tots els àmbits de la societat.

Gràfic 4. *Usos lingüístics en àmbits de consum i serveis (EULCN, 2015)*

Font: Generalitat de Catalunya, Consell Departamental dels Pirineus Orientals, Institut Franco-Català Transfronterer-UPVD, *Enquesta d'usos lingüístics a la Catalunya del Nord 2015*.

Gràfic 5. Grau d'acord amb les següents mesures: (EULCN, 2015)

Font: Generalitat de Catalunya, Consell Departamental dels Pirineus Orientals, Institut Franco-Català Transfronterer-UPVD, *Enquesta d'usos lingüístics a la Catalunya del Nord 2015*.

4. La situació de l'ensenyament

Un camp essencial per una política lingüística és el de l'ensenyament. Les dades principals de l'ensenyament de català com a assignatura i de l'ensenyament en català (model bilingüe o immersiu amb català com a llengua vehicular) són les següents:

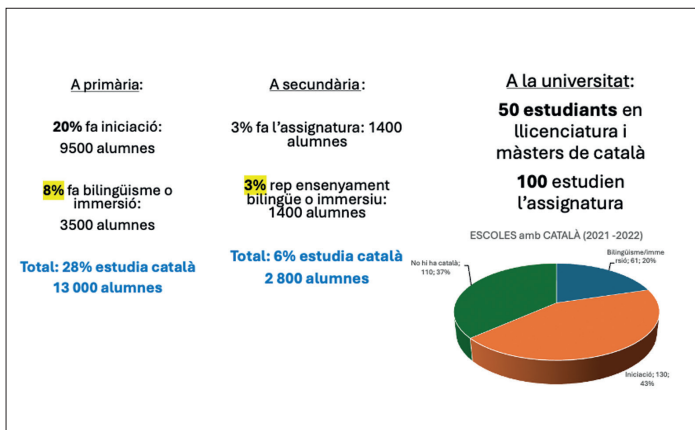
- El 20% dels alumnes nord-catalans tenen una iniciació a la llengua catalana a l'escola primària (uns 9.500 nins i nines). L'ensenyament és impartit per mestres itinerants exteriors al sistema educatiu (els *intervinents*); els contracta l'APLEC, Associació per a l'ensenyament del català, i els financen els municipis i els consells departamental i regional. A l'ensenyament secundari, la proporció baixa al 3%; les classes les imparteixen els professors de català de l'Educació pública.

- Un 8,5% de l'alumnat rep l'ensenyament primari en català (uns 4.000 alumnes), sigui amb les seccions bilingües públiques (la meitat de l'horari és en català), sigui amb les dues escoles immersives públiques de Perpinyà (Arrels), sigui amb les escoles de la Bressola (5 escoles privades associatives immersives). A l'educació secundària, la proporció d'alumnes en classes bilingües (parcialment) o immersives és del 3% (uns 1.400 alumnes). A l'ensenyament públic i a l'escola concertada (la Bressola), els mestres de les classes bilingües i immersives són pagats pel Ministeri d'Educació.
- En total doncs, a tot Catalunya Nord, el 28% de l'alumnat de primari fa algun ensenyament de o en català, i el 6% a secundària.

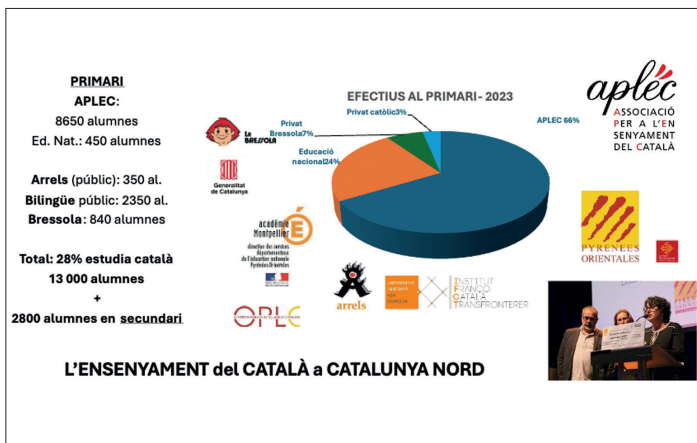
El marc jurídic (legal i reglamentari del codi de l'educació) determina que les llengües regionals, entre les quals el català, es poden ensenyar dintre dels programes previstos i dels horaris lectius. Siguí com a disciplines lingüístiques opcionals, sigui com a llengües vehiculars en línies bilingües o immersives. Són esclertes aprofitables per a desplegar una política d'eixamplament i de generalització de l'ensenyament de i en català amb perspectiva d'èxit o al menys de progrés. La llei de protecció patrimonial i promoció de les llengües regionals (del 2021), l'existència des del 2020 d'una eina de política lingüística com l'Oficina Pública de la Llengua Catalana constitueixen perspectives encoratjadores. Igual que un major suport des del Sud —institucional o social, com ara al moment del moviment independentista— consolidaria les reivindicacions lingüístiques nord-catalanes. Altres regions demostren que els objectius són assolibles: la meitat de l'alumnat rep l'ensenyament en classes bilingües o immersives al País Basc Nord, tots els alumnes reben ensenyament d'alemany o de cors i el 20% són en classes bilingües a Alsàcia i a Còrsega respectivament.

Les limitacions, però, existeixen; venen donades per la marginalització de les anomenades «llengües regionals», en el marc jurídic francès que impedeix per exemple que el seu ensenyament sigui obligatori. S'afegeixen, a més, entrebancs i inèrcies de l'administració educativa, centralitzada i que dirigeix des de París un milió de funcionaris. S'hi suma la relativa feblesa de la pressió social i institucional catalana (incloent-hi una migrada preocupació des del sud i l'est de la frontera (Principats de Catalunya i Andorra) per la situació del català en l'àmbit internacional fronterer.

Imatge. L'ensenyament del català a Catalunya Nord

Imatge 4. Els actors de l'ensenyament del català

5. Apunts sobre el dialecte «rossellonès»

Convé finalment donar (encara) precisions sobre la qüestió del dialecte «rossellonès» o variant septentrional que de tant en tant s'evoca en la reflexió sobre les condicions de replantament de la llengua catalana al nord.

La descripció i definició d'un dialecte «rossellonès» és àmpliament artificial i superada si considerem que va correspondre fa cent anys (desenvolupament de la dialectologia) a una llengua relegada a l'àmbit oral, exclosa (a bufetades) de l'escola, molt interferida i adulterada per la imposició del francès. Els matisos a més a més són —eren— força importants segons les comarques; no hi ha hagut mai una unitat rossellonesa. Als anys 1970-1980, en el debat del model de llengua, també guanya a Catalunya Nord el català normatiu (amb vocabulari de l'època), i correspon a la imatge que molt majoritàriament tenen els nord-catalans: el català del nord és la llengua dels pagesos mentre que el català del sud és el *veritable* català,

el que volen —o somien— de recuperar emmirallant-se en la (mitificada?) situació lingüística normalitzada del sud de la frontera, a la Catalunya *rica i plena*. Amb la interrupció de transmissió a mitjan segle xx, els catalans del nord han abandonat la llengua *pròpia* en un dilatat procés de *dialectus interruptus*, per invertir els seus esforços —pels qui en tenen ganes i consciència— en una llengua catalana reapresa i plantada de nou.

L'IMPACTE DE L'APLEC PER REPLANTAR LA LLENGUA AMB CLASSES I REVISTES ENTRE ELS ALUMNES DE PRIMÀRIA A CATALUNYA NORD

Míriam Almarcha París

(Associació per a l'Ensenyament del
Català i revista *Mil Dimonis*)

L'Associació per l'Ensenyament del Català va ser fundada l'any 1983.¹ Coneixedors i conscients de la realitat escolar, de les mancances lingüístiques i de la pèrdua de transmissió de la llengua, Miquela Valls, Joan Becat, Pere Verdaguer, Maria-Dolors Solà Oms i Ramon Gual, entre altres, se converteixen en capdavaners i impulsors de l'APLEC. La llengua catalana a l'escola és el fonament d'aquesta associació corporativa. El projecte també recau en altres iniciatives fora de les aules: una revista destinada a la mainada, eina de divulgació en català i actuacions diverses que vetllen per defensar l'ús de la llengua catalana, tot preservant-la. Ja són 42 anys actuant sobre el terreny. El Premi Joan Coromines, guardó atorgat

¹ La Llei Dèxonne s'aprova l'any 1951 i permet un discret ensenyament facultatiu de les llengües dites «regionals». No serà fins el 1970 que debutaran les primeres classes de català.

per la CAL (Coordinadora d'Associacions per la Llengua Catalana) a persones, entitats o empreses que han destacat pel seu compromís en la normalització de la llengua, cultura i nació, va reconèixer els 40 anys de promoció de la llengua i cultura catalanes de l'APLEC en la seva XXI edició (2023).

1. Més català a escola

Els primers cursos de català debuten als anys noranta amb un repte ferm: *1.000 hores de català* a les escoles maternals i elementals de Perpinyà. L'ajuntament es compromet a integrar un miler d'hores de classe a les escoles de la capital rossellonesa, com a resposta a les intervencions hostils del prefecte Bernard Bonnet que intima als ajuntaments de no fer servir el català argüint que el francès és la llengua de la República i amenaçant amb la interrupció de finançaments atorgats per l'estat.² Posteriorment, la Vila augmentarà el volum d'hores fins a 2.000. Imitant l'exemple de Perpinyà, el Projecte Alberes va ser posat en plaça a tots els altres municipis de Catalunya Nord, amb un finançament repartit de la següent manera: 1/3 Ajuntament + 1/3 Consell Departamental + 1/3 Generalitat de Catalunya. Actualment, la repartició no és la mateixa ja que, després de 2011, la Generalitat no va continuar donant suport financer a l'APLEC. Els ajuntaments nord-catalans i el Departament, amb el suport del Consell Regional, esdevenen així els únics finançadors de les 8.000 hores d'ensenyament, avui dia.

Les xifres del curs 2024-2025 mostren que l'APLEC és present a 102 escoles primàries de 52 pobles nord-catalans,

² El finançament és assumit íntegrament per l'ajuntament: el batlle Jean-Paul Alduy tenia aliances amb els regidors d'Unitat Catalana.

amb 34 intervinents³ de llengua i cultura catalanes que segueixen un mínim de 3 formacions l'any amb assessorament i acompanyament pedagògic. La transparència i el rigor de la feina realitzada és palesa a través dels Diaris de Classe en línia. Possibiliten l'acompanyament pedagògic dels 150 cursos impartits cada setmana. L'APLEC organitza, a la fi de l'any escolar, l'Escola d'Estiu. La jornada, oberta a tots els mestres de l'escola primària, alterna formació i tallers d'aplicació en relació amb la pedagogia, la didàctica i la psicologia de l'infant. La dinàmica de les classes de català de l'APLEC és la immersió.⁴ Molt sovint, la intervenció setmanal en català, és l'únic contacte que la mainada té amb la llengua. L'interès és de rendibilitzar el temps atorgat per optimitzar al màxim la presència del català en llur escolaritat. A banda de la immersió, com a mètode d'ensenyament d'una segona llengua, se treballa la interacció en català amb expressions lingüístiques i sintaxis bàsiques, concises. Se procura que l'autenticitat dels suports sigui atractiva. La participació a projectes és també benvinguda per integrar el català en un marc extraescolar. Catalunya Nord i la resta de Països Catalans, esdevenen un pretext ideal per treballar la llengua i l'entorn, tot plegat amb l'objectiu de generar empatia i adhesió pel català. Despertar simpatia, tot donant ganes a la mainada d'apropriar-se la llengua històrica i present del país, és i serà la intenció més important.

Tenint en compte que l'ensenyament del català no és obligatori, que no existeix cap rigor administratiu que vetlli per a una continuïtat pedagògica del català, un dels papers de l'APLEC, al llarg dels anys, ha estat el de preservar, mantenir les classes de català. Reunir-se amb els ajuntaments per coordinar, conjuntament amb l'escola i la Direcció dels serveis departamentals de l'Educació Nacional, l'obertura

3 «Intervinents» és la terminologia que reenvia a l'equip de mestres de l'APLEC, que intervé a les escoles.

4 El temps d'iniciació setmanal varia de 30 minuts a 1 hora.

de noves classes i presenciar així l'aprenentatge del català en un nou municipi, patentitza un dels eixos de treball de l'associació. Més presència, més normalitat. Sol·licitar suport institucional i administratiu per actuar en la implantació del català a les escoles, assegurant-se que cobreixi tots els cicles dels primers anys d'escolaritat.⁵ El curs 2024-2025 comptabilitza 9.500 alumnes que fan iniciació en llengua i cultura catalanes gràcies a l'APLEC. Representa un 20% de l'alumnat de primària, i tots els alumnes de l'escola pública que s'inicia al català. Altres xifres representatives de l'ensenyament del català, revelen que tan sols uns 4.000 alumnes segueixen un ensenyament bilingüe o immersiu (8,5%)⁶, tres quarts en el públic i un quart a la Bressola.⁷

L'associació és membre fundadora de la FLAREP⁸ amb representants d'altres llengües presents a l'estat francès (alemany d'Alsàcia i Mosel·la, basc, bretó, cors, flamenc, occità, savoïard, criolls, galó i picard, i llengües ameríndies de Guaiana). La FLAREP és una eina de comunicació entre les entitats de professors, l'administració i els pares i mares d'alumnes. És igualment una de les tasques més recurrents de l'APLEC: establir un diàleg entre «les institucions, ajuntaments, Departament i Regió per generalitzar la iniciació del català a tots els alumnes nord-catalans, juntament amb el desenvolupament de l'educació bilingüe i immersiva. La

5 El primer grau s'organitza en 3 cicles: cicle 1 (els primers aprenentatges: escola maternal), cicle 2 (els aprenentatges fonamentals: de CP —curs preparatori— a CE2 —curs elemental—) i cicle 3 (la consolidació: de CM1 a CM2 —curs mitjà—).

6 Ensenyament bilingüe: 4.000 alumnes (públic) i 1.000 alumnes (privat).

7 La Bressola és una associació cultural, creada a Perpinyà (1976) per promoure una xarxa d'escoles associatives que practiquen la immersió lingüística en català a les comarques de Catalunya Nord.

8 Subvencionada pels Ministeris de l'Educació Nacional i de la Cultura, la Federació per les Llengües Regionals dins l'Ensenyament Públic va ser creada a Baiona (1987). Aplega associacions o federacions de pares d'alumnes i ensenyants que treballen per al desenvolupament de les llengües regionals en l'educació pública.

col·laboració és constant i indispensable.»⁹ Igualment, a través de la FLAREP, sol·licita instàncies estatals encarregades de l'ensenyament de les llengües «regionals».¹⁰ En l'assemblea general extraordinària del 7 de desembre de 2024, l'APLEC ha fet un pas més, esmenant els estatuts per integrar la representació de mares i pares d'alumnes. La nova funció atorga més competències legals a l'associació que se fixa d'ara endavant de difondre, sistemàticament a les famílies, informació sobre la possibilitat de demanar ensenyament bilingüe, i d'articular a tot Catalunya Nord una xarxa de mares i pares elegits en els consells d'escola i consells d'administració dels instituts. De manera complementària, l'APLEC està organitzant amb entitats homòlogues sud-catalanes l'enfortiment de relacions per compartir experiències i modes d'actuació. S'anunciarà el 2025, la creació d'una associació Amics de l'APLEC a Catalunya Sud. No podem oblidar l'OPLC,¹¹ de la qual forma part l'APLEC (en el col·legi d'associacions) i amb qui treballa permanentment per generalitzar l'ensenyament del català.

2. Mil Dimonis

Una altra eina és *Mil Dimonis*, l'única revista infantil de Catalunya Nord, editada íntegrament en llengua catalana per l'associació. Es destina a un públic d'entre 6 i 12 anys. Els desafiaments van molt més enllà de presenciar i militar per una llengua «regional». La diversitat dels petits formats són un dels mitjans per atrapar l'interès de la mainada: contes, poesies,

⁹ Anna-Maria Alart, mestra intervinent de l'APLEC i estudiant de Màster d'Estudis Catalans fa un balanç, en la seva memòria de recerca, dels 40 anys de l'associació, estudiant els avenços que ha experimentat la llengua catalana a les escoles de Catalunya Nord.

¹⁰ www.flarep.com

¹¹ L'Oficina Pública de la Llengua Catalana va ser creada l'any 2019, com a organisme públic de política lingüística que «permet reunir el conjunt dels actors públics i privats al servei de l'ensenyament, del desenvolupament i de l'ús regular de la llengua catalana» (<https://oplcat.eu>).

articles, reportatges, receptes, còmics permeten visibilitzar la part escrita de l'àmbit lúdico-informatiu. Ha esdevingut tot un repte davant de l'allau imparable i predominant de les pantalles. Res no sembla mancar al cosmos d'internet. Els jocs en línia, les xarxes socials, els famosos *shorts* entre altres, s'han anat reinventant enfurismadament per segrestar l'atenció del jovent. La revista no ha quedat a la rereguarda sinó que ha seguit militant per la tangibilitat del producte, el rigor de la informació i la difusió del català amb 40.000 exemplars difosos a *L'Indépendant catalan*, el diari local. A més de les 4.010 revistes distribuïdes a escoles i col·legis bilingües, les 4.500 a les classes d'iniciació, 10 altres que setgen a la Llibreria Catalana de Perpinyà, compta amb 200 abonats.¹² Amb més de 20 anys, *Mil Dimonis* ha acompanyat generacions de nines i nins (i les seves famílies) amb suports escrits en català, sovint els únics presents a les cases nord-catalanes. Anualment són més de dos milions de pàgines en català difoses a Catalunya Nord; un volum mai assolit fins ara.

Si tenim en compte que al departament dels Pirineus Orientals hi viuen uns 500.000 habitants, que les darreres dades sobre el català (Política Lingüística, Consell Departamental dels Pirineus Orientals, Institut Franco-català Transfronterer (IFCT) de la Universitat de Perpinyà, 2015) afirmen que un 39,2 % el sap llegir, un 35,4 % el sap parlar, un 61,0 % el comprèn i que el tall lingüístic intergeneracional del català ha pogut augmentar l'orfenesa identitària, entenem que *Mil Dimonis* és una eina i un pretext per incitar la lectura dels avis i dels pares amb els fills tot donant suport a la llengua, via la transmissió. Voldríem creure que el format policrom, desinvolt, reduït de la revista podria sufragar una microscòpica part de l'assignatura pendent del català entre generacions... en el cas que l'espontaneïtat de la paraula en llengua catalana encara no hagi estat proferida pels interessats.

12 El darrer núm. 156 de la revista s'ha editat a 48.720 exemplars.

3. Futur esperançador?

La ferma i convençuda militància de l'APLEC representa tan sols un granet de sorra que vol, però no pot, suplir algunes de les mancances del català a Catalunya Nord. Avançar contra corrent no és una tasca fàcil quan administracions, institucions, figures polítiques manifesten obertament menyspreu per discreditar una llengua, una cultura, una identitat, en suma, els orígens i referents familiars de tantes generacions. Continua essent un debat absurd. Davant de tal urgència lingüística, ens atreviríem a demanar-nos si l'APLEC està aconseguint augmentar el nombre de locutors? No. És a dir, futurs transmissors de la llengua catalana? No. És una feina, la de l'APLEC, valorada i considerada? No. El català és assumit i defensat per l'Educació Nacional? No. Existeix alguna eina que mesuri la demanda del català, a través dels pares? No. L'ensenyament del català és «tolerat»? Sí. És el català una llengua marginal i marginada? Sí.

El català està sotmès a molta pressió. La promoció de la llengua, les campanyes publicitàries, les intervencions prop del Ministeri, les actuacions en solidaritat de les associacions de mares i pares realitzades per l'APLEC, no compensen i tampoc aconsegueixen abastar o resoldre el panorama engrunadís de Catalunya Nord. Engrunes de català a l'escola, al carrer, al diari, a la televisió... engrunes de català a la boca! Què s'està qüestionant en realitat? La utilitat! El català s'ha reduït a alternativa, elecció, preferència o dret? Un complement. Per què se continua debatent sobre la seva plaça, el seu ús i la seva legitimitat? La simple polèmica és una barbaritat. Si hi ha qüestionament, existeix el dubte. Si hi ha incertesa, existeix una manca de convicció, doncs... abandó. El català trontolla malauradament sobre una corda fluixa, a tots els àmbits. I és que els principals actors, és a dir els qui en saben sovint no juguen el paper esperat; o gosaríem dir *ideal*: parlar català als

fills, cada dia.¹³ Moltes són les raons, històriques i actuals, d'aquesta tria que ha generat un buit irrescatable. Certament no se disposa de plena potestat sobre l'estat, però sí la tenim sobre el nostre entorn immediat, la nostra persona, els nostres actes lingüístics. Un volum considerable de pares i mares no parlen català a la seva mainada en l'àmbit familiar. Per adobar el desert lingüístic deleguen la transmissió del català a l'escola, com a solució i autoteràpia. Consciència tranquil·la i relleu garantit: l'escolarització en català permet un llegat segur i un bany lingüístic quotidià suficient per adquirir totes les competències. La responsabilitat recau doncs sobre la mainada. Més si partim de la base que els infants són grans imitadors possiblement faran el mateix que els seus pares... sabran català però (tampoc) no el parlaran a casa.

L'APLEC, dia a dia, amb els mitjans, suports i voluntats individuals, convenciments i tossuderies, s'enfronta a una tasca descomunal, però ben concreta, la de replantar la llengua a les escoles —i més enllà, en la societat— de Catalunya Nord. Mai fins ara tants alumnes han estudiat el català i en català; encara, però, hi ha camp per recórrer.

4. Referències bibliogràfiques

Direcció General de Política Lingüística de la Generalitat de Catalunya; Consell Departamental dels Pirineus Orientals; Institut Franco-català Transfronterer (IFCT) de la Universitat de Perpinyà Via Domícia. *Enquesta d'usos lingüístics a la Catalunya del Nord*. 2015. Barcelona: DG de Política Lingüística; Perpinyà: Consell Departamental dels Pirineus Orientals, Institut Franco-català Transfronterer (IFCT) de la Universitat de Perpinyà Via Domícia, 2015.

¹³ Entenem per «els qui en saben», aquelles persones fermes militants, detentores d'un català fluid i espontani, orgulloses de llur identitat catalana i convençudes que cal transmetre la llengua.

L'OPLC, OFICINA PÚBLICA DE LA LLENGUA CATALANA

UNA NOVA OPORTUNITAT PER A LA LLENGUA CATALANA A CATALUNYA NORD

Lluís Dagues

(Institut Franco-Català Transfronterer
i Universitat de Perpinyà Via Domitia)

1. Primeres passes: del carrer al despatx

El dimecres 4 de setembre de 2019, els representants de les institucions estatals, regionals i locals, al costat dels de les associacions i entitats privades, firmaven els estatuts de la futura Oficina Pública de la Llengua Catalana, acte de naixença de la primera eina pública nord-catalana dedicada exclusivament a la llengua catalana. Abans de veure la llum, la nova eina pública va haver de passar per un llarg recorregut militant. Ja, el 2012, uns municipis nord-catalans (i occitans, de la comarca

del Fenolledès) s'agrupaven en forma de mancomunitat: el Sindicat intercomunal per a la promoció de les llengües occitana i catalana, SIOCCAT. Aquest s'inspirava del model basc (del bàndol francès) que apostava per la reunió dels municipis per tal d'impulsar la creació d'una oficina pública de la llengua. L'OPLC volia concentrar les iniciatives a favor del català al territori lingüístic de l'estat francès i aplegar en una nova entitat els actors públics locals. Però va caldre esperar la reforma de l'administració regional del 7 d'agost de 2015, anomenada la llei NOTRe (lleï no 2015-991 per a la Nova Organització Territorial de la República), perquè la reivindicació de la creació d'una entitat dedicada a la llengua catalana tornés a sortir.

El 2015, les antigues regions Llenguadoc-Rosselló i Migdia-Pirineus eren fusionades (pel govern francès, sense consulta dels habitants) per formar una nova megaestructura regional, amb competències ampliades. Per triar el nou nom de la nova entitat, l'administració regional va organitzar una consulta ciutadana, de forma telemàtica, entre el 9 de maig i el 10 de juny de 2016, per mor de recollir l'opinió dels habitants sobre les diferents propostes. Malgrat una important participació nord-catalana (l'únic departament català dels 13 que conformen la nova regió), que va elegir en un 58,59% la denominació d'*Occitània / País Català*, la nova regió va optar per *Occitània* a seques, amb el «subtítol» (que no forma part del nom oficial) de *Pirineus Mediterrani*, eliminant la referència al territori català (o rossellonès tal com constava abans). La nova apel·lació va ser votada el 24 de juny del mateix any pel consell regional, i validada el 19 de juliol a la nova seu regional de Tolosa.

La nova denominació regional despertà a la Catalunya del Nord una reacció important de la ciutadania, dels polítics i elegits, com de les associacions militants. El 7 de juliol, el senador i batlle del Soler, Francesc Calvet, col·locava un panell a l'entrada del municipi on es podia llegir *País Català* sota el nom

del poble. Durant les setmanes que seguiren, 180 municipis dels 200 que formen la part catalanòfona del departament dels Pirineus Orientals prenen la mateixa decisió. El rebuig dels elegits va acompanyar, a més, una crida a la manifestació de les entitats i associacions del territori, crida que aconseguí reunir, el 10 de setembre de 2016, uns 10.000 participants pels carrers de Perpinyà. La mobilització ciutadana no es desinfla fins al 2018, alimentada entre temps pel referèndum d'autodeterminació de l'altra banda de la frontera. El 10 de novembre de 2018, per la Diada nord-catalana, unes 10.000 persones tornaren a manifestar-se a Perpinyà, amb lemes per la llibertat dels presos polítics sud-catalans i a favor d'un estatut de regió pròpia per Catalunya Nord.

En aquest context, el projecte de creació d'una oficina pública de la llengua catalana havia fet el seu camí entre els electes i les associacions del territori. El 23 de setembre de 2017, un any i mig després de la seua elecció a la regió, i respectant la seua promesa de campanya, la presidenta (socialista) Carole Delga convocava un primer comitè de direcció, amb l'objectiu d'impulsar la creació de la futura oficina de la llengua, prevista inicialment pel 2017 (Regió Occitanie, 2016). Van caldre vint-i-dos mesos de tractacions amb l'Estat francès per veure, finalment, els estatuts redactats i firmats per tots els socis de l'entitat. El 18 de juny del 2019, durant la presentació del conveni constitutiu, amb els actors públics, la presidenta de la regió, Carole Delga, igualment presidenta del nou ens, explicava a les càmeres de televisió que «davant d'un Estat que centralitza cada vegada més les seues competències, i menys atent a les reivindicacions regionals, la mobilització de tothom haurà permès la creació de l'entitat». L'acte de naixement firmat, l'Oficina va obrir oficialment les seues portes el 4 de setembre de 2019.

La nova eina va prendre la forma legal d'un Grup d'Interès Públic (GIP), estatut que li permet reunir actors públics i privats al voltant d'un mateix objectiu. Presidit per la

presidenta de la Regió administrativa Occitània, Carole Delga, i tenint com a presidenta delegada la presidenta del Consell Departamental dels Pirineus Orientals, Hermeline Malherbe, la nova Oficina es basa en una col·laboració constant entre ens locals i administració estatal. La Regió, el Departament i l'Estat representen els principals finançadors amb 100.000 € cadascun (dels 367.000 € anuals del pressupost), «per impulsar» la nova eina, com ho indica a la premsa el prefecte Phillipe Chopin, representant de l'Estat i primer vicepresident de l'Oficina (Causanillas, 2019). S'hi sumen també la Universitat de Perpinyà, amb una aportació de 37.000 €, el Sindicat Intercomunal per a la promoció de les llengües Occitana i Catalana (SIOCCAT) amb un finançament de 5.000 € i l'Ajuntament de Perpinyà, amb una aportació de 25.000 €. La participació financera de l'Estat consta d'un finançament del Ministeri de Cultura de 20.000 € anuals i de personal que s'haurà de posar a disposar¹ de l'OPLC (valorat en 80.000 €). El Rectorat de l'Acadèmia de Montpeller (delegació del Ministeri d'Educació) és un dels protagonistes clau del funcionament i de la raó de ser de l'Oficina; participa activament a tots els treballs de l'OPLC amb la presència als grups de treball i les comissions dels dos consellers pedagògic de català, de la inspectora encarregada de la llengua catalana a l'escola primària, i de l'inspector pedagògic regional (per l'ensenyament secundari) i encarregat de missió pel català per la Rectora acadèmica.

Comparat al milió d'euros destinat a l'Oficina de la Llengua Occitana, als 1.385.000 € de l'Oficina de la llengua bretona o als 4.901.455 € de l'Oficina basca, la partida de l'OPLC pot semblar poca. Però representa un esforç significatiu i concret, ja que per primera vegada en la història nord-catalana, l'Estat francès és dotat amb un organisme especialment dedicat a la llengua catalana, organisme l'objectiu del qual és:

¹ Aquesta part pressupostària en forma de personal afectat a l'OPLC encara no s'ha concretat a l'hora de redactar aquest text.

[...] assegurar sobre la seua àrea geogràfica el desenvolupament de la llengua catalana treballant per l'augment de l'ús del català, per a desenvolupar el nombre de locutors actius. L'augment del nombre de locutors serà recercat en particular entre les joves generacions. El vector cultural serà inclòs dins les accions de creació, difusió i promoció de la llengua [...]

Entre les missions definides als estatuts, figura de:

[...] participar a la concepció, la definició i l'aplicació d'una política lingüística pública i concertada a favor de la llengua catalana; acompanyar [...] accions culturals vectorial de la difusió de la llengua [...]; mobilitzar els mitjans financers necessaris per portar a terme les accions retinudes en el marc del seu propi programa d'activitats, o encarregades.

Abans de la seua creació, els objectius de l'Oficina divergien entre els representants institucionals. La presidenta regional Delga, i la presidenta departamental Malherbe, compartien a la premsa el pla de la nova eina: «operatiu el setembre de 2019, l'OPLC haurà de reclutar tres persones i implicar més agents [...] augmentar el nombre de locutors i crear la marca territorial *País Català*, que generi art, gastronomia i més encara». Però d'una altra banda, Pere Manzaneres, conseller municipal a l'ajuntament d'Elna i militant històric de l'Associació Arrels, rebutjava implicar dins de l'Oficina altra cosa que la llengua, vist «que altres associacions porten aquests objectius». L'Annabelle Brunet, universitària i elegida centrista a l'Ajuntament de Perpinyà, presentava igualment la nova entitat com «la traducció de la capacitat i de la força local a crear eines que concentren finances, esforços i mitjans humans per la llengua catalana. Un veritable braç armat». Els estatuts de l'entitat estableixen, finalment, que

l'OPLC ha de treballar a la concepció, a la salvaguarda i al desenvolupament de la llengua catalana, gràcies al suport a manifestacions culturals, al desenvolupament econòmic, educatiu, cultural i institucional. La llengua catalana queda doncs l'única preocupació de l'Oficina, que ha de vetllar per a la seua difusió, a la seua protecció i al seu desenvolupament.

Amb seu a la Universitat de Perpinyà, d'ençà de la seua creació, també formen part de l'Oficina un consell científic, constituït presidit per Alà Baylac Ferrer, professor a la Universitat de Perpinyà, i del qual són membres representants del Centre de Recerques de la Universitat, de la Secció Filològica de l'IEC, de l'Associació per a l'Ensenyament del Català (APLEC), de la Conselleria de Política Lingüística de la Generalitat de Catalunya, del Rectorat de l'Acadèmia de Montpeller, de l'IFCT, Institut Franco-Català (la facultat de català de Perpinyà), i de la Xarxa Vives d'Universitats. El consell científic assessora l'Oficina i acompanya de manera permanent les seues actuacions i treballs. A més l'OPLC consta d'un col·legi associatiu consultiu de 34 membres, obert a l'entrada de membres nous sempre que siguin entitats nord-catalanes compromeses amb la llengua.

2. Estructuració i consolidació

De fet, els dos primers anys de l'Oficina se poden equiparar a una sortida entrebancada. Set mesos després de la creació, quan encara se trobava en fase d'instal·lació, el confinament sanitari de la COVID va alentir les primeres actuacions de la nova eina pública. Malgrat tot, l'OPLC es va estructurar ràpidament al voltant d'un portal web nord-català (espai bastant abandonat per la llengua catalana d'ençà d'uns quants anys), amb la publicació de continguts audiovisuals destinats a la promoció i a l'aprenentatge de la llengua. També es va enfortir, des del web, mitjançant una campanya de promoció de les classes

d'ensenyament de i en català, i una col·laboració amb la ràdio pública local France Bleu que es va concretar amb la creació d'un pòdcast ràdiovisual, proposat al públic nord-català entre el 2022 i el 2024, a les antenes i al portal de la ràdio. L'OPLC va participar igualment al manteniment de l'oferta cultural nord-catalana en llengua catalana, que havia patit danys després dels mesos de confinament sanitari. L'Oficina participa a consolidar l'aprenentatge del català als centres educatius, amb l'eixamplament constant de l'oferta d'ensenyament escolar: tallers amb intervinents exteriors, festivals de cinema juvenil, concursos literaris i audiovisuals, subvencions per a sortides culturals i intercanvis amb escolars sud-catalans... Amb els serveis de l'Educació Nacional, l'IFCT, l'APLEC, i els representants del Departament i la Regió, conformant un PREC (Pol de Recursos per a l'Ensenyament del Català), l'Oficina atén també les demandes del professorat, amb la creació d'un fons documental i el suport financer a mobilitats d'alumnes per intercanvis intercantans, acompanya la consolidació i la formació dels futurs professors (beques formatives per als intervinents de l'APLEC, proposta de curssets als Certificats de Llengua Catalana de la Universitat per als mestres. Un dels grans èxits de l'Oficina va ser la difusió de material de suport lingüístic, «El Català de Butxaca», i les produccions de comunicació i de valorització pedagògiques, destinades a tots els públics: escoles, col·legis, liceus, universitat, classes per a adults, municipis i eines públiques. La difusió de milers de tríptics informatius contribueixen a consolidar i impulsar l'ensenyament de i en català: iniciació per a tots els alumnes, obertures de noves classes bilingües, presència del català a totes les escoles del territori.

3. L'Observatori de la Llengua: nou repte per a l'Oficina

Un dels objectius principals de l'Oficina, pactat amb l'Educació Nacional al moment de la creació de l'entitat, va ser l'estructuració d'un observatori dedicat a la llengua catalana a la Catalunya del Nord. Coincidint amb l'organització de la nova enquesta d'usos lingüístics el 2025, deu anys després de l'última, l'OPLC treballa a posar en plaça una eina de supervisió i observació que pugui mesurar i quantificar l'evolució del català a curt, mitjà i llarg termini. Per portar a terme aquest objectiu, l'Observatori compta amb les col·laboracions de diversos actors del camp lingüístic: la Universitat de Perpinyà, l'administració educativa per a establir un diagnòstic compartit de l'ensenyament de la llengua, biblioteques municipals per analitzar el seu ús literari, empreses i associacions d'empreses per conèixer la vitalitat de la llengua en l'àmbit econòmic... L'Observatori, a més d'eina d'anàlisi, es pensa com un instrument de divulgació, per tal de difondre les informacions necessàries a la població nord-catalana per conèixer millor la realitat de la llengua al seu territori, i poder organitzar enquestes i estudis especialitzats en diferents camps temàtics. La creació d'un observatori de la llengua també és una necessitat de la societat civil i de les institucions per potenciar polítiques lingüístiques, i definir per al segon quart del segle XXI, accions a favor del salvament de la llengua catalana.

4. Bibliografia

L'Office public de la langue catalane «sera un véritable outil de développement» [en línia]. Tolosa - Montpellier. La Région Occitaine / Pyrénées-Méditerranée, 2016. <<https://www.laregion.fr/L-Office-public-de-la-langue-catalane-sera-un-veritable-outil-de>>

CAUSANILLAS, Laura. *P.-O.: l'Office Public de la Langue Catalane, nouveau «bras armé» de la défense de la catalanité.* [en línia]. Perpinyà: Indépendant, 2019. <<https://www.lindependant.fr/2019/06/24/p-o-loffice-public-de-la-langue-catalane-nouveau-bras-arme-de-la-defense-de-la-catalanite,8274817.php>>

ASPECTES DE LLENGUA

RELLEVÀNCIA LINGÜÍSTICA DELS ESTUDIS (MICRO) DIALECTALS: VARIETATS DE CATALÀ TRANSFRONTERERES

Carla Ferrerós Pagès - Francesc Roca Urgell

(Universitat de Girona)

1. Introducció

Les àrees transfrontereres solen tenir particularitats des d'un punt de vista sociolingüístic, sobretot perquè la presència de la frontera sol implicar un augment en el nombre de llengües en contacte. L'àrea nord-est del territori catalanoparlant està dividida entre un estat que té com a llengua dominant l'espanyol i un altre que té com a llengua dominant el francès, i en cada un d'aquests territoris administratius el tractament i la situació de les llengües que s'hi parlen és diferent. Al nord de la frontera, el català hi té una presència menor i el francès hi és la llengua dominant i l'única oficial. Al sud, el català es fa servir en força més àmbits, però l'espanyol és la llengua no marcada en moltes

interaccions socials. També hi ha diferències relacionades amb altres llengües presents al territori: pel que fa a les llengües de signes, al nord es fa servir la francesa, i al sud la catalana (que a més té estatus d'oficialitat). Sobre les llengües d'immigració, al sud les més presents són l'amazic i l'àrab d'àrja mentre que al nord no en tenim dades equivalents, i això és revelador del tractament de les llengües a banda i banda.

En aquesta àrea transfronterera no només hi ha diversitat de llengües en contacte, sinó que hi ha diferències en les varietats de la mateixa llengua que és present a tots dos costats: el català del Rosselló i el català septentrional. Cap de les dues es correspon amb la llengua estàndard, que es basa en el dialecte del català central. La variació lingüística, ja ho sabem, és una riquesa: totes les varietats són aptes per a les mateixes funcions, i el fet que una sigui la base de l'estàndard no té res a veure amb el codi sinó amb factors extralingüístics que són conseqüència de les relacions de poder que s'estableixen entre diferents grups humans. Tot i així, els lingüistes podem arribar a reproduir els desequilibris que se'n deriven en les nostres recerques.

La llengua és un sistema lingüístic parlat per tots els membres d'una comunitat i com a tal es tracta d'un concepte abstracte perquè no tots parlem de la mateixa manera. La noció de dialecte s'acosta més a allò que efectivament fan servir els parlants, tot i que continua situant-se en un nivell d'abstracció (menor). L'única llengua real correspon als sistemes lingüístics de cada parlant (que, evidentment, tenen graus de coincidència elevats). És per això que l'estudi de la variació ens permet arribar a una comprensió més profunda de com són aquests sistemes i, per tant, ens acosta una mica més a entendre com funciona la capacitat del llenguatge. L'objectiu d'aquest article és mostrar que l'anàlisi de microvariacions dialectals contribueix a aquesta comprensió i per assolir-lo, es descriurà un tret vinculat a varietats septentrionals de català: el dels elements possessius que no es flexionen en gènere.

2. Un exemple de variació: els elements possessius defectius en gènere en varietats septentrionals de català

En català, els possessius es distribueixen en dues sèries: l'àtona (*mon germà*) i la tònica (*el meu germà*). En aquest sentit és com altres llengües romàniques com el francès i l'espanyol, però la coincidència és força limitada, ja que el funcionament del possessiu tònic resulta molt més proper al de les que tenen una sola sèrie de possessius com per exemple el portuguès o l'italià. Això és així perquè el possessiu àton té uns usos molt restringits: es fa servir en algunes varietats davant de noms de parentiu i d'expressions protocol·làries com *son pare* o *sa majestat* o en expressions fixades com *en ma vida* (Brucart, 2002, p. 1501; IEC, 2016, p. 608).

L'anàlisi detallada de les varietats dialectals mostra que la situació dels possessius en català és més complexa. En algunes varietats del nord del territori catalanoparlant hi ha una forma de possessiu que es fa servir igual en masculí i en femení:

- (1) el meu pare
 la meu mare

Veny (1982 [2020], p. 49-50) dona aquest ús del possessiu com a característic del rossellonès i Veny i Massanell (2015, p. 157, 178) el situen, a més, en el català septentrional de transició. Hem detectat que l'ús d'aquestes formes de possessiu, però, arriba més al sud de la zona etiquetada com a transició (Ferrerós i Roca, 2023).

En aquest estudi anterior (Ferrerós i Roca, 2023) hem mostrat que, des d'un punt de vista semàntic, aquesta forma de possessiu sense marca de femení s'especialitza en certs tipus de possessions, i hem pogut determinar que es fa servir

amb noms de parentiu, amb el sintagma *casa meu* i amb noms que expressen altres tipus de relacions personals:

- (2) la meu germana
 casa meu
 la meu millor amiga
 la meu companya de feina

També es pot fer servir, encara que menys, amb noms que no designen referents humans:

- (3) Has vist les meus ulleres?
 La seu mà és més petita que la meva.
 Cada cotxe té les seus rodes a lloc.

L'ús de la forma defectiva del possessiu és una manera d'expressar gramaticalment la noció d'inalienabilitat (és a dir, de possessions considerades intrínsecament del posseïdor), i aquesta inalienabilitat es concebria com un continuïum que inclou, en aquest ordre, les relacions de parentiu i la casa (o la família), les relacions personals que van més enllà de l'àmbit familiar, els elements o objectes vinculats a l'esfera personal, les parts del cos i, més en general, les relacions de part-tot.

Els possessius defectius en gènere poden alternar amb la forma flexionada en femení en els mateixos contextos. Així, un mateix substantiu, el referent del qual es pot percebre com a lligat amb el posseïdor més o menys intrínsecament, és susceptible d'aparèixer amb una forma de possessiu o amb l'altra:

- (4) la meu companya de feina + proper
 la meva companya de feina - proper

L'alternança es relaciona amb la gradació en les relacions d'inalienabilitat: com més proper al posseïdor és (i se'n percep) el referent del nom, més es fa servir el possessiu defectiu en gènere.

En alguns casos, l'ús d'una forma o altra de possessiu pot donar lloc a matisos semàntics diferents; de fet, com més elevat és el grau d'inalienabilitat, més diferència semàntica vehicula l'ús d'una forma o l'altra: un sintagma com *casa*

meu (amb el nom anteposat al possessiu) és ambigu entre la interpretació ‘habitatge’ i la interpretació ‘la meua família’. En canvi, segons el que nosaltres hem pogut determinar, en les varietats septentrionals el sintagma *casa meua* s’interpreta preferiblement com a l’edifici:

- (5) a. A casa meu sempre posem picada al rostit. ‘la família’
 ?A casa meua sempre posem picada al rostit.
 b. Vaig a casa meu i torno. ‘habitatge’
 Vaig a casa meua i torno.

Finalment, cal esmentar que el possessiu femení *meu* no pot aparèixer amb tots els noms. En general, els substantius que tenen una estructura argumental complexa, com els noms deverbals o els noms de representació, no l’admeten en les interpretacions d’agent o tema:

- (6) a. *la teu demostració *teu* = AGENT
 b. *la teu fotografia *teu* = AGENT O TEMA
 la teu fotografia *teu* = POSSEÏDOR

A Ferrerós i Roca (2023) també descrivim com el possessiu defectiu en gènere, a més d’especialitzar-se en un determinat tipus de relacions semàntiques, no té un comportament sintàctic igual que el possessiu flexionat. Ho resumim a continuació.

- A diferència de la forma flexionada, aquest possessiu defectiu sempre és prenominal, mentre que la forma flexionada en gènere pot aparèixer en posició prenominal o postnominal:

- (7) a. la seva filla
 la filla seva
 b. la seu filla
 *la filla seu

És per això que no apareix en els contextos exclusius del possessiu postnominal: amb lectura emfàtica o contrastiva

(8a), en sintagmes coordinats (8b), amb modificació (8c) o en construccions vocatives (8d):

- (8) a. l'amiga MEVA (no teva)
*l'amiga MEU (no teva)
- b. la cosina meva i teva
*la cosina meu i teu
- c. una amiga només meva
*una amiga només meu
- d. Filla meva, sigues més puntual.
*Filla meu, sigues més puntual.

- A diferència de la forma flexionada, no pot aparèixer en construccions amb nom buit (9a) o amb funció predicativa (9b), i no pot aparèixer aïlladament (9c):

- (9) a. La teva Ø és allà.
*La teu Ø és allà.
- b. Aquesta cosina és meva.
*Aquesta cosina és meu.
- c. — De qui és cosina? — Meva
— De qui és cosina? — *Meu.

Aquests comportaments que hem descrit, que no són coincidents amb el possessiu tònic flexionat, són propers al possessiu àton del català. El possessiu àton també és exclusivament prenominal i també és agramatical en contextos com els que hem esmentat. Tot i així, el comportament entre les dues formes tampoc és coincident:

- A diferència del possessiu àton (10a), el possessiu defectiu en gènere no codifica trets de definitud, i per això ha d'aparèixer amb articles definits o altres

elements que encapçalen la construcció com articles, determinants demostratius, indefinits o numerals (10b):

- (10) a. ma cosina
 *la ma cosina
 b. *meu cosina
 la/aquesta/una meu cosina

- A diferència del possessiu àton, admet articulacions emfàtiques en posició prenominal:

- (11) És la MEU taula, no la teva!
 *És MA taula, no la teva!

Resumint, el possessiu defectiu en gènere del català septentrional presenta un comportament que està a mig camí entre el possessiu àton i el possessiu tònic. Alguns trets l'apropen al possessiu àton o clític (que té una distribució molt reduïda en català), però a diferència d'aquest no codifica cap tret de definitud. En aquest sentit, el possessiu defectiu és com el possessiu tònic *meu/meva*, amb el qual comparteix altres característiques com la combinació amb diversos determinants i quantificadors, les pronúncies emfàtiques i les restriccions sobre la coordinació. Això fa que puguem considerar que, sense poder-s'hi equiparar, s'assembla més al possessiu tònic *meu/meva* prenominal que al possessiu postnominal o al possessiu àton prenominal.

3. La rellevància de l'estudi de la variació per a la comprensió de fenòmens generals

La descripció d'un tret dialectal ens permet obtenir dades d'una forma de possessiu que, com hem assenyalat, té un comportament diferent de les formes de possessiu àtones i tòniques del català central, molt més àmpliament descrites. Aquest fenomen —com altres fenòmens morfosintàctics— ha estat molt poc analitzat des del punt de vista de la variació

dialectal, més enllà de documentar-ne l'existència. I, malgrat tot, és precisament aquest tipus d'estudis que ens permeten arribar a una comprensió més profunda de certs fenòmens, tal com mostrem a continuació.

El fet que una mateixa forma de possessiu pugui tenir propietats gramaticals diferents en funció de la posició que ocupa respecte del nom respon a certes oposicions que, a més, són paral·leles a les que presenten altres elements com ara els pronoms personals (Cardinaletti i Starke, 1999). Algunes investigacions en altres llengües romàniques mostren que cada tipus de possessiu, segons la posició que ocupa respecte del nom, té propietats gramaticals diferents, com les que hem vist quan descrivíem els comportaments dels possessius del català. Cardinaletti (1998) en va fer aquesta classificació, que exemplifiquem amb formes de llengües romàniques:

- Fort: possessius tòpics postnominals
la germana seva (ca.), *la casa sua* (it.), *la casa suya* (es.)
- Deficient
 - Feble: possessius tòpics prenominals
la seva germana (ca.), *la sua casa* (it.), *la sienne* Ø (fr.)
 - Clític: possessius àtons prenominals
sa germana (ca.), *su hermana* (es.), *sa soeur* (fr.)

La breu descripció que hem fet suggereix que el possessiu defectiu en gènere i el possessiu tòpic prenominal flexionat en gènere (és a dir, *la meu germana* i *la meva germana* respectivament) poden rebre una anàlisi paral·lela (les diferències entre les dues formes afecten només els contextos amb posició postnominal —és a dir, **la germana meu* i *la germana meva*). Si, tal com afirma Cardinaletti (1998), la posició prenominal és un indicador del caràcter deficient,

tots dos serien formes deficientes febles (però no àtones). Aleshores, el possessiu invariable en gènere *meu* seria una realització morfològica específica de possessiu feble en català (vg. Ferrerós i Roca, 2023, per a una anàlisi més detallada).

Una anàlisi com aquesta mostra que l'estudi de les propietats gramaticals dels possessius defectius en gènere propis de les varietats de català septentrionals permet classificar-los segons una caracterització que serveix per descriure el funcionament d'aquests elements possessius en diferents llengües. Per tant, aquestes dades contribueixen a un coneixement científic més general sobre el funcionament de la facultat del llenguatge. A més d'això, però, mostren que el català té diferents sistemes pronominals en funció de la varietat dialectal, i que cada una d'aquestes varietats és tan sistemàtica com les altres des d'un punt de vista morfosintàctic.

Aquesta anàlisi ens permet entendre el funcionament d'altres formes de possessiu emprades en rossellonès. Així, per exemple, una anàlisi paral·lela a la que hem fet ens permetria determinar que formes com *llur* són emprades en aquesta àrea de maneres diferents: el possessiu *llur* pronominal té dues formes en català rossellonès (que coincideixen parcialment amb el francès), que es corresponen a dues formes deficientes: la feble precedida per un determinant i seguida d'un substantiu, tònica i, en rossellonès, amb flexió de gènere, i la deficient (àtona, sense flexió de gènere, amb valor de definitud):

(12) **Deficient feble**

Català rossellonès

La llura/llur casa és a prop.

És la llura/llur Ø.

La llura/llur Ø és a prop.

Francès

*La leur maison est proche.

C'est la leur Ø.

La leur Ø est proche.

Deficient clític

Català rossellonès

??Llur casa és a prop.

Francès

Leur maison est proche.

Aquesta anàlisi permet demostrar que el *llur* rossellonès no és coincident amb el del francès: en català rossellonès *llur* és una forma deficient feble, mentre que en francès és en realitat dues formes (la deficient feble i la clítica) i que, com a formes febles, presenten propietats gramaticals, morfològiques i sintàctiques, diferents.

4. Conclusió

Les formes de possessiu que hem descrit apareixen de manera molt marginal en les gramàtiques i en els tractats de variació dialectal i, quan hi apareixen, no se'n fa la caracterització sistemàtica que tenim de les varietats més properes a l'estàndard; és a dir, no disposem de descripcions i anàlisis que tinguin en compte les seves propietats semàntiques, morfològiques i sintàctiques i que permetin contribuir a construir un marc d'estudi unitari per a la caracterització i anàlisi d'aquests elements des d'un punt de vista general.

Els estudis lingüístics ens han de permetre canviar la mirada que tenim sobre la diversitat i incloure-hi, d'una banda, totes les llengües possibles, no només per igualar-les en prestigi sinó per poder identificar propietats que són rellevants per a la caracterització del fenomen del llenguatge. Però també és fonamental tenir en compte, al mateix nivell, la variació dialectal, que permet assolir de la mateixa manera coneixements que són rellevants per a aquesta comprensió profunda de la facultat de llenguatge.

5. Referències bibliogràfiques

BRUCART, Josep Maria. «Els determinants». A: SOLÀ, J. (ed.). *Gramàtica del català contemporani* Barcelona: Empúries, 2002, p. 1435-1516.

- CARDINALETTI, Anna. «On the deficient/strong opposition in possessive Systems». A: ALEXIADOU, A.; WILDER, C. (eds.). *Possessors, predicates and movement in the determiner phrase*, 22. Amsterdam: John Benjamins Publishing, 1998, p. 17-53.
- CARDINALETTI, Anna.; STARKE, Michal. «The typology of structural deficiency: A case study of the three classes of pronouns». A: VAN RIEMSDIJK, H. (ed.). *Empirical Approaches to Language Typology*. Vol. 5, *Clitics in the Languages of Europe*. Berlin: Walter de Gruyter GmbH, 1999, p. 145-234.
- FERRERÓS, C., ROCA, F. «Possessius invariables en gènere en català septentrional». A: Gibert, E. [et al.] (eds.) *Linguistica sine finibus. Estudis dedicats a Montserrat Batllori Dillet*. Girona: Universitat de Girona, 2023, p. 86-118.
- GÓMEZ DURAN, Gemma. *Gramàtica del català rossellonès* [en línia]. Tesi no publicada, Barcelona: Universitat Autònoma de Barcelona, 2012. <<https://www.tdx.cat/handle/10803/96175#page=1>> [Consulta: gener de 2024]
- IEC, INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS. *Gramàtica de la llengua catalana*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 2016.
- VENY, J. (1982 [2020]). *Els parlars catalans*. Palma: Nova editorial Moll.
- VENY, J., Massanell, M. (2015). *Dialectologia catalana. Aproximació pràctica als parlars catalans*. Barcelona: Universitat de Barcelona.

SOBRE LA SIL·LABIFICACIÓ DE LES VOCALS ALTES

Pep Serra

(Universitat de Girona)

L'objectiu d'aquest treball és analitzar les condicions fonològiques i estructurals que determinen si les vocals altes, és a dir, la *i* i la *u*, formen un diftong (*j*, *w*) quan es troben en contacte amb altres vocals o, per contra, mantenen la seva autonomia sil·làbica, donant lloc a un hiat.

En primer lloc, cal tenir en compte que la formació d'un diftong depèn de diversos factors, com la intensitat articulatòria de les vocals en contacte, el grau d'obertura i la posició dins del mot. Les vocals altes tenen una tendència natural a desplaçar-se cap a una posició semivocàlica quan es troben al costat d'una vocal de major sonoritat, ja que la seva articulació tancada les fa menys prominents. Això succeeix especialment en posició àtona, on com veurem, la reducció de l'esforç articulatori afavoreix la creació de diftongs. No obstant això, hi ha situacions en què aquesta sil·labificació en forma de diftong no es produeix, i es manté la vocal alta com a nucli de la síl·laba, donant lloc a un hiat.

En l'anàlisi fonològica de les llengües, la síl·laba es considera una unitat fonològica bàsica que organitza els sons en patrons articulatoris i perceptius. Aquesta unitat està formada per diferents components estructurals, principalment el nucli i els marges sil·làbics. El nucli sil·làbic és la posició central de la síl·laba i està ocupada, en la gran majoria de llengües, per un segment vocàlic, atès que les vocals són els elements amb major sonicitat i capacitat de formar una síl·laba per si mateixes. Les vocals es caracteritzen per ser segments [+sil·làbics], és a dir, per la seva capacitat intrínseca de funcionar com a eix de la síl·laba. Els marges sil·làbics, per la seva banda, corresponen a les posicions que precedeixen o segueixen el nucli i solen estar ocupats per elements consonàntics. La distinció entre nucli i marges sil·làbics ens permet comprendre millor la fonològica de les llengües i analitzar fenòmens com la sil·labificació, l'aparició de diftongs, l'elisió de sons i altres processos que tenen lloc dins l'àmbit de la síl·laba.

És fàcil veure que la situació que acabem de presentar no es pot generalitzar a totes les vocals. L'esquema de (7) recull un cas paral·lel que afecta una vocal alta. El mot ['paw] *pau* es pronuncia clarament amb una única síl·laba que situa la vocal labial en la posició de coda i per això hem proposat, de moment, una ordenació inversa dels principis en la jerarquia. No podem esperar, però, que els esquemes de (6) i (7) coexisteixin en la gramàtica. En un mateix sistema no es poden donar ordenacions diferents dels principis perquè això seria equivalent a defensar gramàtiques diferents per a un mateix parlant i no hi ha cap dubte que les pronúncies de ['boə] amb dues síl·labes i de ['paw] amb una sola síl·laba són acceptades conjuntament.¹

És clar, doncs, que ens convé fer cas de les diferències que el sistema estableix entre els segments que són com la

¹ Transcrivim amb els símbols [j] i [w] les vocals altes que s'associen a les posicions de marge sil·làbic, tant si són a l'obertura com si són a la coda.

vocal no alta boā ['boə] i els que són com la [u] (o la [w]) de *pau* ['paw]. El primer pas per distingir aquests segments ha de partir de dos fets bàsics que deriven, en part, de les diferències de sonicitat. En el context de la fonologia del català, defensem que les possibilitats d'associació dels segments a les diverses posicions sil·làbiques defineixen tres grups. Per fer la distribució en grups partim de la classificació general dels segments amb relació als trets principals i als valors de sonicitat que s'hi associen que hem proposat anteriorment. L'esquema que segueix recull l'agrupació que proposem. El grup de les consonants, en primer lloc, queda definit per l'especificació negativa del tret [vocàlic] i la seva aparició està restringida a les posicions de marge sil·làbic. Hem de concretar, però, l'esforç de caracterització en els segments que queden definits pel valor positiu del tret [vocàlic] i, per començar, hem de distingir dins d'aquest grup les graduals i les vocals. En el model que proposem, les graduals són les vocals que presenten l'especificació negativa del tret [sil·làbic]. Els segments que pertanyen a aquest grup es poden situar en qualsevol posició i la seva ubicació final, en el nucli o en el marge, derivarà de l'acció combinada dels principis de la gramàtica. Les vocals, en l'ús restringit que fem aquí d'aquest terme, són els segments vocàlics que presenten el valor positiu del tret [sil·làbic]. Aquests segments s'han d'associar necessàriament a la posició de nucli sil·làbic.

GRUPS Æ	CONSONANTS	GRADUALS	VOCALS
TRETS Ø			
SIL·LÀBIC	-	-	+
VOCÀLIC	-	+	+
POSICIONS ØSIL·LÀBIQUES	marges	nucli marges	nucli

Ens convé examinar ara el procés d'assignació del tret [sil·làbic] als segments que tenen l'especificació [+vocàlic].

La proposta que defensem parteix del reconeixement que les vocals que no són altes no poden ocupar la posició de marge. El principi que recull aquesta relació ha de garantir, per tant, que les vocals que són [-alt] també seran [+sil·làbic]. El comportament de les vocals altes, per altra banda, permet defensar el marcatge lèxic en un grup reduït de casos. Les vocals altes que exigeixen aquest mecanisme excepcional són les que es resisteixen a ocupar la posició de marge; és per això que el marcatge ha d'especificar el caràcter sil·làbic d'aquests segments. En el gràfic que segueix resumim la distribució del tret sil·làbic. Advertim només, de moment, que el marcatge lèxic de certes vocals altes com a sil·làbiques s'indica amb una ς subindexada (i_{ς} , u_{ς}). Hem de dir també que les vocals que no han rebut l'especificació [+sil·làbic], les vocals altes sense marcatge lèxic, poden aparèixer sense restriccions tant en la posició de nucli com en els marges. Interpretem que presenten l'especificació negativa del tret sil·làbic i que l'han obtinguda per defecte. La decisió de quina posició han d'ocupar correspon a l'acció combinada dels principis prosòdics competents.

La formulació de principis que recullen les observacions que acabem de fer és indispensable si volem resseguir els efectes de la seva presència en la gramàtica. El principi responsable de l'assignació de [+sil·làbic] a les vocals que no són altes és el que anomenem ALT/SIL·LÀBIC en el gràfic anterior i té la definició següent.

ALT/SIL·LÀBIC

si [-alt] aleshores [+sil·làbic]

Els fets que reflecteix aquest principi es relacionen amb el concepte de sonicitat que ja hem presentat i amb les exigències que es plantegen sobre l'evolució de la sonicitat en les síl·labes. S'accepta, en general, que les vocals no altes són els segments amb un grau de sonicitat major. La fonamentació fonètica del principi ALT/SIL·LÀBIC ha de fer referència necessàriament a

la relació existent entre l'elevació lingual i la reducció de les dimensions en la cavitat bucal.² Formularem encara dos principis més per expressar les restriccions que apreciem en l'associació lliure dels segments a les diverses posicions sil·làbiques: són els principis *M/SIL·LÀBIC i *N/VOCÀLIC. El primer exclou de la posició de marge les vocals no altes i les que estan marcades lèxicament com a sil·làbiques. El segon determina que les consonants no poden ocupar la posició de nucli.

***M/SIL·LÀBIC**

Els segments amb el tret [+sil·làbic] no es poden associar als marges.

***N/VOCÀLIC**

Els segments amb el tret [-vocàlic] no es poden associar als nuclis.

D'acord amb el primer dels principis que acabem de formular, *M/SIL·LÀBIC, la vocal [ə] de ['bo.ə] no es pot situar en la posició de coda.

En la jerarquia de principis, OBERTURA precedeix -CODA, i és aquesta organització la que explica l'associació de la vocal a la posició de coda. En el sistema del català és més important la instrucció de no construir una síl·laba sense obertura que la prohibició d'associar elements a la coda. Preferim ['paw] a la forma *['pa.u].

Una argumentació paral·lela ens permet explicar la sistematicitat que s'observa en la sil·labificació de les vocals altes que es troben en posició intervocàlica a partir del mot ['nɔ.jə] *noia*.³ La representació òptima utilitza la vocal alta

² Així, el menor grau de sonicitat de [i] i [u] es pot relacionar amb una obertura en l'articulació que és menor que la que es dona en el gest corresponent a les vocals no altes.

³ Vegeu a Palmada (1994, p. 116-117) l'atribució de la sil·labificació V.CV a l'*Onset Principle*, una condició d'aplicació universal que equival a OBERTURA en la nostra anàlisi.

per proporcionar una obertura a la segona síl·laba i aquesta actuació elimina, al mateix temps, la seva presència de la coda de la primera síl·laba. El resultat és que la representació no viola cap d'aquestes condicions: OBERTURA i -CODA.

És clar que la solució òptima no ha de comportar necessàriament un ús no sil·làbic de les vocals altes. En mots com ara ['sim] *cim*, ['iks] *ics*, ['fum] *fum* o ['uʌ] *ull*, el millor destí que podem donar a les vocals [i] i [u] és la posició de nucli de les síl·labes respectives, no hi ha cap altra opció.

Fins ara hem vist que les vocals no altes adquireixen el tret [+sil·làbic] per la intervenció del principi ALT/SIL·LÀBIC. Ja avançàvem, però, que la proposta global que defensem incorpora un mecanisme d'assignació més restringit que permet marcar certes vocals altes com a sil·làbiques. Aquest marcatge és lèxic i consisteix en l'associació de l'especificació [+sil·làbic] a una vocal alta; les representacions de les vocals que presenten aquest marcatge són *i*ₛ i *u*ₛ.

El reconeixement de la conveniència d'un mecanisme d'aquesta mena proporciona la base per a l'expressió de contrastos que queden fora de les previsions que podem atribuir al sistema. L'existència de contrastos de sil·labicitat en les vocals altes ha estat defensada ja a Wheeler (1977). Aquest autor valora la possibilitat de derivar totes les realitzacions no sil·làbiques de les vocals altes a partir d'un procés que actuaria en context postvocàlic. La seva conclusió aconsella deixar córrer aquesta alternativa per la complexitat de les hipòtesis prèvies que exigeix i per la multitud d'arbitrarietats que incorpora. És per tot això que Wheeler (1977, p. 12) afirma que «...la solució correcta és la solució natural indicada per l'oposició entre [j] i [i] inicial [...]; això és, /j/ i /w/ són fonemes, i els sons semivocals [j] i [w], inclosa la segona part dels diftongs decreixents, corresponen a /j/ i /w/ amb algunes excepcions».⁴ En aquest treball coincidim, en part, amb la visió de Wheeler. Compartim

⁴ Wheeler (1979, p. 94-98) defensa la mateixa posició.

amb aquest autor el convenciment que el comportament de les vocals altes justifica l'existència de contrastos lèxics de sil·labicitat; discrepem, però, en la definició dels contrastos que són pertinents. Tal com resumeix el gràfic que figura a continuació, Wheeler distingeix entre vocals altes que s'han d'associar necessàriament a un marge ([i_M] i [u_M]) i vocals lliures d'aquesta restricció ([i] i [u]). En la nostra proposta la diferència s'estableix entre les vocals lliures ([i] i [u]) i les que anomenem sil·làbiques ([i_S] i [u_S]), que han d'ocupar necessàriament la posició de nucli i per això admetrien també una caracterització alternativa ([i_N] i [u_N]).

Wheeler (1977, 1979)		
i _M (=j)	i	i _S
u _M (=w)	u	u _S

Proposta		
i _M (=j)	i	i _S
u _M (=w)	u	u _S

Un dels avantatges de la proposta que defensem es relaciona amb la restricció dels mecanismes de marcatge a les situacions no regulars o excepcionals. En els esquemes (10) i (11) hem vist que la presència d'una vocal alta associada als marges en els mots ['paw] i ['nɔ.jə] derivava sense problemes de la combinació de principis generals. Atribuir caràcter subjacent a la [w] de ['paw], per exemple, representa passar per alt una possibilitat de generalització i afegir complexitat no justificada a la gramàtica. En la proposta que defensem per a les vocals altes no expliquem per què hi ha diftongs, sinó per què hi poden haver hiatus.

El tractament excepcional que hem de preveure es relaciona amb mots que presenten una vocal en posició de nucli en context postvocàlic. Aquests mots s'han classificat

tradicionalment en diversos grups i s'han proposat solucions específiques per a cada grup. Ens ocuparem primer dels que evidencien contrastos lèxics en posició inicial de mot. La parella [ˈjot] *iot* - [iˈo] *ió* ens servirà per presentar l'anàlisi. El primer mot té una estructura sil·làbica que deriva planerament de la gramàtica que hem anat definint. La formació del diftong evita dues violacions del principi de [OBERTURA].

L'existència de mots com [iˈo], que presenten una solució que no satisfà les exigències de la condició OBERTURA, ens força a defensar la necessitat d'informació específica en la representació. Tal com ja hem avançat, els contrastos de sil·labicitat en les vocals altes permeten distingir entre vocals altes no marcades o lliures, que són les que hem vist fins ara, i vocals altes marcades lèxicament com a sil·làbiques. La representació fonològica del mot [iˈo] conté una vocal alta que s'ha d'associar per força a la posició de nucli. En aquest cas, la sil·labificació òptima viola dues vegades el principi OBERTURA. La representació alternativa que associa la vocal a la posició de marge, en canvi, violaria les condicions que no fa cas de la marca lèxica que indica la *s* subindexada.⁵

Wheeler (1979, p. 197) recull altres mots que, com [iˈo], exigeixen la presència d'una vocal marcada com a sil·làbica en posició inicial de mot; són: [iˈat] *hiat*, [iˈɛnə] *hiena*, [iəˈratik] *hieràtic*, [iəˈli] *hialí* i [iunusˈferə] *ionosfera*.

Recasens (1991, p. 154-155) aprecia una tendència en català oriental que caracteritza com a resistència a la diftongació en els mots bisíl·labs. Els mots com *io* o *Ciò*⁶ no poden acceptar l'associació de la vocal alta a l'obertura perquè això els faria

5 En l'esquema marquem <S> la indicació lèxica que no s'ha tingut en compte.

6 *Ciò*, equivalent a *Concepció*, es forma a partir de l'últim peu del mot original. Sembla que les consonants finals del morfema que han resultat elidides no compten, en aquesta mena de mots. És per això que *Salvador* no pot tenir una versió [ˈdo] malgrat l'existència d'una [r] en el morfema i ha d'adoptar la versió disil·làbica [bəˈðo]. Recasens esmenta també el cas de [triˈa].

esdevenir monosil·làbics. La presència d'una única síl·laba lleugera dificultaria la construcció d'un peu mètric.

Un altre grup de la classificació tradicional és el format pels mots que tenen una vocal labial no alta en la forma subjacent ([ˈkaʊs] *caos*, [təuˈriə] *teoria*). La consideració d'aquest grup ens serà útil per mostrar el caràcter unificador de l'anàlisi que defensem. Prenent ara com a base la vocal labial alta, podem subratllar el paral·lelisme entre una vocal labial alta marcada lèxicament com a sil·làbica ([ʊs]) i una vocal labial no alta ([o, ɔ]). Tots aquests segments tenen associada l'especificació [+sil·làbic]: en la vocal [ʊs] aquesta especificació respon a un marcatge lèxic i en les vocals [o, ɔ], al principi ALT/SIL·LÀBIC. Expliquem així per què les propietats i el comportament de la vocal [ʊs] són paral·lels als d'una vocal labial no alta. Wheeler (1977) suggereix una solució en la direcció que hem adoptat quan apunta:

De fet, podrem atribuir a /ɔ/ o a /o/ tot [u] sil·làbic al nivell superficial després de vocal, que no estigui en relació paradigmàtica amb ['u] tònic; així: *harmòniūm* [ər'mɔniūm], *dionisiac* [diuni'ziək], *pleonasme* [pləu'nazmə], *triumvirat* [triumbi'rat], tindrien les formes subjacents respectives: /ar'mɔniom/, /dioniz+'iak/, /plao'nasm/, i /trion+bir+'at/. (p. 11)

La proposta que defensem no atribueix a /ɔ/ o a /o/, però sí a una vocal que comparteix amb aquestes vocals l'especificació [+sil·làbic], totes les representacions que són excepcionals pel fet que situen la vocal alta en el nucli, també les que corresponen a ['u] tònic.

El reconeixement del fet que l'estructura mètrica es construeix sobre l'estructura sil·làbica permet un nou enfocament de la relació entre l'accent i la posició de les vocals altes en la síl·laba. D'acord amb aquest enfocament, la diferència entre dos mots com ara ['bejnə] *beina* i [bə'inə] *veïna*

no s'ha d'atribuir primàriament a la posició de l'accent sinó a la diversa naturalesa de les vocals altes de cada mot. Hem de veure primer l'estructura sil·làbica dels dos mots i això ens permetrà construir més endavant l'estructura mètrica que en deriva.

En el cas de [bə'inə], la representació inicial presenta una vocal alta marcada com a sil·làbica ([bə'ignə]).

El contrast entre ['bɛjnə] i [bə'inə] deriva essencialment del caràcter marcat de la vocal alta en el segon mot enfront del caràcter no marcat o lliure que manifesta la vocal alta del primer. En la solució que hem aplicat a aquest problema hem reproduït, en part, el raonament que segueix Fabra en la justificació de la dièresi. Ben mirat, el marcatge lèxic de la sil·labicitat que indiquem amb el subíndex *s* comparteix molts elements amb la dièresi ortogràfica. El següent comentari de Fabra, recollit per Miravittles, permet resseguir el paral·lelisme que acabem de comentar.

Comparem el mot *veïna* amb aquest altre: *beïna*. Si *veïna* no portés dièresi es pronunciaria igual que aquest últim mot. Ens trobem amb una *i* que està situada de la mateixa manera que en el mot *boira*, i en aquest cas la *i* generalment és subjuntiva d'un diftong. Això passa en el mot *beïna*. Però en *veïna*, com que la *i* és una vocal forta, resulta que si l'escrivim com la de *beïna* i *boira* res no ens diria que no es tracta d'una vocal subjuntiva d'un diftong decreixent: es posen dos punts damunt la *i* i d'aquesta manera queda indicat que la *i* comença una síl·laba a part de la *e*. *Veïna* té tres síl·labes; *beïna* en té dues. (Miravittles, 1971, p. 101-102)

Una interpretació alternativa que s'ha considerat atribueix la responsabilitat dels contrastos com el que observem en el parell ['bɛjnə] - [bə'inə] a la presència d'un accent lèxic marcat. Wheeler (1977) esmenta aquesta possibilitat com una

hipòtesi necessària si es volen esquivar els contrastos lèxics de sil·labicitat en les vocals altes.

L'accent va indicat en la representació subjacent de cada lexema. Això serà necessari per a distingir, p. e., *raïma* ['rajmə] de *raïma* [rə'imə] (: les formes subjacents seran /'raim(+a)/ i /ra'im(+a)/ respectivament), i *roïna* ['rojnə] de *roïna* [ru'inə], i *ruïna* [ru'inə]. (p. 10)

Aquest autor rebutja, però, finalment, aquesta hipòtesi alternativa i es decanta pel marcatge lèxic de les vocals altes. En el mateix treball afirma, fent referència a la proposta que acabem d'esmentar, que «[...] exigeix la representació subjacent de la posició de l'accent en un gran nombre de morfemes per als quals la posició de l'accent és automàtica si acceptem /j/ i /w/ com a fonemes.» (Wheeler, 1977, p. 11).

La conclusió que podem extreure de l'anàlisi que hem presentat és que, tal com anunciava Wheeler, n'hi ha prou amb el marcatge lèxic de la sil·labicitat de les vocals altes per fixar la base d'una assignació regular de l'accent en el cas dels mots que contrasten com ho fan ['bejnə] i [bə'inə].

L'estudi de les relacions entre el marcatge lèxic de les vocals altes i el marcatge lèxic de l'accent és especialment rellevant si ens fixem en el fet, àmpliament observat, que s'ha definit informalment com una resistència a ocupar posicions de marge sil·làbic per part de les vocals altes que mantenen una relació paradigmàtica amb una vocal tònica. Ens referim a formes derivades de mots que presenten tònica la vocal alta, com ara [rəi'met] *raïmet*, que es relaciona amb [rə'im] *raïm*, o [bəi'nat] *veïnat*, que es relaciona amb [bə'i] *veí*. Fabra, altra vegada, ens ajuda a descriure, primer, la situació que podem caracteritzar com a central o regular.

La regla sembla que hauria d'ésser la següent: si en el primitiu no hi ha diftong, des del moment que la *i* o la *u* són

accentuades o fortes, en el derivat també s'ha de suposar que fan dues síl·labes. Però suposem un mot com *raïm*: aquest mot ha de portar dièresi perquè és agut acabat en *m* i no pot dur accent. Ara observem el diminutiu de *raïm*, que és *raïmet*, i veiem que aquesta *i* ja no és accentuada i que l'accent recau damunt la *e*. (...) Com que en el primitiu la *i* no era accentuada gràficament, en el derivat, sense escriure'l, el qui diu *raïmet* posa una dièresi. En aquest cas la pronunciació està d'acord amb la grafia. En tots aquests derivats, generalment la pronunciació hi està d'acord i les desviacions no són freqüents. (Miravittles, 1971, p. 112-113)

Hem d'advertir, però, que la resistència a la diftongació cedeix en ocasions a les exigències del principi OBERTURA i una vocal alta que era nucli en el primitiu ocupa una posició de marge en el derivat.⁷ Fabra atribueix a l'espanyol la força que aquí interpretem fonamentalment com una actuació del principi general que rebutja les síl·labes que no presenten una vocal a l'obertura.⁸ No hi ha dubte, però, que el fet que aquest principi sigui més respectat en espanyol pot reforçar la seva actuació en les formes del català. Recasens (1991) observa que els mots que no tenen una forma paral·lela en espanyol, com ara *enciam*, tenen menys tendència a canviar el hiat pel diftong.

És molt possible que les pronúncies castellana i francesa hagin afavorit en bona mesura la tendència

7 La pronúncia diftongada de *veïnat* és tan general que pot sorprendre que estudiem, també, la variant amb hiatus. Ens hi hem volgut fixar perquè entenem que és la pronúncia central a partir de la qual es poden explicar les versions diftongades. També perquè no és una pronúncia inexistent i perquè ha estat considerada en tots els estudis que han tractat d'aquests aspectes.

8 Vegeu, per exemple, a Miravittles (1971, p. 113): «Diem *traïdor* sense pensar en el verb *traïr*; ho pronunciem com en castellà, i els castellans és natural que ho facin així perquè el verb en llur idioma és *traicionar*. I aleshores els catalans, amb aquella docilitat provinciana que tenim, hem copiat la seva pronunciació, que en el nostre idioma resulta dolenta.»

a la diftongació, sobretot a través de manlleus [...]. Aquesta influència s'adiu amb el fet que, mentre que alguns mots autòctons sense paral·lelisme en castellà han mantingut el hiat (*flabiol*, *oliós*), altres mots d'ús freqüent amb correlat en castellà o més cultes solen fer-se amb diftong. (Recasens, 1991)

En l'anàlisi que defensem, el manteniment del hiat queda garantit pel control que una manca de principi de «fidelitat» exerceix sobre les representacions. La vocal alta presenta una marca lèxica que l'obliga a ser nucli, i això tant a *veí* i *veïna* com a *veïnat*.

En la proposta que hem presentat, les vocals altes que estan marcades com a sil·làbiques han d'ocupar per força la posició de nucli i poden aspirar a rebre l'accent del mot. El que s'ha interpretat com una resistència a la diftongació per part de les vocals altes àtones que mantenen una relació paradigmàtica amb una vocal tònica s'ha d'atribuir, en aquest marc, al caràcter sil·làbic de les vocals afectades. Aquest caràcter les exclou de les posicions de marge i, si els principis mètrics ho determinen així, pot ser que l'estructura mètrica assigni l'accent a la síl·laba de la qual són nuclis. Aquesta anàlisi permet també que vocals que no es relacionen amb cap vocal tònica puguin veure igualment restringides les seves possibilitats d'associació lliure a les posicions sil·làbiques i no es puguin situar en els marges ([i'o] *ió*, [ər'mɔniəm] *harmòniūm*, [pləu'nazmə] *pleonasme*).⁹ És cert, però, que la pèrdua del caràcter sil·làbic és més fàcil quan la vocal alta no ha rebut accent i també si s'ignora la relació amb el primitiu accentuat. És precisament la consciència d'aquesta relació la clau que utilitza Fabra per decidir entre la insistència en la pronúncia amb hiat i l'acceptació de la forma diftongada.

9 Un altre avantatge d'aquest plantejament és que no necessita que l'accent s'assigni també abans de la construcció de l'estructura sil·làbica.

En el primer cas trobem el mot *veïnat*, que ja hem estudiat, i en el segon, el mot *paisatge*. A *veïnat* la consciència de la relació amb *veí* i *veïna* és clara, tal com ho veu Fabra, i això el decideix a recórrer a l'ús de la dièresi per garantir la coherència del sistema, però també com a instrument per corregir la pronúncia diftongada.

Diem *veí* i diem *veïna* [...]. Aquests dos mots tenen un derivat, *veïnatge*, que habitualment el pronunciem bé; però, en canvi, hi ha un altre derivat, *veïnat*, que la gent el pronuncia com si la *e* i la *i* formessin diftong. Si després de molts anys d'escriure aquest mot amb dièresi continuen dient *veïnat*, aleshores serà millor que acceptem la realitat. La gramàtica és una contenció de la mala pronunciació, però si aquesta és tan forta, ha d'arribar un moment que diguem: «Transigim.» Perquè les coses no són essencialment bones ni essencialment dolentes. El que és cert és que mentre no diguem *veïnat* hi haurà un divorci entre la grafia i la pronunciació. Per una banda els gramàtics són uns tossuts de voler que es conservi aquesta grafia, i per altra banda, la gent és irresistiblement rutinària en la pronunciació. A la millor, d'aquí uns quants anys els encarregats de revisar l'ortografia del català diran: «Aquest mot l'hem d'escriure sense dièresi.» Però, en l'estat en què es troba el català, s'ha de fer certa resistència, ja que si hagéssim transigit el català no fóra el que és ara. (Miravittles, 1971, p. 114)

En el cas de *paisatge*, Fabra reconeix l'oblit de la relació amb *país* i amb això en fa prou per acceptar la versió amb diftong com a general. Així, si no hi ha constància de la relació morfològica entre els dos mots, la coherència del sistema no queda afectada i la grafia s'acosta sense problemes a la pronúncia general.

Examinem ara el mot *país* i els seus derivats *paisà* i *paisatge*. Evidentment, *país* no ha de dur dièresi perquè és un mot que té la *i* accentuada; però, seguint la regla, hauríem de posar dos punts damunt la *i* de *paisà* i de *paisatge*. En *veïna* la pronunciació està d'acord amb la regla, però en *paisà* i *paisatge* no. *Veïna* és un derivat de *veí* i àdhuc seria una incomprensió no posar-hi dièresi. En canvi, tot i ésser igualment derivats, posar la dièresi en *paisà* i *paisatge* fóra una cosa molt violenta. De fet, es tracta de mots que han perdut la unitat conceptual i que no tenen un lligam fortíssim. Els gramàtics van creure que es podia conservar la pronunciació, per evitar el divorci entre la pronunciació monosil·làbica de *paisà* i *paisatge* —que per cert és una pronunciació catalaníssima— i la grafia, i es va establir d'aquesta manera. (Miravittles, 1971, p. 120-121)

Ens hem d'ocupar, per acabar, de la situació que es planteja a partir de les alternances dels mots que reproduïm a continuació i que corresponen a exemples recollits per Wheeler (1977).

flui'ðɛzə	fluïdesa	'fluɟðə	fluida
ləisi'dza	laïcitzar	'ləɟk	laic
druɪ'ðɛsə	druïdessa	'druɟðə	druïda
trəpəzui'dəl	trapezoidal	trəpə'zɔɟðə	trapezoide

En aquests exemples, una vocal alta que ocupa la posició de nucli en els mots de la primera columna se situa en la posició de coda en els mots relacionats morfològicament de la segona. El caràcter nuclear de vocal alta en el primer grup s'ha d'atribuir a l'existència d'un marcatge lèxic que restringeix les vocals a la posició de nucli sil·làbic. Per explicar el canvi que registren aquestes vocals en el segon grup de mots hem de veure quina influència pot haver tingut la presència d'un accent en la vocal immediatament precedent en l'associació de les vocals altes a la coda.

Una interpretació que té sentit en el marc que hem defensat es fonamenta en la conveniència que l'accent s'associï a les síl·labes pesants (amb coda sil·làbica), es pot haver donat també en la direcció inversa. En els mots de la segona columna, la presència d'un accent pot haver contribuït a la formació d'una síl·laba pesant. Aquest pas no és fàcil, perquè l'associació de la vocal alta marcada com a sil·làbica a la posició de marge comporta una violació del marcatge lèxic. Aquesta dificultat pot explicar, en part, l'existència de pronúncies que no replantegen l'estatus de la vocal alta ([flu'iðə], [trəpəzuj'ðal]).¹⁰

Conclusions

L'anàlisi de la sil·labificació de les vocals altes en català demostra que la seva assignació a la posició de nucli o de marge sil·làbic depèn de diversos factors fonològics i estructurals. En general, les vocals altes tendeixen a adoptar una posició de marge sil·làbic quan es troben en contacte amb altres vocals, formant diftongs. Aquest fenomen és especialment freqüent

¹⁰ La presència d'una vocal accentuada no és, per tant, una exigència general en la formació de semivocals. Aquest context només és imprescindible en els casos que plantegen una revisió del caràcter sil·làbic d'una vocal alta, com a desencadenant que fa possible la creació d'una síl·laba pesant.

en posició àtona, on la reducció de l'esforç articulatori afavoreix la fusió vocàlica.

Tanmateix, en certs contextos, la vocal alta es manté com a nucli de la síl·laba, generant un hiat. Aquest fet pot estar motivat per la tonicitat i sobretot el marcatge lèxic. Per aquest motiu, s'ha establert una classificació que diferencia entre vocals lliures i vocals marcades lèxicament com a sil·làbiques, les quals han d'ocupar obligatòriament la posició de nucli.

La formació dels diftongs no és un fenomen arbitrari, sinó que està condicionada per principis fonològics generals que operen en les llengües naturals. Entre aquests, el Principi d'Obertura i el Principi de -Coda tenen un paper clau en la distribució sil·làbica dels sons vocàlics, influenciant la transició entre diftongació i manteniment del hiat.

A més, la resistència a la diftongació en determinades paraules pot respondre a criteris mètrics i morfològics. Aquest estudi defensa l'ús del marcatge lèxic exclusivament per als casos més específics, com els hiats, mentre que la distribució sil·làbica de les vocals altes no marcades es regeix per la intervenció dels principis fonològics generals.

Referències bibliogràfiques

- MIRAVITLLES, Joan. *Apunts taquigràfics del Curs Superior de Català (1934-1935) professat per Pompeu Fabra a la Universitat Autònoma de Barcelona*. Andorra la Vella: Arosa, 1971.
- PALMADA, Blanca. *La fonologia del català: els principis generals i la variació*. Bellaterra: Publicacions de la Universitat Autònoma de Barcelona, 1994.
- RECASENS, Daniel. *Fonètica descriptiva del català*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 1991.

PEP SERRA

SERRA, Pep. *La fonologia prosòdica del català*. Girona: Universitat de Girona, 1996.

WHEELER, Max W. «Els fonemes catalans: alguns problemes». *Els Marges* (1977), núm. 9, p. 7-22.

WHEELER, Max W. *Phonology of Catalan*. Oxford: Basil Blackwell, 1979.

APUNTS I REFLEXIONS TOPONÍMIQUES DE LA CATALUNYA DEL NORD ESTANT¹

Rémy Farré Salvatella

(Associació per a l'Ensenyament del Català,
Institut Franco-Català Transfronterer i
Universitat de Perpinyà Via Domícia)

El mot *toponímia* designa de ben segur el conjunt de topònims, és a dir els noms de les ciutats, dels pobles, dels veïnats, dels llogarets, dels cursos d'aigua, etc. Però també és una de les dues branques de l'onomàstica —l'estudi dels noms propis—, una disciplina lingüística que examina i analitza els topònims per tal de trobar el seu significat, així com la seua etimologia i evolució. La toponímia és una ciència indispensable, ja que ens ajuda a entendre el nostre entorn, en altres paraules, la geografia històrica del nostre país. Malauradament, a partir del segle XVIII i a conseqüència de l'annexió a l'estat francès el 1659, la toponímia de la nova *Province du Roussillon* —la Catalunya del Nord actual— es va veure modificada i afrancesada. De fet, un segle més tard, aquesta toponímia alterada va servir de referència per a la fixació del Cadastre.

¹ Conjunt de cròniques publicades al diari *L'Indépendant catalan*, de Perpinyà.

Però això, l'any 2025, ja no és més d'actualitat. En efecte, a l'excepció dels noms de municipis, l'IGN —l'*Institut Géographique National* francès— va corregir la totalitat dels topònims nord-catalans —noms d'indrets, masos, recs, fonts, etc. Ho podeu comprovar consultant aquest enllaç: <https://www.geoportail.gouv.fr/carte>. Aquesta restitució dels veritables noms de lloc sobre el mapa és sens dubte una bona notícia, només podem esperar que s'acompanyi també aviat d'una rectificació dels nombrosos panells a la via pública.

1. Endotopònims i formes alterades

«No havia anat mai a *Collioure*, quina passada!»; «Quan tenim vacances estiuegem a *Bourg-Madame*»; «El Vallespir és una comarca molt bonica, ens encanta aturar-nos a *Amélie-les-Bains*». Vet aquí algunes frases que potser ja haureu sentit, almenys alguna vegada, tot parlant en català amb els vostres familiars i amics del sud com del nord de l'Albera. Aleshores, ens trobem aquí davant d'un fenomen bastant curiós i cada volta més estès, que consisteix a bandejar els endotopònims —els topònims en la llengua pròpia del lloc; a la Catalunya del Nord són òbviament en català— a profit de les formes alterades, afrancesades o mal ortografiades dels nostres noms de lloc. Per tant, no cal dubtar ni un segon a l'hora d'emprar la toponímia genuïna del Septentrí: Cotlliure, la Guingueta d'Ix, els Banys d'Arles. Això dit, a tall de comparació, el mateix fenomen es pot observar en una conversa en francès en la qual es fan servir noms de municipis sud-catalans. En comptes d'usar les úniques formes correctes i a més a més reconegudes oficialment per la Generalitat de Catalunya —Figueres, Roses, Lleida, etc.—, hi ha qui encara utilitza les formes espanyolitzades i incorrectes —*Figueras*, *Rosas*, *Lérida*, etc. Així doncs, que sigui d'una banda o de

l'altra, la toponímia és ben bé quelcom que fa part de la nostra identitat catalana, i per això hem de respectar-la i preservar-la.

2. Ortografia toponímica

Agouille o *agulla*? Quina és la grafia correcta? *L'agouille* de la mar o *l'agulla* de la mar? Per saber-ho, no és gaire difícil perquè si cerqueu en qualsevol diccionari de la llengua francesa la paraula *agouille*, us adonareu que no existeix pas. En canvi, si consulteu el diccionari català-valencià-balear, llegireu que al Rosselló, una *agulla* és «un canal de navegació o de reguiu» i que al Conflent és «un rec tot al llarg d'un camí». Així mateix, amb aquest exemple, hem demostrat que no és convenient —com se sol sentir— parlar de topònims *en francès* i de topònims *en català*, ja que *agouille* no existeix. En realitat, hi ha formes correctament ortografiades i altres amb errors (afrancesades). A la Catalunya del Nord, són moltes les persones que van estudiar i esmenar la nostra toponímia. Heus aquí dues referències: el *Nomenclàtor toponímic de la Catalunya del Nord* de l'Institut d'Estudis Catalans (IEC) i de la Universitat de Perpinyà (2007) i l'*Atles toponímic de Catalunya Nord* de Joan Becat (2015). Aquests treballs constitueixen una eina indispensable que ens pot i ens ha de ser útil. A més, podeu consultar: *Els noms de llocs del Rosselló* de Renada-Laura Portet (1983) i *Toponymie historique de Catalunya Nord* de Lluís Basseda (1990). També cal destacar les nombroses campanyes a favor de la correcció toponímica nord-catalana dutes a terme pel Col·lectiu 2 d'abril i per associacions com ara els Angelets de la Terra.

3. Nomenclàtor toponímic

Quina és la llengua dels nostres noms de lloc? En altres mots, com s'ha d'escriure la toponímia de la Catalunya del Nord? D'entrada, podem mirar de tenir respostes llegint les instruccions de l'Institut Geogràfic Nacional (IGN) francès —màxima referència en matèria de noms a França. Aquestes consignes són claríssimes i sense equívoc: «els noms són propietat dels habitants del país i s'escriuen segons les normes de la llengua en la qual es van fixar. Els noms d'origen català s'escriuen en català i es guarden en francès els noms que van ser posats directament en aquesta llengua» (vg. *Atles toponímic de Catalunya Nord* de Joan Becat). Dit això, si la majoria dels noms de municipis nord-catalans tenen una forma oficial alterada —noms fonetitzats en francès, traduïts o canviats—, també cal anar amb compte amb les traduccions en català d'un topònim ja alterat o modificat. Vet aquí els errors més freqüents que se poden trobar o sentir (vg. *Nomenclàtor toponímic de la Catalunya del Nord* de l'Institut d'Estudis Catalans i de la Universitat de Perpinyà): Illa de Tet (*Ille-sur-Têt*) per Illa, Arles de Tec (*Arles-sur-Tech*) per Arles, Vernet dels Banys (*Vernet-les-Bains*) per Vernet, Salses el Castell (*Salses-le-Château*) per Salses, Argelers de la Marenda (*Argelès-sur-Mer*) per Argelers, Prades o Prada de Conflent (*Prades*) per Prada, Bolqueres i Formigueres (*Formiguères*) per Bolquera i Formiguera...

4. Grafia correcta

«Visc a Marqueixanes, a Elna, a Prunet o a Bellpuig, a Fetges, soc de Corbera, de Cosprons, de Cortsaví, de Torrelles (de la Salanca), de Mentet, de Trullars, de Sallagosa, d'Òpol o de Perellós, de Prada, de Perpinyà, de Ceret, dels Angles, de Sant

Pau de Fenolhet, etc.»: totes i tots som o ens sentim d'un lloc del Septentrió, d'un d'aquests 198 municipis nord-catalans o d'una d'aquestes 28 comunes occitanes del Fenolhet. Dit això, el 2025, veure escrit correctament els nostres topònims catalans i occitans és encara quelcom de massa inhabitual i força limitat. En aquest sentit, vet aquí un seguit de propostes per tal de normalitzar la presència i de retruc l'ús de la nostra toponímia genuïna a l'espai públic: d'una banda, impulsar la instal·lació d'una senyalització direccional a les carreteres amb les dues formes de cada topònim —la correcta i l'alterada o sigui l'oficial— tal com ja és el cas per exemple a la Bretanya o al País Basc —vg. article 8 de la llei MOLAC, de protecció patrimonial de les llengües regionals i de la seua promoció— així com incitar els batlles —que encara no ho han fet— a col·locar també el panell d'entrada amb la grafia correcta de la seua ciutat o del seu poble. D'altra banda, promoure la creació de les ubicacions o localitzacions dels indrets —municipis, esglésies, etc.— a la web amb els noms de llocs ben ortografiats —en català. Per a tot això, segur que l'Oficina Pública de la Llengua Catalana (OPLC) com a servei de política lingüística hi jugarà un paper clau.

5. Gentilicis

Cotlliurencs, forcatines, mossetans, estavareses, salsairots, nyerros, montneroles, mentetaires, canoards, escaronades: vet aquí només alguns exemples per il·lustrar la gran riquesa i diversitat que ens ofereixen els gentilicis dels municipis de casa nostra. Els gentilicis, aquests noms donats als habitants d'un lloc, d'una població, d'una regió o d'un país, juguen un paper essencial en la conservació i reivindicació de la nostra identitat. «Nosaltres aquí parlem català, parlem català és la nostra llengua...», per citar la cançó del cantautor Jordi Barre,

i el català també és la llengua que parlen els topònims, els noms de llocs de la Catalunya del Nord. Llavors, per tal de recuperar i difondre tot aquest patrimoni cultural, el Servei de Llengua amb el Consell científic de l'Oficina Pública de la Llengua Catalana (OPLC) —en col·laboració amb l'Associació per a l'Ensenyament del Català (APLEC) i l'Institut Franco-Català Transfronterer (IFCT) de la Universitat de Perpinyà Via Domícia (UPVD)— ha realitzat i presentat un llibret intitulat *Noms dels municipis i gentilicis de la Catalunya del Nord*. Disponible gratuïtament en línia sobre el portal web de l'OPLC (<http://oplc.eu/>), aquesta obra —que rep el reconeixement de l'Institut d'Estudis Catalans (IEC)— recull i proposa almenys una forma de gentilicis —ben escrits, en català— pel conjunt dels 198 municipis nord-catalans. A la pàgina web, hi ha l'opció d'escoltar la pronunciació i fins i tot de consultar un mapa interactiu. Tots plegats, mantenim, protegim i fem servir els nostres noms més autèntics i tradicionals. Ho fareu, oi?

QÜESTIONS DE LITERATURA

SIMONA GAY (1898-1969), ETNOPOETA DE MENA

Miquela Valls Robinson

(Universitat de Perpinyà Via Domitia)

Simona Pons, Gay de casada (i de nom de ploma) va néixer a Illa, vileta del Rosselló, en una família de petita burgesia rural. Si l'ambició dels pares era de transmetre el francès als fills i filles i donar-los una bona educació francesa, el català era llavors present a pertot, com ho escriuria més tard el primogènit i eminent poeta Josep Sebastià Pons (1886-1962) (Pons, 1987). Això feia doncs que aqueixa mainada aprenguéss naturalment la llengua vedada i que, criades i mossos, l'immergissin en l'oralitat literària catalana.¹ La Simona infant, com la petita Melis del conte epònim recollit més endavant, se'n devia anar amarant, atresorant un material que se li revelaria preciós en la seua tasca futura: «Ara una pregària, ara un conte, ara una cançó» (Gay, 2023, p. 453-454).

1 «le catalan a été dès l'enfance, le langage d'un monde merveilleux, celui des vieux contes», S. Gay, *Journal*, 1960.

1. La cançó de bressol, sentida, cantada, creada, informada: una trajectòria iniciàtica

Primer de tot, cançons de bressol. En braços de la Maria Siné (nada el 1976 a Illa) criada de casa que li feia de mainadera, la futura folklorista se degué adormir més d'un cop al ritme de *Non, non petitó*, la cançó de bressol que constarà al *Folklore íntim* (Gay, 2023, p. 329), amb la Maria Siné com a informant.

Casada i mare del primer fill, nat a l'octubre de 1918, Simona Gay ja passa a ser usuària i transmissora al seu torn d'oralitat catalana, quan canta a l'infantó «en catalan», en un entorn del tot francòfon a Pontoise, la cançoneta adormidora.²

Per a la tercera criatura, una petita Simona eixida a llum el novembre de 1934, com per resquitar la primera naixença de la família fora de la terra catalana, la mare, ara poeta publicada,³ passa a l'etnopoiesia activa. Aprofitant la tonada de la famosa nadala «Què li darem a l'infant de la mare», aquella que convida al refrany pastorets i dones a saltar i ballar, escriu la lletra d'una cançoneta de bressol nova que fa així:

Què li darem a la nina bonica
què li darem i no sap caminar?
Un ocellet que li farà musica,
un rossinyol, un colom, un pinsà.

En coneixem l'existència per uns fulls de la seua mà, on consta en paper pautat la melodia transcrita per Josep Maria Castellà Roger (1883-1948). Una dedicatòria del capellà i poeta-amic de la senyora Gay des de les festes literàries del coronament de la Verge de Font-romeu l'agost de 1926, i que la poeta illenca no mancava pas de visitar a la rectoria d'Er quan

² GAY, Simona. *André, ses faits et gestes*, quadern inèdit, juliol de 1919.

³ GAY, Simona. *Aigües vives, Eaux vives*, poemes catalans avec la traduction française en regard. Paris : Éditions Occitania, 1932.

feia estades amb els fills al bon aire de l'alta muntanya, recalca la funcionalitat d'aqueixa creació *ad hoc* emmotllada sobre el gènere tradicional: «Cançó per ésser cantada a la xamosa nena Simona Gai amb lletra de la seva mare». L'autora i mare no la inserirà al seu *Folklore íntim*, perquè sap ben bé que no és de creació col·lectiva i que al seu recull només hi ha de cabre tradició popular.

Camí fent, s'adonarà tanmateix que les bases de les ciències folklòriques trontollen —i per això són humanes i per això un hom s'hi troba a pler— quan als anys seixanta sent cantar a la processó d'Er, unes cobles que li diuen pertànyer a la més antiga tradició marial tot i que ella mateixa les havia compost trenta anys abans, arreu fet, per suplir un banal càntic francès. Però ens anticipem en un temps en què Simona Gay, a còpia d'intuïció i autoaprenentatge, s'ha anat imposant com a folklorista de debò.

Per ara, sem als primers dies de l'agost de 1935 i la dona no deu ensumar que està a la vigília «d'entrar en folklore». Dos fets hi conflueixen, un més intel·lectual, l'altre més coral. Per reconstituir el primer ens valdrem de dades enregistrades i d'hipòtesis nostres. El que és segur, és que a primers d'agost de 1935, Joan Llongueres (1880-1958), de campanya per a l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya, recull a Er la cançó de bressol *Non, non petitó*, de la informant (de l'indret, diu ell)... Simona Gay. Com no imaginar que l'encontre es va fer a can Castellà-Roger, quan la Simona hi era i que passant d'usuària a informadora de folklore, s'adonà del valor científic d'una matèria que li era propera, que podria investigar ella també, qui sap? Sobretot que al mateix moment, va fer una topada que li robà el cor, la de la viuda Fabra d'Er:

«Era gran d'estatura, angulosa, els cabells mal pentinats li eixien del mocador de cap. L'havia encontrada un dia que tornava dels camps, tota negra pels camins endaurats dels blats, portant, penjada a l'esquena, una

saca vessant d'herba i de roselles. Me calgué temps per li donar confiança, era salvatge i malfiada; a poc a poc me lliurà els vells tresors». (Gay, 2023, p. 14)

Amb les expressions «me calgué temps per li donar confiança» i «a poc a poc me lliurà els vells tresors» ja tenim engegada, i ben dissenyada, la recerca etnogràfica que duria a terme la Simona Gay fins a la mort. Més exactament, que no arribarà ben bé a finalitzar, però en la qual se l'ha vista cada dia més segura de la justesa dels seus criteris i mètodes.

2. De l'oral i a l'escrit, el folklore o l'itinerari d'una afirmació de si

Quan Simona Gay va començar d'escriure poesia en català, el 1926, no se'n sabia avenir. L'exemple de son germà Josep, ja autor de *Roses i xiprers* (1911), *El bon pedrís* (1919), *L'estel de l'escamot* (1921), *Canta Perdiu* (1925) li facilitava el camí però alhora l'inhibia. Li mancaven els requisits mínims. Faltada d'estudis superiors, a diferència de son germà, només disposava d'una migrada cultura literària i sobretot no sabia prou català per expressar-se amb fluïdesa. Això va fer doncs que sotmetés a en Josep, i també a Tomàs Garcés (1901-1993) l'amic indefectible, els seus balbuceigs versificats, que acceptés modestament llurs valoracions, que tatxés, corregís, que estudiés les beceroles de la llengua escrita, que recités conjugacions i fes llistes de vocabulari, fins a assolir un nivell de lletra publicable.

Res d'això per menar una enquesta oral. Perquè la gent esdevinguin informants primer cal saber parlar-los. I en això la Simona excel·leix. Se li ha reconegut a més d'una volubilitat engrescadora, una gran capacitat d'adaptació als seus interlocutors, fruit, sens dubte això darrer, d'una bona

educació entre mare i monges. A més, disposa de l'eina adequada: la llengua, que fins ara se li ha demanat sobretot de callar. El català, col·loquial, tal com l'ha après de la gent del poble, tal com l'ha sentit parlar als Aspres d'on pervenen els Pons, al Riberal on viuen, a Oleta on els Gays tenen les arrels... Només cal escoltar (Gay, 2023, p. 186-187) amb quina facilitat s'adreça a les dones de Sant Pere dels Forcats, per posar-les en condicions de retrobar les cançons de pandero del temps de llurs mares. Com venç llurs hesitacions d'una interjecció, com modula l'entonació, sense cercar mai les paraules, espontània i precisa.

Si bé no dubta de la seua eficàcia de terreny, prou mesura Simona Gay les seues insuficiències espistemològiques. L'estudi voluntari les anirà reblint. Llegeix, ploma a la mà per apuntar llurs aportacions, els grans folkloristes barcelonins, Milà i Fontanals, Pelai Briz, Aguiló, Violant i Simorra, Joan Amades... Van Gennep, Gustave Cohen i altres etnòlegs d'abast internacional. No ignora cap dels nord-catalans versats en la literatura oral: Pierre Vidal, Joan Amade, Horace Chauvet; emplena quaderns d'escola de citacions llurs, hi assenyala els parentius o diferències amb la seua pròpia recerca (Gay, 2023, p. 25-28). Cada vegada més però, confrontant el que llegeix al que li evidencien les enquestes, nota defectes, mancances. Dubta. Fins i tot, moderats per l'elegància de l'estil, fa públics els seus retrets, quan Charles Bauby, convençut per la qualitat dels articles etnogràfics que Simona Gay li ha començat de lliurar, li demana recensions per a la revista *Tramontane*: Chauvet no ha confiat prou amb el català i les seues *Traditions populaires du Roussillon* negligeixen les fonts; Jordi Pere Cerdà ha passat per alt els informants de les seues *Contalles de Cerdanya* (Gay, 2023, p. 33-34). Fins i tot qüestiona, interiorment, el gran Gustave Cohen, que ha anat a sentir a la Sorbona, quan aquest refuta la creació col·lectiva: les cançons de pandero de les majores del Roser li han demostrat el contrari!

Josep Sebastià Pons resta el mestre respectat a qui tot assaig és sotmès i la seua tesi doctoral *La littérature catalane en Roussillon au XVIIIe et au XVIIIe siècle* la bíblia insuperable a la qual la Simona consulta sovint els capítols més aclaridors sobre la transmissió dels gèneres tradicionals. Seguint els consells del germà, que valen per ordres, insereix les pregàries i cançons recollits en una trama explicativa en francès perquè el lector mitjà del país, analfabet en català, s'hi retrobi. Descarta les pregàries marcades de superstició, els «conjurs», que desentonen del conjunt segons en Josep. Ara bé quan aquest estigmatitza com a vulgars les alteracions d'un text antic que la gent ha deixat d'entendre, la Simona comença de discrepar. Tota producció popular, fins un bri grollera, li sembla de bon arreplegar. Quan son germà li exposa els dos mètodes per presentar les cançons de pandero, el científic aplegant totes les peces amb variants, i l'artístic, que prefereix, inserint les cançons més boniques en un text poètic sobre la Cerdanya, la Simona s'ho apunta tot dòcilment i acaba redactant un capítol del tot científic on mira d'insinuar, això sí, algun toc de poesia! La folklorista experta independitza la dona, amb discreció.

Hom podria creure que l'existència de dues versions *Folklore intime du Roussillon* amb trama francesa i *Folklore íntim del Rosselló*, amb aparat explicatiu en català, resulta d'una oposició, tardana (la redacció catalana és posterior a la mort de Pons el 1962) però decidida al *diktat* ponsià primer. I no és el cas. Una versió catalana va esdevenir necessària, el 1966, quan l'edició prevista va passar de Bauby a Josep Maria de Casacuberta, de Perpinyà a Barcelona. Simona Gay s'hi va conformar malgrat la malaltia que li feia dolorosa la feina. El que no va poder aguantar però és la crítica radical que l'editor barceloní va fer a l'obra, un cop la traducció enllestida. No publicaria un recull embullat que barrejava el material etnopoètic amb les impressions de l'etnopoeta, la cançó recollida en un mas amb el camí que hi porta, la nadala antiga amb la seua difícil emergència del passat, al llarg d'una

vetllada a la vora d'un foc espetegant de ginestes. Per l'home de la Barcino calia separar el gra del breny. Publicar el folklore pur i pelat amb l'estricta aparat científic, posposant en una altra etapa l'embolcall subjectiu. La Simona s'hi va oposar i no sols perquè les forces li fallaven, sinó perquè —ho creiem fermament— se li negava la capacitat de ser folklorista com Déu li manava, intel·lectualment honesta i compromesa, de cos i ànima amb la seua recerca.

A la satisfacció d'haver publicat sencer el recull etnopoètic de Simona Gay *Folklore íntim del Rosselló / Folklore intime du Roussillon*, se'ns afegeix el plaer d'haver pogut compartir, gràcies a l'abundant paperam posat a disposició nostra per Jacqueline Giraud Gay (1923-2015) filla de l'autora, la gènesi d'una obra de recerca impecable on s'emmiralla tanmateix personalitat profunda de la dona i se reflecteix la progressiva emancipació de la creadora.

3. Referències bibliogràfiques

GAY, Simona. *Folklore íntim del Rosselló / Folklore intime du Roussillon*. Miquela Valls Robinson (ed.). Perpinyà: Trabucaire, 2023.

PONS, Josep Sebastià. «Le catalan était partout en usage». A: PONS, Josep Sebastià. *L'oiseau tranquille*. Vinca: Ed. Chiendent, 1987, p. 218

LA LENGUA A LA CATALUNYA DEL NORD: DISCURSOS I POEMES METALINGÜÍSTICS AL SEGLE XIX

Estel Aguilar Miró

(Universidad de Zaragoza)

En aquesta aportació exposarem la concepció sobre la llengua catalana que tenen els lletrats nord-catalans de finals del segle XIX a partir de les composicions i dels discursos metalingüístics de l'època, i dels tòpics literaris més rellevants. Examinarem primer la situació i la visió predominant de la llengua al llarg del segle XIX per entendre el canvi gradual i positiu en la percepció del català culte que culmina a l'inici de la Renaixença rossellonesa (1883). Seguidament, veurem els discursos sobre la llengua catalana al si de la SASLPO (Société Agricole Scientifique et Littéraire des Pyrénées Orientales), alguns més hostils que d'altres, i analitzarem un dels primers poemes narratius autoreferencials, la paràbola «Lo diamant» de Pere Courtais, precursor de la Renaixença rossellonesa (1883), en l'obra *Flors de Canigó* (1968). A continuació, estudiarem la introducció dedicada a la llengua i a la poesia catalanes de Lo Pastorellet de la Vall d'Arles (Josep Bonafont) titulada «Cúrta Enrahonáda», de l'obra *Las bruixas*

de *Carançá* (1882) d'Antoni Jofre, un discurs que marcarà profundament l'esperit renaixencista de l'època i la producció literària que se'n deriva. Més endavant, examinarem el poema «La llengua catalana» que encapçala l'obra *Pa de casa* (1888) de Justí Pepratx, un dels actors principals de la Renaixença rossellonesa; com també l'oda «A la llengua catalana del Rosselló» de Lo Pastorellet de la Vall d'Arles. Per acabar, veurem com la visió de l'anomenada «Renaixença popular» a través de les paraules de Carles Bosch de la Trinxeria dedicades a Albert Saisset (Oun Tal), autor de les *Catalanades*, contrasta amb la visió lingüística culta dels lletrats catòlics.

1. Al llarg del segle XIX

El segle XIX català, tant al nord com al sud de l'Albera, s'insereix dins un context europeu marcat per l'herència del període revolucionari i la consolidació de la idea de nació (Berjoan, 2009, p. 121). Aquesta es fonamenta en una nova sobirania que promou la creació d'un espai polític unificat, on una comunitat nacional es defineix per una cultura i una llengua úniques, contribuint així a una centralització més efectiva del poder. En la societat de l'Antic Règim, ja es considerava natural i necessari imposar el monolingüisme a les classes populars, però amb l'ascens del liberalisme, es consolida la creença que només hi ha lloc per a una única llengua.

No és difícil imaginar com la percepció social de la llengua catalana repercuteix en la producció literària culta. Tant l'estat nació francès com l'espanyol imposen mecanismes socials i corrents intel·lectuals que afavoreixen el desprestigi de les llengües no oficials en els àmbits públics, científics i literaris. Malgrat això, aquestes llengües no oficials mantenen la seua presència en la vida quotidiana i en la literatura popular a través de cançons, llegendes, teatre i vides de sants,

entre altres gèneres. Tot i així, els parlants, sense accés a la preeminència de les llengües «nacionals», acaben participant en la *patuesització* imposada pels estats nació francès i espanyol, considerant les llengües no oficials com a inferiors o vulgars, relegades a simples dialectes. Així, al nord de l'Albera el francès, i al sud el castellà, esdevenen les úniques llengües que es poden ensenyar, aprendre i escriure (Aguilar, 2024, p. 26).

El Romanticisme, nascut a finals del segle XVIII a Alemanya com a reacció al racionalisme il·lustrat, desenvolupat a la primera meitat del segle XIX a Europa, i entusiasta pel passat medieval i pels seus vestigis, ofereix una contrapartida a la visió negativa de les llengües i cultures no oficials. Els erudits intel·lectuals de les perifèries l'aprofiten per realçar la riquesa i per sentir-se especialistes legítims del patrimoni local dintre de la cultura nacional de l'estat nació. A través del Romanticisme, intenten revalorar la imatge de les llengües no oficials, reflexionar lingüísticament sobre aquestes llengües romàniques i recordar l'espendor medieval que les caracteritzava (Aguilar, 2024, p. 26).

Així, a inicis del segle XIX, intel·lectuals es dediquen a difondre i reivindicar normes lingüístiques i patrimoni literari. Entre aquests destaquen els occitans Jean de Sismondi, François Raynouard i Henry de Rochegude, amb les seues teories sobre l'occità com a mare de totes les llengües romàniques i les seues obres respectives *De la littérature dans le Midi de l'Europe* (1813), *Choix des poésies originales des troubadours* (1816-1821) i *Le Parnasse occitanien ou Choix de poésies originales des troubadours* (1819). Al sud de l'Albera, Joan Pau Ballot escriu *Gramatica i apologia de la llengua catalana* (1813) i Pau Piferrer *Recuerdos y bellezas de España* (1839) (Berjoan, 2009, p. 124).

Els intel·lectuals rossellonesos dels dos primers terços del segle XIX aprofiten el clima intel·lectual de l'època per reivindicar la llengua catalana i transformar la percepció dels seus interlocutors. Amb l'objectiu de conferir-li prestigi, demostren que el català és una llengua plenament

equiparable a la «nacional», amb una ortografia i sintaxi específiques, capaç de generar literatura, com ja ho havia fet a l'edat mitjana, i que es pot constituir com a objecte d'estudi en totes les seues vessants. Entre les obres més destacades d'aquest període hi ha les *Recherches historiques sur la langue catalane* (1824), de François Jaubert de Paçà; els articles del sacerdot Claret sobre la llengua catalana en la revista catòlica *Revue du Roussillon* (1842); l'*Essai sur l'histoire de la littérature catalane* (1858) de l'il·lustre filòleg rossellonès François Camboliu (Berjoan, 2009, p. 125-128); i la *Grammaire catalane-française*, de Pierre Puiggarí. Aquestes obres contribueixen a consolidar la llengua catalana com a objecte digne d'estudi i de reconeixement.

Els erudits rossellonesos, a més d'evidenciar que la llengua catalana és un idioma autònom i no un dialecte de l'occità, volen demostrar que la seua literatura representa una riquesa única dintre del panorama cultural nacional francès (Berjoan, 2009, p. 128). Sostenen que són ells els posseïdors d'un patrimoni únic, i que la llengua i la literatura catalanes constitueixen un patrimoni específic dintre del patrimoni nacional més gran. Ens retrobem així amb els arguments clàssics del discurs regionalista que es porta a terme en ambdós costats de l'Albera (Aguilar, 2024, p. 28).

Els rossellonesos expressen, fins ben entrat el segle xx, una pertinença satisfeta a la nació francesa i alhora una voluntat de reconèixer l'interès d'una cultura pròpia. Malgrat el seu desig de recuperar el prestigi de la llengua catalana, aquest anhel no genera conseqüències significatives en la literatura culta durant els primers dos terços del segle xix. Només podem destacar alguns exemples, com el de Joseph Tastu, que el 1833 escriu una cançó catalana inspirada en el cançoner de Béranger sobre el tema dels contrabandistes; i el de Pere Courtais, que recopila cançons populars rosselloneses per enviar-les al seu corresponsal Manuel Milà i Fontanals (Aguilar, 2024, p. 28).

A partir dels anys cinquanta del segle XIX, la llengua catalana comença a adquirir un nou valor simbòlic entre les elits intel·lectuals europees. La concepció que té Heinrich Heine (1797-1856), una de les figures fundacionals del Romanticisme europeu, sobre la llengua com a representació de la vida i l'ànima del poble, és adoptada tant per barcelonins com per provençals. Aquesta assimilació repercuteix en el regionalisme literari europeu, amb escriptors com Georges Sand i Frederic Mistral, que idealitzen un país sentimental i tradicionalista, un codi idíl·lic de la llengua que traspuen els Jocs Florals i que és l'objectiu representatiu de la Renaixença. La producció poètica nord-catalana, fruit d'aquest imaginari intel·lectual, es desenvoluparà tardanament durant la dècada dels vuitanta del segle XIX, en el context de la primera Renaixença rossellonesa (Aguilar, 2024, p. 28).

A mitjans del segle XIX, la prosperitat econòmica del conreu de la vinya, que enforteix els lligams comercials amb la capital parisenca, i l'escola republicana obligatòria francesa, sota les lleis de Jules Ferry amb la consegüent persecució del català, entre altres factors, continuen tenint un impacte significatiu en l'imaginari col·lectiu de la Catalunya del Nord: reforcen l'ús del francès i la seua concepció com a llengua nacional, l'única possible. Per aquest motiu, a mitjans del segle XIX, el Rosselló resta espectador passiu de la Renaixença catalana de Barcelona i del moviment felibre provençal. No es tracta simplement d'inèrcies que no incentiven la llengua, la cultura i la literatura catalanes, sinó també d'una hostilitat envers la possibilitat d'un moviment semblant al de Barcelona que pugui aflorar al Rosselló, com veurem a continuació (Aguilar, 2024, p. 32).

Bernard Alart (1824-1880) és membre i, més tard, president de la Société Agricole Scientifique et Littéraire des Pyrénées Orientales (SASLPO), una de les institucions culturals més importants de la Catalunya del Nord, dedicada a l'exposició de temes diversos relacionats amb el territori gràcies a la publicació d'un *Bulletin* en francès orientat a la vida erudita

i intel·lectual del Rosselló. Alart, que manté correspondència amb Manuel Milà i Fontanals (primer president dels Jocs Florals de Barcelona el 1859), intervé en una de les sessions assembleàries de la SASLPO de 1868, tal com transcriu el secretari general Louis Fabre. En aquesta intervenció, Alart destaca que a Barcelona s'ha fundat una societat de poetes i literats coneguda com el Consistori dels Jocs Florals, amb la missió de revitalitzar la literatura catalana que havia estat oblidada. A més, inscriu aquesta entitat en un context més ampli de revifalla literària que s'està donant en altres regions properes. En parlar dels èxits del concurs de poesia catalana, Alart indica que la revitalització de la literatura catalana no és només un esforç nostàlgic aïllat, sinó que és generat per un renovat interès cap a les llengües i cultures derivades del llatí. Així, les paraules d'Alart s'insereixen en el tòpic de la unió llatina, distintiu de la Renaixença i del regionalisme rossellonès. El Consistori dels Jocs Florals es converteix en un espai no només de celebració de la poesia catalana, sinó també en un fòrum de diàleg intercultural que enriqueix cada tradició i contribueix a consolidar una identitat col·lectiva més ampla entre els pobles llatins:

La commission barcelonaise ne fait que continuer les tentatives qui se sont déjà produites à Toulouse, Agen, Aix, Avignon et d'autres villes du Midi de la France, pour la renaissance de la poésie languedocienne ou provençale, et le concours de poésie catalane de l'année dernière a donné des résultats qui sont le plus heureux présage pour les progrès et les honneurs encore réservés à la langue parlée autrefois dans toutes les dépendances du royaume d'Aragon [...] ils veulent donner le plus grand éclat à la fête littéraire de cette année, fixée au 3 mai prochain, et dans ce but, ils ont invité à ce concours poétique, non seulement les poètes catalans de Barcelone, Valence et Majorque,

mais encore ceux de Castille, de la Provence et du Languedoc, et les hommes de tous les pays qui, par leurs travaux, ou par les souvenirs historiques ou littéraires, se rattachent à l'ancienne langue romane. (Fabre, 1868, p. 292-293)

Posteriorment, Víctor Balaguer s'adreça a Alart perquè aquest represente el Rosselló en aquests Jocs Florals de Barcelona del 3 de maig de 1868. Alart sotmet a la SASLPO el projecte de resposta d'agraïment per a Balaguer, que adreça en qualitat de director de la secció de lletres de la Société:

Com a Director de la Seccio Literaria de la present Corporacio, tinc cárrech y satisfaccio de dirvos ab quant emocio tots los amichs de la llengua catalana, qui son molts en esta terra, accepten la vostra amical invitacio. Encare que sie separat dels altres membres del celebre regne d'Arago, y que sia junt y lligat per sempre y ab tota afeccio á la França, sa nacio natural, lo Rosselló no pot descuydar les belleses de sos temps naturals, puix parlem la llengua catalana que parlaven nostres avis y vostres, ni porie, encare menys, trepitjar la gloria de ses grans franqueses y prosperitats. Será donchs ab lo mes alt plaher que lloharem la noble empresa y digne institucio dels Jochs Florals de Barcelona, y, felicitantvos dels successos que ab vostres afanys son já obtenguts, asseguram lo Consistori que la nostra Corporacio fara tot lo possible per correspondre ab efficacia a vostra honrada y agrayda invitació. (Alart, 1868, p. 294)

Aquesta resposta reafirma la visió que tenen els intel·lectuals rossellonesos de final del vuit-cents sobre el català, que s'alinea sobretot en la primera època de la Renaixença barcelonina pel fet d'enaltir i no discutir la nació primera. Centrats en realçar el passat comú amb la resta

de territoris de parla catalana («les belleses de sos temps naturals») i «la glòria de ses grans franqueses y prosperitats», els rossellonesos d'aquell temps tenen clar que el Rosselló «sia junt y lligat per sempre y ab tota afecció a la França, sa nació natural», i no discuteixen els lligams amb la llengua i cultura principal, la francesa (Aguilar, 2024, p. 34). Aquest és un exemple que il·lustra la manera en què busquen pal·liar la tensió implícita entre la identificació amb la llengua i cultura de la seua «petita pàtria» i l'adhesió a la «gran pàtria» francesa.

El butlletí de la SASLPO no dedica cap pàgina al fet que Alart vaja als Jocs Florals de Barcelona en representació del Rosselló, i Bernard Alart deixa de formar part de la Junta Directiva de la Société (Guiter, 1964, p. 105). Un dels responsables del fet que no aparega cap pàgina escrita en català ni dedicada al català és Léon Fabre de Llaro, secretari de la secció de lletres i de les arts lliberals de la Société. L'informe d'un concurs de poesia de 1868 palesa la seua hostilitat cap a la llengua, com també la decisió per part seua de deixar fora de concurs els poemes en català:

Une des vingt poésies qui nous ont été adressées [...] avait revêtu l'habit catalan. L'œuvre était attrayante et bien faite. Mais elle a dû être mise hors concours. La langue catalane, toute langue maternelle qu'elle peut nous être, n'était pas prévue au programme avec raison. Trop souvent ses tournures, son accent, sa vivace énergie empiètent sur l'élégance, la clarté, la politesse exquise et délicate de notre langue française. Nous n'éprouvons aucun besoin de faire revivre l'idiome de nos aïeux et d'augmenter son influence. Respectons-le dans son passé, dans les antiques souvenirs de nos pères qu'il nous a légués. Mais ne regardons cet instrument que comme curiosité, un monument historique à aimer, à conserver, à bénir pour tout ce qu'il a produit de bon et de beau. Ne tentons aucune restauration, qui pourrait

nuire à l'ordonnance architecturale de l'édifice moderne, sans être véritablement utile à l'ancien. Soyons utile. Tel est le cri, la préoccupation de notre temps. (p. 39)

Així, veiem com als anys seixanta del segle XIX, la societat que aglutina els intel·lectuals rossellonesos del moment, a través la figura de Fabre de Llaró, considera que la llengua catalana perjudica l'elegància, la claredat, l'educació i la delicadesa de la llengua francesa; que cal respectar la llengua catalana sepultada en el seu passat, com un monument històric que no forma part de l'actualitat; i que no s'ha de restaurar, ja que no té cap utilitat i no correspon a la modernitat francesa. Caldrà esperar els ben entrats anys setanta del vuit-cents perquè s'esdevinga un canvi de clima al si de la SASLPO (Aguilar, 2024, p. 35), com veurem ulteriorment.

En aquest moment, com a producció literària en català només es constata la moda de les «catalanades» de Francesc Rous (1828-1897), que publica *Catalanades d'Estagel y d'altres endrets* (1870) i *Catalanes y Catalanades* (1873), una poesia popular, amb una llengua plena de gal·licismes, i varietat de temes de la vida quotidiana. Aquestes mostres precediran l'obra d'Oun Tal, pseudònim d'Albert Saisset (1842-1894), exponent de les «catalanades» a l'època de la Renaixença rossellonesa «popular» de finals del vuit-cents.

Com a precedents de la Renaixença rossellonesa, el sacerdot Antoine Jofre (1801-1864) escriu *Las Brujas de Carançá*. Inspirada en el poeta del segle XVII Francesc Vicent Garcia, dit Lo Rector de Vallfogona, serà publicada pòstumament per Josep Bonafont (Lo Pastorellet de la Vall d'Arles) el 1882. Es tracta d'un conjunt de llegendes fantàstiques utilitzades com a metàfora politicosocial, amb sàtira política i remarques personals, tot i que l'estil amb alexandrins el distancia del to popular de Rous i de Saisset. Al marge d'aquests autors, Pere Courtais anticipa les «catalanades» a *Dolsuras. La pedregada y*

La dotzena d'en Pau XIII. Poemas còmics (1874) i publica el recull pseudopopular *Flors de Canigó* (1868) (Aguilar, 2024, p. 36).

1.1. Flors de Canigó (1868) de Pere Courtais

Pere Courtais (Sant Marçal, Vallespir 1816 - Argelers, Rosselló 1888), mestre d'escola, és considerat el precursor de la Renaixença rossellonesa de final de segle, ja que és l'únic que es deixa influenciar per l'imaginari renaixencista en aquesta època. Alguns anys abans de morir, pronuncia un discurs a les festes literàries de Banyuls de la Marenda de 1883 que es reproduïx més tard (el 1912) a la *Revue Catalane*. En aquest, Courtais expressa quin va ser l'incentiu per llançar-se a escriure en català, en una època en què la Renaixença provençal i la Renaixença catalana del sud influencien poc els rossellonesos, com hem vist. La reacció de Courtais és meritòria, ja que en qualitat de mestre d'escola francesa es penedeix d'haver-se posicionat en contra del català:

Per jo, senyors, hi ha nomès una quinsena d'anys que, en qualitat de mestre de llengua francesa, y en continuació d'una guerra declarada després de llarchs anys [Entenem que fa referència a la guerra franco-prussiana del 1870-1871, que reforça evidentment el patriotisme francès], no tenia gracia ni pietat per tot lo que, de prop o de lluny, tocava à la llengua catalana [...] Ingrat! Habia olvidat qu'una bona dolsa mare me parlava catalá per exprimir totes les dolsors [...] del meu bressol [...] Ingratitut major! Habia olvidat qu'havia après en catalá à anomenar ma mare y qu'es en catalá que vaig aprendre de benehir Deu. (Courtais, 1912, p. 180)

Aquestes darreres línies de la confessió de Courtais reflecteixen clarament un dels motius principals de l'al·legoria lingüístico-política del discurs de Víctor Balaguer als Jocs

Florals de 1859 que quedarà sempre associat a la significació de la Renaixença, és a dir, el català com a llengua materna, de bressol, i com a llengua de benedicció:

Nó, no es morta eixa poesía, com may arriva á morir per l'home la llengua de sos pares, car sempre será per ell la més santa llengua aquella en que primer ha après á sil·labejar lo nom de sa mare y á benehir á Dèu. (Balaguer, 1859, p. 180)

Courtais assegura que és gràcies a una crítica amistosa sobre un poema de Milà i Fontanals que li va fer l'occità Carles de Tortolon (fundador el 1869 de la Société pour l'Étude des Langues Romanes), que va decidir fer poemes catalans («Eri poeta y la veu era tant plena de suavitat! Vaig quedar vençut y vaig fer versos catalans») (Courtais, 1912, p. 180).

Aquest poeta vallespirenc representa l'únic nord-català que, de manera anticipada en relació amb la resta de rossellonesos, es deixa repercutir pel moviment felibre amb l'èxit de *Mireio* (1859) de Mistral, i pel moviment renaixencista barceloní gràcies sobretot a Manuel Milà i Fontanals, amb el qual manté correspondència. Es per això que, el 1868, a *Flors de Canigo*, trobem una paràbola sobre la llengua catalana sota el títol «Lo diamant» (Courtais, 1868, p. 29-30). Dedicada als amics del Rosselló, és un conjunt de trenta versos alexandrins aglutinats i amb rima variada on Courtais denuncia la situació de la llengua al Rosselló per mitjà d'un diàleg entre un diamant, metàfora de la llengua catalana, i un vaquer, que representa el poble rossellonès.

En voler denunciar la situació de la llengua al Rosselló, el jo poètic presenta un entorn descuidat i marginat en què es troba el català; unes condicions espacials deplorables («En un camí desert, mal nivellat, polsós») on dorm el diamant. Un dia, el diamant expressa el seu descontentament i la seua desesperació («Se planyent, ab grans crits del seu fat

desdixós») i el vaquer, que passava per allà, escolta el seu plany. Aquest li demana què és el que li fa cridar tant, i el diamant li explica fins a quin punt ha estat maltractat i ignorat. Assegura que dintre seu es condensa el gran valor del mas pagès, dels boscos i dels prats, i que si, el salva, li procurarà saviesa i riquesa (Courtais, 1868, p. 30):

Hi ha prop de mil anys qu'assi tothom qui passa
De dret, damunt, davall, sempre me fan rotllar,
Sens qu'hajan may pensat á tota ma riquesa,
A los meus fochs brillants, á meva gran bellesa.
Porto, dintre de jo la valor sens igual
D'un mas, boscos y prats, ab lo mes gran cabal
[...]
Treume d'assi, seras rich y potent,
Y dels homes d'avuy lo mes sabent.
[...]

Veiem en aquestes darreres estrofes com Courtais s'insereix perfectament en el discurs renaixencista. En efecte, en el context de la Renaixença, quan es parla de llengua en realitat s'al·ludeix a la petita pàtria menystinguda. La llengua adquireix una ambigüitat que suggereix una identificació gairebé indissoluble entre llengua i pàtria. L'exaltació de la llengua és, en essència, l'exaltació de la geografia física (paisatge) i humana (gent, llengua de la gent, costums, creences, etc.). Així, la muntanya, el mas, els boscos, els prats, el pagès, etc., són idealitzats i mitificats per representar els costums pairals, la religió, la tradició: la pàtria veritable (Cassany, 2018, p. 343).

Més endavant, la reacció despectiva del vaquer —que desconfia del diamant i el menysprea— sintetitza la indiferència de la majoria de la societat davant la situació precària de la llengua (Courtais, 1868, p. 30):

Si haguessis valgut un quart de pastarada,
 Hi ha prop de mil anys que serias trobat.
 Enllustrat y descambiat
 Fes tas cansós á la maynada.

Quan el vaquer està a punt de marxar, el diamant el torna a reprendre una última vegada: «Descrostem d'aqueix fanc qu'em fan arrossegar / Y rasclem un poquet, ja me veuràs lluir» (Courtais, 1868, p. 30). La insistència final no només reflecteix la frustració acumulada del diamant, que ha estat menystingut i ignorat, sinó que també implica una invitació a l'acció per part de Courtais per revitalitzar i fer ressonar la riquesa cultural que té implícita la llengua de la petita pàtria.

A més d'aquest poema narratiu, en el conjunt de composicions de Courtais de *Flors de Canigó* (1868) assistim a la contemplació retòrica del paisatge, a la circumscripció a l'espai a través dels topònims, a l'assimilació de la literatura popular al patrimoni lingüístic i paisatgístic, a la presència intrínseca de Déu en la natura, i a l'afany de recuperar una llengua que es concep a punt d'extingir-se, elements que suposen en els versos de Courtais l'atmosfera renaixencista que s'apropa però que no arriba al nord de l'Albera fins els anys vuitanta (Aguilar, 2024, p. 39).

Així, no és fins a finals del segle XIX, amb els models de la Renaixença barcelonina i provençal iniciades abans, que els lletrats rossellonesos es mostraran favorables a la valorització regional. Això és possible gràcies a tres factors principals: la influència exercida al si de la SASLPO de Justí Pepratx, portaveu i traductor de Verdaguer; les estades de Jacint Verdaguer al Rosselló per confeccionar *Canigó* (1886), dedicat «Als catalans de França»; i la crida de 1882 de Josep Bonafont efectuada en el pròleg de *Las Brujas de Carençá* d'Antoine Jofre. Aquests esforços, que sufraguen el desvetllament de l'interès literari local i legitimen l'ús poètic de la llengua, contribueixen a plasmar oficialment la Renaixença rossellonesa en la primera

feita literària de Banyuls de la Marenda (1883), que congrega literats de diverses contrades catalanes (Aguilar, 2024, p. 228).

Per tant, des de la primera declaració anticatalana de Fabre de Llaro que mostràvem a l'inici, fins als inicis dels anys vuitanta del segle XIX, es produeix en les elits culturals rosselloneses una redefinició de la identitat local a partir de la qual, en l'imaginari rossellonès de les classes altes, la llengua catalana ja és digna de produir poesia, com es pot comprovar en el conjunt de discursos i poemes metalingüístics de la Renaixença rossellonesa (1883).

2. Discursos i poemes metalingüístics de la Renaixença rossellonesa (1883)

2.1. «Cúrta Enrahonáda»

Lo Pastorellet de la Vall d'Arles, pseudònim de mossèn Josep Bonafont (1854-1935), d'origen humil i excel·lent coneixedor de la llengua i de la tradició, és el primer «fill del poble» literat catalanista. Tot i que no forma part de la SASLPO fins l'any 1899, el 1882 publica *Las bruixas de Carançá* d'Antoni Jofre, i en la introducció titulada «Cúrta Enrahonáda» presenta una oda a la llengua i a la poesia catalanes, la qual marca profundament l'esperit regionalista i catalanista de l'època, i la producció literària que se'n deriva (Aguilar, 2024, p. 44).

En aquesta lloança, Lo Pastorellet evoca primer de tot la qualitat universal de la llengua, parlada per tot tipus d'estaments socials. Segons l'autor, es tracta d'una llengua que rellueix de nou gràcies a les «obres d'esperit» que mostren la llengua, una poesia «sempre fresca i suau»:

La llengua de la nostra provincia rossellonesa que tothom, richs y pobres, pagesos y llauradors, pastors y masobesos, parlen tal vegada desdel paradís terrestre, ha tingút sempre alguns infants privilegiats y regoneixents que l'han realsada al dessús dels menesters de la vida ordinari, y treta, si ho puch dir, del comú, en l'empleant à la composició de obres d'esprit, en l'adornant y l'hermoseant baix lo rich vestit d'una poesia sempre fresca y suau. (Lo Pastorellet, 1882, p. 5)

Aquestes paraules d'elogi de Lo Pastorellet recorden la caracterització de la llengua que fa el valencià Constantí Llombart en un discurs de 1878: «Atengau, ¿no escolteu, no oiú per les amplures de l'espai una veu dolça i suau com la remor de les embalsamades brises que joganeres acaricien y besen los verdosos ramatjes [...]?» (p. 9), mostrant així les connexions de l'ideari renaixencista arreu dels territoris de parla catalana.

Lo Pastorellet continua el seu discurs i evoca la poesia popular («Les cançons dels meus avis!»), és a dir, la llengua dels avantpassats passada oralment de generació en generació i expressada a través d'albades i de cançons tradicionals rosselloneses: «Muntanyes regalades» i «Lo Pardal». Com ja havia fet el seu predecessor Courtais, l'elogi respon de nou a la idealització sentimental i tradicionalista de la llengua i la literatura arrelades al microcosmos de la terra materna, característica del regionalisme europeu i de la Renaixença. Al mateix temps, mostra la sacralització d'aquesta llengua i cants divinitzats, el catolicisme inherent en aquesta generació:

[...] à la cayguda del sol de maig ohir las veus dels nostres pares suspirant una albada antiga en un parlar que vé del cel! Ah! Sí, lo nostre parlar vé del cel! [...] Recordate, al contrari, lo ranz dels Pirineus: Montanyas regaladas, ab loqual la ditxosa mare gronxola ja lo seu infant;

remúga entre tos llabis los versos melancólichs del
Pardal quant se cotxaba. (Lo Pastorellet, 1882, p. 5-6)

Segons Lo Pastorellet, els elements naturals del paisatge rossellonès i els treballadors del món rural són indispensables perquè el cant, la poesia i la llengua popular puguin existir:

[...] segueix per una matinada d'estiu, allavors que tot canta dins la naturalesa, quant dins los ayres purs y embalsamats del Rosselló tot viu, tot se móu, tot s'espendeix plé de vida, ab lo cant dels aucells, ab lo silenci y l'ombra mysteriosa dels aybres, segueix lo segador dins los camps endaurats: una tornada dolça com la del rossinyol te ferá restar tot pensatiu, y del fonso del cor benehirás la llengua dels teus avis! (Lo Pastorellet, 1882, p. 6)

Després, constata la falta d'autors eminents en comparar el Rosselló amb «lo Languedoc». Ho atribueix a una manca d'organització i de líder, per això fa una crida per establir-ne un:

N'es del Rosselló com de l'Itàlia: naixim naturalment poetas y musichs. Sens dubte —confessem-ho ab humilitat— lo Rosselló ha pas may possehit la multitut de autors eminents que posseeix avuy encara nostre ditzós vehí, lo Languedoc; belleu ha pas tingut mai un Roumanille, un Frederich Mistral, un Jasmin, un Favre y mil altres estrellas del Gay Saber; mes d'on ve la nostra pobresa sinó del manco d'una associació ben ordenada, del manco d'un impuls? Que s'alsia al mitj de nosaltres un home capás de se posar al nostre cap y la resurrecció del català es una cosa acumulada! (Lo Pastorellet, 1882, p. 6)

El discurs de Bonafont d'aquesta introducció és una mostra de l'atracció que senten els poetes i literats rossellonesos de

finals del XIX per la tradició popular. Els autors utilitzaran les formes que han escollit del llegat oral per a les seues obres, un interès que forma part de l'ideari romàntic: el folklore, patrimoni de la gent rústica i camperola, desapareix com la llengua i és urgent fer-ne recollida (Guiscafrè, 2008, p. 21).

Veiem com el català per aquests autors té una evident dimensió sentimental de retorn a la infància, d'enyor d'un «paradís perdut». Perdut doblement, perquè és passat i no tornarà, i perquè l'educació —francesa, per descomptat— i la modernitat els n'allunya inexorablement. La cultura catalana no és erudita, no l'han après al llarg dels seus estudis, sinó que és, tant pel que fa a la llengua com pel que fa a la literatura, enterament popular. Els elements de la natura i del paisatge són el reflex de la unió de la llengua amb el territori que permet la identificació amb aquest patrimoni tradicional (Aguilar, 2024, p. 47).

Altres discursos que van en aquesta mateixa línia, tot i que amb un to menys romàntic i passional que el de Lo Pastorellet, són el discurs de Justí Pepratz a les festes literàries de Banyuls de la Marenda (Pepratz, 1883) i el pròleg de Jaume Boher a l'antologia *Garbèra catalana* (Boher, 1884) compilada per Josep Bonafont (una miscel·lània de poesia popular i de poemes d'autors rossellonesos, autors catalans del sud de l'Albera i de mallorquins).

2.2. Pa de casa (1888) de Justí Pepratz

Justí Pepratz (Ceret, Vallespir, 1828 - Perpinyà, Rosselló, 1901), propietari, negociant, traductor, ambaixador de Verdaguer a la Catalunya del Nord, esdevé el màxim representant de la Renaixença catòlica al nord de l'Albera amb un objectiu clar: «le réveil de l'âme roussillonnaise» (Camps, 1986, p. 38). És el corresponsal actiu de la Renaixença barcelonina, l'aptitud

catalitzadora que la farà possible al Rosselló, a més de ser el principal traductor de Verdaguer al francès.

A l'obra *Pa de casa* (1888), després del pròleg, ens trobem amb una introducció dedicada a «La llengua catalana». En aquesta, que porta com a subtítol «Resurrexit», elogia el català i les seues arrels llatines. Assistim de nou a un exemple del tipus de poesia autoreferencial típica del jocfloralisme i de la literatura romàntica general, on es lloa la llengua catalana, la Morta-viva, i es concentra un missatge mític, religiós i restaurador de la llengua:

Llengua que Roma'ns donà,
Quant cova'l mon a la seva ala
Quina altra llengua t'iguala
Tu, qu'en Ciceró parlà?
Com moltes del bell llatí
Es la llegítima filla;
Mès ella n'es la pubilla,
Y sols ab ell tindrà fi.

Després d'aquestes dues estrofes, Pepratx evoca figures del passat literari medieval català, seguint la tendència renaixencista de Rubió i Ors, Balaguer, Bofarull o Verdaguer (Pepratx, 1888, p. 1):

Prenda d'en Jaume primer,
L'encaminà a la victòria
D'en Ramon Llull fou la glòria,
D'Ausias, de Muntaner.

Lamenta la postració de la llengua en atorgar la culpa a aquells que la menyspreen i «per llevarli l'honor» la tracten de grossera (Pepratx, 1888, p. 2). Al mateix temps, critica els que «L'escriuhen tota estrafteta / Y fent lo riure' esclafir» (Pepratx, 1888, p. 2) (segurament feia referència a les *catalanades*),

i aquells que l'han extirpada de l'escola i del seu lloc natural, el món pairal (Pepratx, 1888, p. 3):

De l'escola ab passió
L'han proscrita y arrancada,
Del temple sant desterrada,
Que era sa payral mansio.

Més endavant, al·ludeix a la seua «resurrecció» en dirigir-se a la llengua amb una estratègia de personificació en segona persona del singular, i a les flors. Així com en Jacint Verdaguer el món vegetal i el paisatge permeten formular la metacreació, concretament en el cant xi per mitjà de l'abat Oliba, les flors són en Pepratx la metàfora dels nous poetes i de les seues creacions que van rebrotant en llengua catalana (Pepratx, 1888, p. 3-4):

Mès, oh llengua del país !
Val que tu ets sempre forta.
Quant ja tots te creyan morta,
Has rebrotat més felis.
Ja tos rams van s'escampant,
Com en un jardí las rosas,
Y tas flors maravellosas
Tot lo mon van perfumant.

La reivindicació de l'ús literari de la llengua s'escau en la següent quarteta. A partir de la seua resurrecció i del seu floriment, ha passat del món de la pagesia a tenir un lloc privilegiat (Pepratx, 1888, p. 4):

Si, nostra llengua floreix,
Bella y ab tota sa riquesa;
Reyna ha tornat la pagesa,
Y ara à per tot resplendeix

Aquestes estrofes que fan part de la introducció lliguen amb l'epíleg final on explica la intenció del seu llibre (Pepratx, 1888, p. 72):

Ell ha volgut sinó mostrar
L'amor que porta al bell parlar
De nostra casa.

Com hem vist, en Pepratx, el cicle de la flora, representatiu de la natura en infinita renovació, permet evocar la resurrecció de la llengua, de la Morta-viva, gràcies als nous poetes que ressegueixen de la terra.

2.3. Ays. Elegías catalanas (1887) de Lo Pastorellet de la Vall d'Arles

Com apuntàvem abans, els discursos i la poesia de Lo Pastorellet, formen una gran vall de llàgrimes. A Lo Pastorellet se l'identifica per l'exageració i la hipèrbole. A més d'influenciar-se de la tradició francesa romàntica, segurament també té aquest caràcter teatral i dramàtic propi dels sermons religiosos en tant que predicador. D'entre totes les elegies de Lo Pastorellet, destaquen les elegies literàries dedicades a la llengua catalana amb el consegüent plany per a la seua postració, que s'il·lustren per exemple en l'oda: «A la llengua catalana del Rosselló» (Lo Pastorellet, 1887, p. 101) i que analitzarem a continuació.

Conté com a epígraf el vers de Víctor Balaguer «ai, qui t'ha vist i qui et veu!», una frase feta popular que forma part del poema del mateix autor «La cançó de la Bandera», romanç històric de la Bandera o penó de Santa Eulàlia, senyera històrica de Barcelona. En la Renaixença es confereix a la bandera de Santa Eulàlia el caràcter de símbol nacional; de fet, el 1899 Jacint Verdaguer li dedica l'obra *Santa Eulària* (1899). En el cas de Lo Pastorellet, onze quintetes conformen aquesta oda d'homenatge

a la llengua i de demostració de les seues excel·lències. Llegida en la festa literària de Banyuls de la Marenda el 17 de juny de 1883, i «presenciada per nostres germans de Catalunya, de València y de las tres Illas Balears» (Lo Pastorellet, 1887, p. 101), el jo poètic es revolta contra l'autoodi («prou avergonyiment, mengües i menyspreus!») i, per mitjà d'un element de la flora del paisatge, els salzes, expressa el dolor que sent en veure-la maltractada (Lo Pastorellet, 1887, p. 101):

Ay! quan veig ta arpa endolada
 Penjada, trista y muda als salzers del camí;
 Y quan, ô pobre abandonada,
 Per los teus jo te veig crudelment porrejada,
 A tossos lo meu cor se esquintxa en mi!

Rossend Arqués, en «La Morta-viva: gènesi, tradició i funció d'una al·legoria de la Renaixença de la llengua catalana i de Catalunya» (Arqués, 1988, p. 31-76), analitza el significat i la funció del tema de la Morta-viva com a símbol de la identitat retrobada de la pàtria en la Renaixença catalana. En una de les seues anàlisis, esmenta diverses figures que participen en el naixement d'aquesta al·legoria, com per exemple l'arpa, que ocupa un lloc preeminent. Aquest instrument, que sovint es presenta dins o al costat de la tomba en les composicions de la Renaixença, esdevé una metàfora de la llengua literària i dels seus representants, els trobadors antics. Els instruments musicals que acompanyen la morta, o que són dins o al costat de la tomba, constitueixen un isomorfisme d'aquella veu de la tomba, d'aquell significat simbòlic de la llengua que renaix (Arqués, 1988, p. 58). En el cas de Lo Pastorellet, l'arpa simbolitza la llengua catalana en un estat d'abandonament que lluita per sobreviure en un context hostil, la veu de la qual («muda») cal reanimar. A més, l'arbre —en aquest cas el salze— representa l'ànima eterna i resilient, ànima divina del poble i de la llengua. Aquesta imatge de l'arbre apareix tant

en Lo Pastorellet com en altres composicions renaixencistes i jocfloralesques, com per exemple en *El pi de Formentor* de Costa i Llobera, per la qual la inversió de la saba esdevé l'emanació del cel.

Més endavant, Lo Pastorellet recorda les excel·lències medievals de la llengua i referencia les dues cançons populars rosselloneses inspirades directament de la flora i la fauna (Lo Pastorellet, 1887, p. 102):

Hont són, hont són las refiladas,
Los suaus cants d'amor dels antichs trovadors?
Montanyas regaladas,
Pardal quan se cotxava ab tas dolsas finadas,
No vos remugant mès lleals admiradors!

Després de remarcar les arrels i d'idealitzar-la («Nina de l'ull dels nostres pares, / Tots los sabis de tú varen s'enamorar...»), i de fer referència novament a la transmissió del patrimoni oral («Lo rossinyol que se gronxola / Al só de sas cançons y suaument trillola»), il·lustra, per mitjà de la sinestèsia amb elements de la natura, el caràcter incomparable de la llengua (Lo Pastorellet, 1887, p. 102):

[...] mès savorosa
No es la verge mel en son buch marletat;
L'olor de la rosa ufanosa
No perfuma l'alé com ta veu dolsa, ayrosa

Segons el jo poètic, el Rosselló ha despertat gràcies als cants dels «fills de Barcelona», per això la llengua tindrà a partir d'ara atributs naturals prestigiosos: «Lo front engarlandat d'una rica corona / i d'un ramell de flors i de llorer cobert». El jo poètic demana a la llengua personificada i sacralitzada («ma Reyna amada») que alce dels avantpassats «Eixa corona d'or, d'estrellas y de flors». Per això lloarà la llengua per sempre,

puix és intrínseca a la seua infantesa i al passat idealitzats (Lo Pastorellet, 1887, p. 103):

Ton parlar tant guapet
Sempre l'alabaré ab llabis refresacadas,
Me recordant que't som xurrupt ab la llet.

A més d'aquesta, totes les composicions de l'obra de Lo Pastorellet són un plany poètic, mirall del mal de societat que ressent l'autor, una societat caracteritzada per uns valors tradicionals i catòlics en vies d'extinció en els primers decennis de la Tercera República, abans de la separació entre l'Església i l'Estat el 1905. L'afany de predicació catòlica en la llengua «tradicional» del país que propugna Bonafont, i publicar en català, són dos elements que concilien amb els valors de la Renaixença. Amb una sèrie d'influències ben evidents —romàntiques (Laprade, Chateaubriand), renaixencistes (Verdaguer), i bíbliques, entre moltes altres— l'autor aconsegueix elaborar un còmput d'elegies que el converteixen a nivell literari en el poeta més important de la Renaixença rossellonesa. L'elegia o oda a la llengua catalana i a la literatura popular, i altres elegies que no hem vist ací, com l'elegia en honor al Canigó amb l'elogi i la personificació d'una sèrie de topònims que conformen el seu país, mitifiquen la història i l'espai, i mostren una llengua ancorada a un paisatge on el jo poètic en tant que part de col·lectivitat se sent més que identificat.

2.4. Catalanades d'Oun Tal (Albert Saisset)

L'aparent esplendor literària i lingüística, manifestada en els discursos de la Renaixença rossellonesa i en les obres de finals del segle XIX, difícilment arriba a totes les capes de la societat. Excepte el clergat, la majoria dels rossellonesos continuen analfabets en l'àmbit lectoescriptor en la seua llengua materna,

tal com confirma Carles Bosch de la Trinxeria en un article dedicat a Oun Tal (pseudònim d'Albert Saisset) publicat a *La Renaixensa*:

Lo dia d'avuy, lo fer reviuire eixa llengua en lo Rosselló es impossible; la entendrian parlada, mes, escrita, no. Nostres llibres, allí, son ben pochs, per no dir ningú que-ls llegeixi, perque no-ls entenen. Los catalanistas del Rosselló, amichs nostres, que parlan y conreuhan la llengua catalana: En Pepratx, los canonges Boher y Boixeda, Mossen Bonafont [...] si volen ser llegits, envian llurs travalls literaris á Catalunya. (Bosch de la Trinxeria, 1892, p. 786)

Bosch de la Trinxeria corrobora fins a quin punt l'ortografia etimològica del català impedeix accedir als textos escrits en llengua materna, per això el llibre escrit en català té poca o nul·la difusió entre el públic rossellonès (Gallart i Bau, 1995, p. 381), malgrat la forta presència oral de la llengua. Ja des de *Flors de Canigo* de Pere Courtais, imprès per Julia Frères i Pierre Bardou, els llibres són de tirada molt curta i amb pocs exemplars localitzats (Bover i Font, 1989, p. 222). La poca ressonància de la Renaixença rossellonesa en la resta de capes socials és perquè aquesta està constituïda per una elit d'escriptors bàsicament eclesiàstics en un país republicà. Des d'aquestes perspectives, Pere Verdaguer, a *Histoire de la littérature catalane* (1981), diferencia al Rosselló dues renaixences. D'una banda, una Renaixença «culta», encarnada per Talrich, Boher, Pepratx, Boixeda i Bonafont; de l'altra banda, una Renaixença «popular», representada per Oun Tal (1842-1894). Aquesta segona s'associa al català «que ara es parla» i adopta una ortografia afrancesada la més propera possible a la parla, que arriba per la necessitat de superar la barrera ortogràfica. Aquesta opció ratifica l'autoodi en l'imaginari col·lectiu, la idea de la llengua catalana pròpia

com a llengua de segon ordre. Per aquesta raó, els temes del corrent popular de la Renaixença són de caràcter festiu i humorístic, i contribueixen a relacionar la llengua catalana amb l'expressió del riure (Aguilar, 2024, p. 63-64).

Amb tot, les *Catalanades* d'Albert Saisset suposen el contrapès de la colla elitista de Pepratx. Seguint la tradició iniciada per Francesc Rous en *Catalanes d'Estagell i d'altres endrets* (1870) i *Catalanes i catalanades* (1873), l'obra de Saisset és interessant, entre diversos aspectes, pel seu valor etnològic. Segons el poeta contemporani nord-català Jaume Queralt (1941-2020), la transcripció fonètica inspirada en la llengua francesa es justifica «com a preservació del «cos sonor», la identitat psicofisiològica i geohistòrica de l'idioma», i també perquè la comprensió «era preferible a una «ortodòxia» que segregaria, allunyaria i descoratjaria» (Queralt, 1994, p. 12). En un moment en què la Catalunya del Nord pateix de pobresa escrita i editorial, Oun Tal decideix escriure en català, no amb l'ambició de fer literatura, sinó amb l'interès de plasmar fets de la vida de cada dia i de versificar cançons, records, sentiments o observacions (Aguilar, 2024, p. 64).

3. Conclusions

Les composicions i discursos metalingüístics de la Renaixença rossellonesa participen a la valorització de la llengua catalana, associada a la «petita pàtria». En un segle republicà modern, la llengua catalana representa la tradició i el catolicisme com a elements en perill d'extinció en les elits de finals del segle XIX.

Aquest procés, influenciat per la Renaixença provençal i, sobretot, per la Renaixença de l'altre costat de l'Albera a través de la figura de Verdaguer i d'altres representants, consolida una nova consciència lingüística i cultural marcada per una sèrie de tòpics associats a la llengua. S'enalteix el català com a

llengua de bressol i com a llengua de benedicció i predicació divines, una llengua que conté en ella mateixa els valors del mas, els boscos i els prats. Així, la llengua representa l'espai rural, el microcosmos de la terra materna, on es mitifiquen el paisatge i els elements del món pagès.

La literatura en català es presenta així com un vehicle de valorització de la petita pàtria, amb una poesia descrita com a «fresca i suau», que, com la natura, irradia un caràcter incomparable. El català també s'identifica amb la llengua de Déu i representa, a més, un ric patrimoni popular, que inclou llegendes, cançons, costums i tradicions orals transmeses de generació en generació.

La llengua —la Morta-viva, l'arpa, la veu del poble— renaix del seu estat d'abandonament i brota com les flors, alhora que ressurgeixen els seus poetes, i demostra així una resiliència comparable a la dels arbres, com també la connexió amb les figures del passat literari i les seues arrels històriques. En realitat, la figura de Jacint Verdaguer, amb la seua visió religiosa i espiritual del paisatge, influeix profundament aquests autors, que perceben en la natura, una natura en constant canvi i regeneració, una manifestació divina, una esperança de renaixement per a la llengua catalana, i un refugi de la tradició davant les exigències del món modern. Així, la natura esdevé un element essencial del discurs lingüístic, cultural i identitari que reforça la identificació entre la llengua i la «petita pàtria» rossellonesa, en un moment de profunda transformació social.

4. Bibliografia

- AGUILAR MIRÓ, Estel. *Llengua i literatura catalanes a la Catalunya del Nord (1883-1941)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat; València: Institut Universitari de Filologia, 2024.
- ALART, Bernard. «Perpinyà, al 3 d'abril del any 1868. Senyors President y Mantenedors dels Jocs Florals». *Bulletin de la Société Agricole, Scientifique et Littéraire des Pyrénées-Orientales* (1868), Vol. 16, p. 294.
- ARQUÉS, Rossend. «La Morta-viva: gènesi, tradició i funció d'una al·legoria de la Renaixença de la llengua catalana i de Catalunya». *Anuari Verdaguer* (1988), núm. 3, p. 31-76.
- BALAGUER, Víctor. «Discurs del senyor don Víctor Balaguer, altredels mantenidors». *Jochs Florals de Barcelona* (1859), p. 177-183. També disponible en línia a: <<https://www.patrimoniliterari.cat/uploads/discursos/546-discursarxiu-1575993372.pdf>>
- BERJOAN, Nicolas. «L'honneur d'une langue. Les Roussillonnais et le catalan durant le premier xixè siècle (1815-1870)». *Romantisme* (2009), núm. 145, p. 121-135.
- BOHER, Jaume. «Al Pastorellet de la Vall d'Arles». A: Lo Pastorellet de la Vall d'Arles (ed.). *Garbèra catalana*. Perpinyà: Latrobe, 1884a, p. 5-16.
- BOVER I FONT, August. «Pàtria i les relacions nord-catalanes de Jacint Verdaguer». *Anuari Verdaguer* (1989), núm. 3, p. 213-226.
- BOSCH DE LA TRINXERIA, Carles. «Un poeta rossellonés. Oun Tal». *La Renaixensa* (1892), núm. 50-53, p. 785-797.
- CAMPS, Christian. *Deux écrivains catalans: Jean Amade, 1878-1949, Joseph-Sébastien Pons, 1886-1962*. Castelnau-le-Lez: Les Amis de J. S. Pons, 1986.

- CASSANY, Enric. «Mites patriòtics: llar, terra, paisatge». A: CASSANY, Enric; DOMINGO, Josep M. (dirs.). *Literatura contemporània (I). El Vuit-cents*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana: Editorial Barcino: Ajuntament de Barcelona, 2018, p. 343-348.
- COURTAIS, Pere. *Flors de Canigo. Poesias catalanas*. Perpinyà: Chez Julia Frères [etc.], 1868.
- COURTAIS, Pere. «Discurs à la Festa de les Lletres Catalanes de Banyuls-de-la-Marenda (Rossello) lo 17 de juny de 1883». *Revue Catalane* (1912), núm. 66, p.179-180.
- FABRE, Louis. «Résumé des procès-verbaux des assemblées générales qui ont eu lieu depuis le mois de novembre 1867 jusqu'au mois d'avril 1868». *Bulletin de la Société Agricole, Scientifique et Littéraire des Pyrénées-Orientales* (1868), Vol. 16, p. 271-295.
- FABRE DE LLARO, Léon. «Rapport sur les concours de poésie et d'histoire». *Bulletin de la Société Agricole, Scientifique et Littéraire des Pyrénées-Orientales* (1868), Vol. 17, p. 35-60.
- GALLART I BAU, Josep. «Jacint Verdaguer i Albert Saisset. La Renaixença literària a la Catalunya Nord». *Anuari Verdaguer* (1995), núm. 9, p. 377-388.
- GUISCAFRÈ, Jaume. *El rondallari Aguiló. Transcripció, catalogació i estudi introductori*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2008.
- GUITER, Enric. «Mistral i les primeres albors de la Renaixença rossellonesa». *La France Latine* (1964), núm. 20, p. 101-113.
- LLOMBART, Constantí. «Excel·lencies de la llengua llemosina. Discurs panegirich llegit en la solemne sessió inaugurativa de Lo Rat-Penat». A: LO RAT PENAT. *Excel·lencies de la llengua llemosina*. València: Empreenta de Emili Pasqual, 1878, p. 3-24.

Lo Pastorellet de la Vall d'Arles [BONAFONT, Josep]. «Cúrta Enrahonáda». A: JOFRE, Antoni. *Las Bruxas de Carança, l'Escupinyada de Satanas, la Dona forta, etc., Visuradas, anotadas y aumentadas*. Perpinyà: Latrobe, 1882, p. 5-7.

Lo Pastorellet de la Vall d'Arles [BONAFONT, Josep]. Ays. *Elegías Catalanas*. Perpinyà: Latrobe, 1887.

PEPRATX, Justí. *La Renaissance des Lettres Catalanes. Discours partie en français, partie en catalan. Prononcé à la fête littéraire de Banyuls-sur-Mer le 17 juin 1883 par le président de Roussillon Justin Pépratx*. Perpinyà: Latrobe, 1883.

PEPRATX, Justí. *Pa de casa. Llibret de versos d'En Pau Farriol de Ceret*. Perpinyà: Albert Julia Editor, 1888.

QUERALT, Jaume. «Prefaci». A: SAISSET, Albert. *Catalanades d'un Tal. Obra completa*. Barcelona: Llibres de l'Índex, 1994, p. 9-28.

EL LLOC DE RENADA-LAURA PORTET EN LA LITERATURA CATALANA CONTEMPORÀNIA

Irene Muñoz i Pairet

(Cresem, Universitat de Perpinyà)

«La mestra d'escola m'havia donat un quadern especial per guardar totes les meves composicions i havia dit al meu pare —però mai no m'ho havien dit perquè no ho volien— que un dia escriuria».

Renada-Laura Portet¹

1. La coneixença de Renada-Laura Portet

Vaig conèixer Renada-Laura Portet el 29 de setembre de 2017 al Casal de Perpinyà, a l'homenatge que el Casal, la llibreria catalana de Perpinyà i Òmnium Cultural de la Catalunya del Nord li van retre amb motiu dels seus noranta anys, en un moment de projecció de la seva trajectòria com a escriptora i

¹ Entrevista de la Institució de les Lletres Catalanes, 1 d'abril de 2017.

investigadora en onomàstica catalana. El mateix any va rebre un homenatge a l'Institut d'Estudis Catalans, organitzat per la Institució de les Lletres Catalanes, com a reconeixement a la seva obra literària i investigació, en concret, en la toponímia del Rosselló i va publicar una reedició del recull de contes *Castell negre* i va donar a conèixer el poemari *N'hom*, a l'editorial Emboscall de Barcelona. El 2017, Carme Pagès va publicar un estudi de tota l'obra poètica de la Renada-Laura Portet a la mateixa editorial amb el títol *Renada-Laura Portet: la seva essència*. I el mateix any la Institució de les Lletres Catalanes va treure a la llum un llibret on hi ha la traducció d'un poema, sense títol, de Renada-Laura Portet, el poema XVIII, del llibre *Una ombra anomenada oblit* (Columna, 1992), traduït a vint-i-una llengües: alemany, anglès, basc, bretó, castellà, cors, croat, francès, gaèlic irlandès, gallec, gal·lès, grec, hongarès, italià, occità, polonès, romanès, romanx surlivà, rus, sòrab i ucraïnès.

Des d'aquell final de setembre de 2017, al Casal Català de Perpinyà, i fins al 5 de setembre de 2021, que ens va deixar a l'edat de 94 anys a Elna, la nostra amistat va ser constant i va ser en molts moments com una mare o àvia per a mi. A partir de la coneixença de la persona, vaig arribar a la coneixença de la seva obra literària i de seguida vaig veure la importància i la qualitat que tenia. A partir d'aquell moment, vaig convidar-la a venir a una classe meua de literatura catalana a la Universitat de Perpinyà, a parlar amb els meus alumnes d'Estudis Catalans. Hi va pronunciar una conferència que va emocionar tots els estudiants presents. També vaig decidir homenatjar-la a la Universitat de Perpinyà en una jornada sobre poesia catalana, on vaig convidar poetes andorrans, de la Catalunya Nord i de la Catalunya Sud; vaig entrevistar-la a *Serra d'Or* (Muñoz Pairet, 2018) (una entrevista que va durar moltes hores i diversos dies); vaig escriure sobre la seva trajectòria a l'*Indépendant* (Muñoz Pairet, 2018), en català, i vaig escriure sobre la seva poesia a la revista *Mirmanda*

(Muñoz Pairet, 2021), entre moltes d'altres activitats que vam poder compartir els darrers quatre anys de la seva vida.

2. Trajectòria biogràfica de Renada-Laura Portet

Abans de començar a parlar del lloc de Renada-Laura Portet a la literatura catalana contemporània, ens cal situar-la en el context on va néixer, es va formar i va desenvolupar el seu camí professional.

Va néixer el 28 d'agost a Sant Pau de Fenollet, a la Catalunya del Nord, en una família catalana, on es parlava el català cada dia, el català de Vallestàvia, a la falda del Canigó, d'on eren l'àvia materna i la tia Josefina de la Renada. Fins als dotze anys va viure a Sant Pau de Fenollet. Després, el 1938, va estudiar la secundària a Ceret i els estudis universitaris els va fer en lletres i llengües romàniques (francès, català, castellà i portuguès) a la Universitat de Montpeller, on va tenir el professor Jean Amade, el poeta. Als disset anys tenia doble llicenciatura d'espanyol i portuguès i es va especialitzar en gramàtica històrica i filologia en aquelles quatre llengües. Just, després de la guerra.

3. La llengua catalana

Renada-Laura Portet, en una publicació de l'editorial Trabucaire de Perpinyà, amb motiu del Sant Jordi de 2005, va deixar escrit de quina manera la llengua catalana va ser la seva llengua de creació literària i el francès, la llengua acadèmica

(apud Amicale des Anciens d'Aragó, 2022-2025, p. 7. Traducció de l'autora). Diu:

Jo sentia (en algunes circumstàncies) la meva mare i la meva àvia dir «som catalans» i a casa només es parlava català. La meva mare precisava: «parli el català de Vallestàvia» amb un punt d'orgull. Amb justa raó, ja que aquest català dels vessants del Canigó és un català arcaic tan bonic, tan ortodox, que Coromines venia amb plaer a aquest poble a recollir aquests tresors de la llengua tan ben conservats. Un català dels primers temps del català, alguna cosa emotiva per mi.

Del costat del pare de la meva mare, nosaltres estàvem a Pesillà la Ribera. Bé que nascuda a Sant Pau de Fenollet, jo vaig viure a Pesillà fins a vuit anys. Llavors, quan vaig començar a escriure, fa temps, ho vaig fer en català, naturalment, espontàniament. El primer text que vaig escriure plorant, va ser un poema dedicat a la meva àvia adorada, la bellíssima, humil i magnífica dona d'un dels pobles més arrelats en el català del nostre territori, Vallestàvia.

I puc dir que vaig estar furiosa de llegir en un text de gran difusió, que havia començat a escriure en francès, ja que el francès és per mi una llengua de traducció i no de creació. El francès pot ser també la llengua acadèmica de les nostres recerques universitàries, tot i que he escrit més publicacions científiques en català.

Va escollir el català per escriure la seva obra literària, escrivint des de Perpinyà, la Catalunya del Nord, on la llengua dominant és el francès. Per tant, en una situació lingüística no favorable pel català. I va publicar tant en editorials de Perpinyà com en editorials de Barcelona. Malauradament, quan els autors de la Catalunya del Nord publiquen en editorials del nord, la seva obra roman allà, perquè per

problemes econòmics derivats del pas de la frontera, és molt costós distribuir els llibres al Sud. Per tant, si un autor del nord no publica al sud i té una bona difusió de la seva obra a l'editorial on publica, no és conegut més enllà de la frontera i la seva obra queda desconeguda més enllà de la Catalunya del Nord. Renada-Laura Portet va aconseguir publicar al sud i guanyar premis literaris a Barcelona.

Va ser una militant catalanista tota la seva vida. El 1945, amb divuit anys, ja era llicenciada i havia obtingut la plaça com a professora funcionària a l'educació secundària en espanyol. El 1950 és nomenada al Liceu Aragó de Perpinyà, on va conèixer el seu futur marit, Joan Portet, professor de dibuix, músic i escultor. Es casa el 1951 i el mateix any marxa amb el seu marit a viure a Algèria, on ensenyarà l'espanyol. Més tard, el 1955, la parella és nomenada a Poitiers i Montmorillon. A Poitiers, hi funda un Ateneu Català. S'hi estaran durant dotze anys. Després, el 1967, amb la mort del pare de la Renada, la parella torna a Perpinyà on s'hi quedarà. Renada-Laura Portet s'incorpora a la seva plaça de professora de castellà al Liceu Aragó de Perpinyà i aconsegueix implantar l'assignatura de català com a matèria optativa i comença la seva tesi de doctorat que dedicarà a la toponímia del Rosselló i que serà una de les seves passions al llarg de la seva vida. Li dirigeix la tesi el professor Henri Guiter, professor a la Universitat de Montpeller. No arriba a defensar-la, però sí que la publica amb el títol *Els noms de lloc del Rosselló*, el 1983, i obté el premi Vila de Perpinyà per aquesta investigació.

Renada-Laura Portet és la signatura que utilitza per publicar la seva obra literària i acadèmica a partir del casament amb Joan Portet. Ella es deia Renada-Laura Calmon-Ouillet. La coneixem com a Renada-Laura Portet, però va utilitzar diversos pseudònims per presentar diferents obres a premis literaris, com els pseudònims Joan Lluís Guerra o Teresa Guerra. I també va publicar una novel·la amb el títol *Memòries de la viuda Reposada*, amb el pseudònim Vicent Valencià,

el 1991, a l'editorial El Llamp de Barcelona. Sobre aquest punt, a l'entrevista que Aleix Renyé (2002) li va fer a *El Punt*, dirà:

A l'Estat francès, la qüestió, fins fa poc, mai no s'havia posat, per les dones, de guardar o no el seu cognom, i encara menys, per les dones «funcionaris» com jo sóc [*sic*]. Administrativament, des de que em vaig casar, ara fa 32 anys, porto només el cognom del meu marit. I com que, en concursar en els primers certàmens literaris, (verbigràcia: els Jocs Florals d'aquí), ja no s'admetien pseudònims, va ser amb el cognom «matrimonial» que em varen començar a conèixer, i se'm va quedar atribuït, segons sembla, definitivament. Més confidencialment, et puc dir que la meva mare hi té també la seva part. D'educació tradicional antifeminista, ella em va combatre sempre aqueixa afició meva als «llibres» (volia que fos modista). I com que en la primera novel·la que vaig escriure hi havia detalls que ella trobava massa directament lligats amb la nostra família, em va demanar, primer, de no publicar i després, que si jo publicués, ho fes amb un altre cognom que el seu o el del pare. Ni tampoc acceptava que jo prengués el de la meva àvia materna: Guerra, així com jo m'ho havia pensat. De manera que el més còmode per a mi era guardar el cognom del marit, sota el qual no em coneixien pas al meu poble. Per a mi, com per la meva mare, una mena d'anonimat «confortable». (p. 8-9)

A partir de 1974, presenta cada any obres als Jocs Florals de la Compagnie littéraire du Genêt d'or a Perpinyà, on guanya diversos premis. Té aleshores 47 anys. El 1974 rep el premi del Ministeri de Cultura Francès i el 1976 rep la flor natural als Jocs Florals de la Llengua Catalana de Perpinyà. El 1980 obté el premi de la Biblioteca Catalana de Perpinyà amb la narració

«La casa del notari», una narració amb trets autobiogràfics que inclourà en el recull de narracions *Castell negre*, el primer llibre que publica i és el llibre que més li agradava de tota la seva producció literària, perquè deia que hi havia «un profund treball d'escriptura, molt personal» (Muñoz, 2018, p. 12-15). Deia que si de tota la seva obra literària s'hagués de quedar amb alguna cosa es quedaria amb tres narracions que trobem a *Castell negre*: «El clavell», «Tramuntana» i «La casa del notari», totes tres amb trets autobiogràfics.

Castell negre està format per onze narracions i un text de comiat seu, on explica què suposa escriure en català a la Catalunya del Nord. És una narrativa que traspuja modernitat, amb trets simbolistes, amb erotisme, on la pintura i la música hi tenen un paper molt important i on plasma temes com l'homosexualitat o les relacions de parelles amb gran diferència d'edat. El marit de Renada-Laura Portet, Joan Portet, va dibuixar la portada de *Castell Negre*, que representa el Castell Negre de Paul Cézanne, la residència del pintor, que Cézanne va pintar el 1906.

Un any més tard de la publicació de *Castell Negre*, el 1982, Renada-Laura Portet treu a la llum la seva pròpia traducció al francès del recull de narracions, *Chateau Noir*, que publica l'editorial de Perpinyà Éditions du Chiendent. Actualment, *Castell negre* es pot trobar a les llibreries en l'edició revisada i corregida que l'editorial Emboscall va publicar el 2017.

4. El premi Víctor Català

El 1981 *Castell negre* va guanyar el premi Víctor Català de narracions davant d'un jurat presidit per l'escriptora Maria Aurèlia Capmany i amb Leandre Amigó, Víctor Mora, Joan Rendé i Joan Casas, com a secretari. Obté el premi amb tres vots per davant del recull de contes *Les alveolars a la Romània*,

de Francesc Sales i Coderch, que queda finalista amb dos vots. El premi Víctor Català anteriorment havia estat guanyat per escriptors com Mercè Rodoreda, Montserrat Roig, Isabel-Clara Simó i Margarida Aritzeta. Va ser creat el 1953 per l'Editorial Selecta i Caterina Albert el va finançar en part.

El diari *Avui*, el 15 de desembre de 1981, va parlar del premi elogiant l'obra literària de Renada-Laura Portet. Signa l'article el periodista Xavier Febrés, amb el títol: «El premi Víctor Català, de contes, s'edita a Perpinyà». Febrés va prologar el recull de contes.

Diu:

Amb el premi Víctor Català, Renada-Laura Portet confirma la seva contundent irrupció a les lletres catalanes, després d'haver guanyat el passat mes d'abril el I Premi Vila de Perpinyà (ex aequo amb Agustí Bartra), el premi Biblioteca Catalana de Perpinyà 1980, d'haver-se classificat en el premi Josep Pla 1980 organitzat a Barcelona per Edicions Destino, el premi Puig i Llançà 1981 de Figueres, etc. En anys anteriors ja havia obtingut el premi del President de la República als Jocs Florals de Perpinyà (1974) i la Flor Natural de la Ginesta d'Or (1976).

La recepció del llibre a la premsa va ser molt bona. El 1981, malauradament, però, el jurat del premi Víctor Català va decidir retirar el premi a Renada-Laura Portet perquè el llibre havia sortit publicat a l'editorial Éditions du Chiendent. Segons la documentació conservada a la Biblioteca de Catalunya, en el fons de l'Editorial Selecta, sobre aquella edició del premi, les bases deien que el recull de narracions presentat no podia tenir cap vincle amb cap editorial, ja que l'Editorial Selecta era la responsable de publicar l'obra guanyadora.

Castell negre és una obra moderna, pel que fa a les tècniques narratives i la temàtica, i d'una gran qualitat literària. Als anys

vuitanta, Renada-Laura Portet publica la novel·la *L'escletxa*, el 1986, finalista del premi Sant Jordi, el 1983, i la novel·la *El metro de Barcelona*, finalista del premi La Piga, el 1988. En aquesta darrera novel·la parla de la sexualitat i de l'erotisme. El 2002 és finalista del premi Josep Pla per *Rigau & Rigaud. Un pintor a la cort de la Rosa Gratacul*, publicada a Destino el mateix any.

El 1995, publica un llibre per a infants, *La petita història de Perpinyà*, a l'editorial Mediterrània, en català i francès i l'obra de teatre *Guillem de Cabestany*, representada al Palau dels Reis de Mallorca de Perpinyà.

5. La seva poesia

«El poema sempre hauria de ser lleuger
com un raig de llum, gens feixuc.

Amb la poesia, et trobes en un estat fet
de vibracions imponderables.

Com expressar-lo i comunicar-lo?»

Renada-Laura Portet²

El primer poemari que Renada-Laura Portet va publicar és *Jocs de convit* (Columna, 1990), dedicat al poeta nord-català Francesc Català (Jóc, Conflent, 1929 - Vinça, Conflent, 1988), amb pròleg de Kathleen McNerney. Hi trobem quatre apartats: «Poemes proteiformes» (Vivències), «Poemes en prosa contínua», «Poesia Combinatòria» i «Jocs de convit». Podem inscriure'l en la poesia avantguardista: hi veiem cal·ligrames, poemes visuals, poemes en prosa... Experimenta amb diverses formes poètiques i convida al lector a jugar-hi.

² (Muñoz, 2018, p.14)

El primer poema del recull està dedicat a Francesc Català i els primers versos de «Poemes Proteïformes», a la seva mare, versos que també encapçalen el llibre *N'hom*.

A *Jocs de convit*, hi trobem dos dels primers poemes que va escriure i que ella mateixa va dir que li agradaven més: «I si em regirés?...» i «Al primer matí de les herbes». A «I si em regirés?...» parla de l'existència vital amb dolor, tema central de la seva poesia, en molts moments, amb trets autobiogràfics; ser catalana en un entorn francòfon i la solitud pròpia:

Qui balla mentre jo pateixi?
Qui canta mentre jo xiscli?
Vull donar la seua veritat
a la que és la faç meva aquesta.
Vull que em cridin pel meu nom
no disfressat en forma estrangera.
Vull conèixer-me per fi
al bell mig de la sang i de les plagues
de la meua nua solitud desmesurada.

Al poema «Al primer matí de les herbes», datat a Perpinyà l'1 de març de 1988, expressa el despertar amorós d'una noia jove:

Al primer matí de les herbes
que ventilen suau els espadats carnals
amb la crida on s'arruga la saba a flor d'aire
quan tant d'amor només és pol·len de dubtes
i arcada de vent,
tu, filleta,
abans que somniï l'alba vergonyosa dels déus,
neixes dona,
de l'empremta bruna vellutada
d'una mirada.

Perpinyà, 1 de març de 1988.

El 1992 i també a Columna, publica el segon llibre de poesia, *Una ombra anomenada oblit*, on la música, la lectura, la solitud, són temes centrals. El poema XVIII d'aquest recull ha estat traduït a vint-i-una llengües, amb motiu de l'homenatge que la Institució de les Lletres Catalanes va retre a Renada-Laura Portet quan va complir 90 anys, el 2017.

La por. El dubte. L'atzar.
Què sabem?
Desvari sense raó.
La màquina dels sentiments?
Rudimentària, sorollosa, indecent,
fàbrica de desesper
tan vana com les bombolletes d'aire
negades en les aigües d'un llac.
Sempre les mateixes emocions.
Les repetim.
I la corretja dels mots
guimba, es desprèn.
Els estralls
són a cada vegada
més considerables.
(Cruixit de paper nyaufat,
la paperera n'és plena...)
Si d'aquests fulls de la meua amargor
se'n fes un recull seguit,
això esdevindria el consum sencer
de la teua absència,
crit agarrat a les pols
que sempre s'emporta el vent
entre cel i terra.

El seu tercer llibre de poesia és el poema *El Cant de la Sibil·la*, publicat el 1995 per la Fundació Roger de Belfort. Kathleen McNerney n'escriu el pròleg i ella dedica els poemes d'aquest llibre a Gisela Bellsolà, que ha cantat el Cant de la

Sibil·la i és amiga seva. McNerney, en el pròleg, en diu: «El petit recull de poemes de Renada-Laura Portet regirà, una vegada més, en unes meditacions més bé atemporals que modernes, les paraules, les veus, les imatges inherents a la dona dels cants antics» (McNerney, 1995, p. 15). Dedica setze poemes a la Sibil·la, per qui es va començar a interessar arran d'un topònim. Ella mateixa ho explica en el postfaci del llibre:

Per culpa d'un topònim del meu sector universitari d'investigacions: «la Sibil·la» (a Illa de Tet), em vaig interessar detingudament per aquell personatge mític, de connotació enciclopèdica desmesuradament tan rica, tan emotiva, tan exaltant. I a mesura dels descobriments, més enllà de la mera recerca, aquell ésser de gènere femení, deessa i humana a l'encop, que va acceptar de perdre la seua immortalitat per no perdre res, en canvi, de la seua intransigència i castedat, em va fascinar i m'hi vaig apassionar. (Portet, 1995, p. 56)

L'últim llibre de poesia de Renada-Laura Portet, el quart, *N'hom*, el publica el 2017, vint-i-dos anys més tard del poemari dedicat a la Sibil·la. *N'hom*, publicat a l'editorial Emboscall, amb pròleg de Pere Verdaguer, és un llibre que transmet el dolor existencial del jo poètic. Pere Verdaguer, en el pròleg, va dir: «Renada, en aquest recull, més que en cap altre, ha trobat el seu “sentiment tràgic de la vida”, i l'ha trobat a casa mateix, com a component natural de la “condició humana”» (Portet, 2017, p. 12). El poemari, dedicat a la seva mare, de qui diu: «dec tantes coses i especialment d'haver nascut CATALANA» comença amb una cita de Paul Valéry: «...l'immense autrui me presse de toutes parts». La tragèdia humana, ens diu la veu poètica, ve de la impossibilitat de separar-se de la col·lectivitat, de la societat. El llibre està format per disset poemes, un apartat final de tankes i haikus i quatre poemes, ja publicats anteriorment: «I si em regirés?...»,

«Al primer matí de les herbes» (1988), «I tu ara esqueixant» (1986) i «A Machado» (1991).

La veu poètica de Renada-Laura Portet mostra la passió per la vida, i al mateix temps, el dolor, la solitud, que comporta la mateixa vida, en un entorn no sempre favorable.

A la revista *Noms*, de la Societat d'Onomàstica, de la qual Renada-Laura Portet n'és membre d'honor des del 2019, en el número 12, hi va publicar un poema amb el títol «Autoretrat»:

Qui? Què soc? Segur que ho veieu?
Estireganyada, cos present, cosida de dietaris,
lliure i rebel, canosa,
insegura en permanència,
inquiet metrònom de tempestes,
soc això. Més encara:
una lupa (per no deixar escapar cap detall...),
uns polsos actius a les artèries,
nervis de silicona diuen uns jutges
encebats, ells, de pasta fullada que desfullen
sobre una predel·la inútil.
Autoclau... esclatant potser? Soc tanmateix
—com tothom— temps i espai:
Soc aquí. Encara.
I em programa el calendari
mes rere mes, dia a dia
amb leucòcits neutròfils
i endocrines insolents que gosen signar, d'una signatura
contrariejant,
els cops de cap que em fan, sense miraments
(són ells que es porten mal, no pas jo!...).
Del defora, m'arriben
algoritmes teixits de binaris «polítècnics» i una munió
de xifres,
de becs també, i... picades orbes,
estranyes pillatges del meu propi treball,

tots els meus trobadors sota un altre nom
que trompeteja en una càtedra que em deu...
Amb tot i així, no em trobo res
per a assaonar els meus traïcionats trànsits de vida.
Ni si cal la sal de la meua pell.
Sí, però em queda «secretament»
—i això poc que ho veureu—
la POR la por de la incomprensió,
de l'hostilitat que se'ns declara a davant
sense saber el perquè?,
por de les traïcions que em roben i despullen,
por de l'espai sense cor ni consciència
i por del no-res
que dia a dia està engolint-me...

La sensibilitat immensa de Renada-Laura Portet, amb la seva passió, traspuen en la seva poesia, una veu poètica important de la Catalunya del Nord i de la nostra literatura catalana, per la qualitat de la seva obra. Innova tant en la narrativa com en la poesia.

El 1999, consta a l'antologia de trenta poetes dones que Montserrat Abelló, Neus Aguado, Lluïsa Julià i Maria Mercè Marçal preparen per a l'editorial de la Magrana³, i que es presenta al Castellet de Perpinyà. Les poetes que trobem al costat de la Renada-Laura Portet són: Maria-Antònia Salvà, Clementina Arderiu, Simona Gay, Rosa Leveroni, Cèlia Viñas, Concepció G. Maluquer, Montserrat Abelló, Felícia Fuster, Maria Beneyto, Maria Oleart, Maria Àngels Anglada, Zoraida Burgos, Rosa Fabregat, Quima Jaume, Olga Xirinacs, Josefa Contijoch, Marta Pessarrodona, Margarita Ballester, Montserrat Rodés, Maria-Mercè Marçal, Teresa d'Arenys, Teresa Pascual, Vinyet Panyella, Anna Montero, Cèlia

³ Vg. ABELLÓ, Montserrat [et al.]. *Paisatge emergent. Trenta poetes catalanes del segle xx*. Barcelona: Edicions de la Magrana, 1999.

Sàncchez-Mústich, Maria Fullana, Imma Sarduc, Anna Dodas i Margalida Pons.

Per tant, la seva poesia ocupa un lloc destacat a la literatura catalana contemporània. És traduïda a l'anglès per Kathleen McNerney i publicada a la *Catalan Review* (Portet, 1989) i la seva poesia consta a diverses antologies. És un referent. La seva obra aporta originalitat a la nostra literatura catalana contemporània.

6. La seva relació amb Barcelona

Renada-Laura Portet era membre de l'Associació d'Escriptors de Barcelona, membre de l'Ateneu Barcelonès i tenia una molt bona relació amb la Biblioteca de Catalunya. Tenia un lligam important amb Barcelona, on anava sovint per diverses qüestions culturals o literàries. Va publicar bona part de la seva poesia a l'editorial Columna de Barcelona, amb l'editor Àlex Susanna, qui va publicar molts autors de la Catalunya del Nord a Columna, com és el cas de Josep Sebastià Pons, Simona Gay i Jordi Pere Cerdà.

També va publicar a l'editorial Dalmau i es va presentar a diversos premis literaris barcelonins. Coneixia Lluïsa Julià, Vinyet Panyella, el pare Josep Massot i Muntaner, Antoni Maria Badia i Margarit, Joan Triadú i el doctor Joaquim Molas, entre d'altres. A Triadú i a Molas els demanava l'opinió sobre la seva obra literària. En el cas de Joan Triadú, li enviava la narrativa i en el cas de Joaquim Molas, la poesia, avantguardista.

7. El rossellonès

Va publicar a l'editorial Destino la novel·la *Rigau & Rigaud. Un pintor a la cort de la Rosa Gratacul* el 2002. Aleix Renyé (2002) li va preguntar si l'editorial li havia respectat els rossellonismes i ella va respondre:

Jo vaig demanar que es respectessin els meus rossellonismes. M'ha calgut negociar amb els correctors. A l'editorial jo els deia que als valencians i mallorquins se'ls respecten els dialectalismes, doncs que fessin igual amb mi. Em cal dir, tanmateix, que l'editor em va dir que si no estava d'acord amb les correccions ells ho farien com jo volia. I això és admirable. (p. 8-9)

8. Conclusió

Cultiva tots els gèneres literaris, esdevé una investigadora destacada en onomàstica catalana i viu una vida de «catalana» a la Catalunya del Nord, dedicant-se a la docència al Liceu Aragó, on fa classes de català i castellà i on aconsegueix implantar l'assignatura de català, i a la Universitat de Perpinyà, on és professora de gramàtica històrica espanyola, els últims anys de la seva trajectòria acadèmica. El 2004 rep la Creu de Sant Jordi pel seu camí com a escriptora, investigadora i professora.

El 28 de juny de 2017, a l'Institut d'Estudis Catalans, sobre la seva trajectòria literària en català, Renada-Laura Portet va dir:⁴

I, com ho dic en un text sobre el que és, per a nosaltres, «catalans del nord», escriure en català, és tornar amb

⁴ Mecanoscrit de l'arxiu personal de Renada Laura Portet. Inèdit.

amor, com qui prega, al cant «fondo», una mena de riu interior que no es pot esgotar. I quan, a vegades, les circumstàncies farien que aquesta deu interior s'allunyi, mai no es perd! Sempre torna, invencible, inalterable. I em crida. Uns petits tustets al cor com qui truca a una porta... No conec res de més dolç que aquests tustets. Obres i endavant! A retrobar aquella deu que és font de vida. Font meva de vida.

Però la paraula literària és una paraula nua, sense suport, que necessita ser conhortada. S'ofereix. És una paraula enamorada. Una cosa que tremola, com una petita fulla sota la pluja. I quan aquesta paraula, tan fràgil, agrada al lector que et llegeix, és el més gran goig que puguis esperar!... Vaig conèixer aquest goig fabulós: que la meua «escriptura» agrades a certs jurats, entre altres: Jurat del Víctor Català, del Sant Jordi, del Josep Pla, fins de la Piga... (eròtica!).

9. Bibliografia

AMICALE DES ANCIENS D'ARAGÓ. *Promotion Renada Laura Portet* (2022-2025), Perpinyà.

FEBRÉS, Xavier, «El premi Víctor Català, de contes, s'edita a Perpinyà». *Avui* (15 desembre 1981), p. 33.

MCNERNEY, Kathleen. «Pròleg». A: PORTET, Renada-Laura. *El Cant de la Sibil·la*. Santes Creus: Fundació Roger de Belfort, 1995, p. 15.

MUÑOZ PAIRET, Irene, «Renada-Laura Portet, saviesa i humanitat». *L'Indépendant* (2018), núm. 42, p. 36.

MUÑOZ PAIRET, Irene. «Renada-Laura Portet, una gran veu de la Catalunya del Nord». *Serra d'Or* (2018), núm. 707, p. 12-15.

MUÑOZ PAIRET, Irene, «La poesia de Renada-Laura Portet». *Mirmanda* (2021), núm. 16, p. 97-101.

MUÑOZ PAIRET, Irene, «Renada-Laura Portet, humanitat, saviesa i intel·ligència». *Noms* (2022), núm. 18, p. 23-26.

MUÑOZ PAIRET, Irene, «*Castell negre*, de Renada-Laura Portet, premi Víctor Català 1981». *Caràcters* (2024), núm. 100.

PAGÈS, Carme. *Renada-Laura Portet: la seva essència*. Barcelona: Emboscall, 2017.

PORTET, Renada-Laura. «I si em regirés?...» (MCNERNEY, Kathleen, Trad.). *Catalan Review* (1989), núm. 2, p. 209-251.

PORTET, Renada-Laura. *El Cant de la Sibil·la*. Santes Creus: Fundació Roger de Belfort, 1995.

PORTET, Renada-Laura. *N'hom*. Barcelona: Emboscall, 2017.

RENYÉ, Aleix. «Renada Laura Portet». *El Punt*. (del 6 al 12 de juliol del 2002).

Perpinyà i Girona, avui: la llengua, la literatura reuneix els treballs sorgits de dos seminaris celebrats a Perpinyà i a Girona el 2024, en el marc del projecte **Els estudis catalans transfronterers: de Perpinyà a Girona i viceversa**. Des de mirades sociolingüístiques, dialectals, toponímiques, literàries i institucionals, el volum dibuixa un estat de la qüestió sobre la Catalunya Nord i sobre les relacions culturals que travessen la frontera.

Els estudis que s'hi apleguen parteixen d'un territori compartit i fragmentat alhora: l'espai català transfronterer. Hi trobem diagnòstics sobre la realitat socioeconòmica i lingüística, reflexions sobre l'ensenyament i les polítiques de promoció del català, aproximacions a la variació dialectal i a la toponímia nord-catalana, i lectures sobre figures i discursos de la literatura catalana del nord. El llibre no idealitza la frontera ni la dissimula: la posa al centre per entendre què separa, què comunica i què es pot construir encara entre Perpinyà i Girona.

**Documenta
Universitaria**

@DocUniv
documentauniversitaria.com

**Universitat
de Girona**

